

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS

ARCHITEKTŪROS PAGRINDŲ IR TEORIJOS KATEDRA

Indrė Saladžinskaitė

**URBANISTINĖ IR ARCHITEKTŪRINĖ KOLEKTYVINIŲ SODŲ
RAIDA VILNIUJE**

**URBAN AND ARCHITECTURAL DEVELOPMENT OF COLLECTIVE
GARDENS IN VILNIUS**

Baigiamasis magistro darbas

Architektūros istorijos ir teorijos studijų programa, valstybinis kodas **621U95001**

Menotyros studijų kryptis

Vilnius, 2016

Vilniaus Gedimino technikos universitetas Architektūros fakultetas Architektūros pagrindų ir teorijos katedra	ISBN _____ ISSN _____ Egz. sk. Data-.....-.....
---	--

Antrosios pakopos studijų Architektūros istorijos ir teorijos programos magistro baigiamasis darbas	
Pavadinimas	Urbanistinė ir architektūrinė kolektyvinių sodų raida Vilniuje.
Autorius	Indrė Saladžinskaitė
Vadovas	Indrė Ruseckaitė

Kalba: lietuvių

Anotacija Baigiamajame magistro darbe nagrinėjama Vilniaus miesto kolektyvinių sodų urbanistinė bei architektūrinė raida. Siekiama įvardinti šių teritorijų kūrimosi priežastis, normatyvinių aktų įtaką sodų formavimui. Nagrinėjami 1950–1990 m. parengti Vilniaus generaliniai planai siekiant nustatyti kolektyvinių sodų lokacijas miesto plėtros etapuose. Baigiamajame darbe analizuojant konkrečius Vilniaus sodininkų bendrijų atvejus nustatoma šių teritorijų kaita bei architektūrinė raiška. Remiantis užsienio šalių praktika numatomi tolesni kolektyvinių sodų idėjų įgyvendinimo scenarijai. Baigiamąjį darbą sudaro: įvadas, trys dalys, išvados, literatūros ir šaltinių sąrašas, iliustracijų sąrašas, lentelių sąrašas bei priedai. Įvadinėje dalyje apibrėžiamas tyrimo objektas, darbo aktualumas, tyrimo tikslai bei uždaviniai, nagrinėjimo metodai, aptariami su tyrimo objektu susiję literatūros šaltiniai. Pirmajame skyriuje nagrinėjama bendruomeninių sodų samprata plačiaja prasme, jų ištakos bei raida, taip pat kolektyvinių sodų Lietuvoje atvejis. Antrajame skyriuje pristatomas atliktas architektūrinės bei urbanistinės kolektyvinių sodų raidos tyrimas Vilniaus mieste. Trečiasis skyrius skirtas aptarti galimas kolektyvinių sodų idėjų transformacijas XXI a. Baigiamojoje darbo dalyje pateikiamos išvados. Darbo apimtis – 83 p. teksto be priedų, 42 iliustr., 8 lent., 93 bibliografiniai šaltiniai. Atskirai pridedami darbo priedai.

Prasminiai žodžiai: kolektyviniai sodai, užmiesčio namas, urbanistikos istorija, posovietinės miestų transformacijos

Vilnius Gediminas Technical University Faculty of Architecture Department of Architectural Fundamentals and Theory	ISBN _____ ISSN _____ Copies No. Date-.....-.....
--	--

Master Degree Studies History and Theory of Architecture study programme Master Graduation Thesis	
Title	Urban and Architectural Development of Collective Gardens in Vilnius
Author	Indrė Saladžinskaitė
Academic supervisor	Indrė Ruseckaitė

Thesis language: Lithuanian

Annotation The master thesis examines the urban and architectural development of collective gardens in Vilnius. The aim is to identify the reasons of establishing these areas and the influence of normative acts for their formation. The analysis of Vilnius general plans of 1950–1990 is made in order to determinate the trends of collective gardens in different stages of development of the city. Analyzing specific allotment garden communities of Vilnius, the author tries to identify the change and architectural expression of these areas. According to the foreign practice the future perspectives of collective gardens are presented. The final work consists of introduction, three chapters, conclusion, bibliography, list of figures, list of tables and appendix. Introduction presents research subject, relevance, aims and tasks, research methods and examined references related to the study object. The first chapter takes a look at the concept of community gardens in the broad sense, their origins and evolution, as well as the case of collective gardens in Lithuania. The second chapter presents the results of the study of urban and architectural development of collective gardens in Vilnius. The third chapter is devoted to the discussion about the development strategies of collective gardens in 21th century. The final part consists of the conclusions. The master thesis consists of: 83 p. text without extras, 42 pictures, 8 tables, 93 bibliographical entries. Appendixes are included.
--

Keywords: collective gardens, allotment gardening, dacha, urban history, post-Soviet urban transformation
--

TURINYS

IVADAS.....	2
Tyrimo objektas.....	2
Darbo aktualumas.....	2
Darbo tikslas ir uždaviniai.....	2
Tyrimo metodai.....	3
Literatūros ir šaltinių apžvalga.....	3
Darbo struktūra.....	5
Su tema susiję autorės darbai.....	6
1. KOLEKTYVINIAI SODAI KAIP REIŠKINYS VAKARŲ EUROPOJE IR LIETUVOJE	7
1.1. Bendruomeninių sodų samprata Vakarų Europoje.....	7
1.1.1. Bendruomeninių sodų ištakos Vakarų Europoje	7
1.1.2. Bendruomeninių sodų steigimo prielaidos Vakarų Europoje.....	10
1.1.3. Architektūrinė bendruomeninių sodų išraiška Vakarų Europoje	11
1.2. Dačios fenomenas carinėje Rusijoje ir kolektyvinių sodų pradžia TSRS.....	12
1.3. Kolektyvinių sodų reiškinys Lietuvoje: ištakos, priežastys, formos	13
1.3.1. Kolektyvinių sodų formavimo Lietuvoje priežastys	14
1.3.2. Normatyvinių dokumentų įtaka kolektyvinių sodų architektūrinės raiškos formavimuisi ir kaitai sovietmečio Lietuvoje.....	15
1.3.3. Kolektyvinių sodų užstatymo ir suplanavimo principai sovietmečio Lietuvoje	19
1.4. Skyriaus apibendrinimas	22
2. URBANISTINĖ IR ARCHITEKTŪRINĖ KOLEKTYVINIŲ SODŲ RAIDA VILNIUJE.....	23
2.1. Vilniaus miesto plėtra ir kolektyviniai sodai.....	23
2.1.1. Vilniaus miesto plėtros etapai, kryptys ir principai XX a. II pusėje.....	23
2.1.2. Kolektyvinių sodų lokacijos Vilniaus miesto plėtros etapuose	26
2.2. Vilniaus kolektyvinių sodų urbanistinė raida	28
2.2.1. Kiekybinis kolektyvinių sodų masių tyrimas.....	29
2.2.2. Urbanistinės sodų bendrijų raidos analizė.....	33
2.3. Kolektyvinių sodų architektūros raiška ir sodo namelių tipai.....	53
2.4. Skyriaus apibendrinimas	59
3. KOLEKTYVINIŲ SODŲ IDĖJOS TRANSFORMACIJOS XXI A.	61
3.1. Kolektyvinių sodų transformacijų proceso kryptys.....	61
3.1.1. Kolektyvinių sodų vaidmuo darnaus miesto vystymesi	61
3.1.2. Kolektyvinių sodų plėtros praktikos posocialistinio bloko šalyse	62
3.2. Kolektyvinių sodų idėjų tęstinumo prielaidos Lietuvoje	65
3.2.1. Kolektyvinių sodų reglamentavimas nepriklausomybės laikotarpiu	65
3.2.2. Kolektyvinių sodų vystymo strategijos Lietuvoje	68
3.3. Skyriaus apibendrinimas	71
IŠVADOS	72
NAUDOTOS LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	75
ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS	81
LENTELIŲ SĄRAŠAS	83

IVADAS

Tyrimo objektas

Baigiamojo darbo tema – urbanistinė ir architektūrinė kolektyvinių sodų raida Vilniaus mieste. Nagrinėjamos pagrindinės kolektyvinių sodų susiformavimo priežastys, svarbiausi veiksniai, lėmę šių teritorijų raidą bei formavimosi sąlygas. Darbe analizuojamos konkrečios Vilniaus sodininkų bendrijos, kurių pavyzdžiu siekiama nustatyti šių teritorijų urbanistinę kaitą bei architektūrinę raišką. Remiantis užsienio pavyzdžiais, siekiama numatyti galimus kolektyvinių sodų idėjų plėtros modelius.

Darbo aktualumas

Praėjusio amžiaus 5-ajame dešimtmetyje Sovietų Sąjungoje susiformavęs kolektyvinių sodų reiškinys netrukus virto masiniu. Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui Sovietų Sąjunga susidūrė su keletu iššūkių. Vienas jų – tai nuolatinis maisto produktų stygius, kitas – siekis demonstruoti socializmo kaip dominuojančios ideologijos pranašumus, todėl tapo būtina gerinti kasdienį žmonių gyvenimą. Nedidelių žemės sklypų padalijimas gyventojams padėjo spręsti abi šias problemas. Taip pat skelbta, jog tai turėjo prisidėti ir prie gyventojų užimtumo didinimo bei sveikatingumo skatinimo.

Kartu kolektyviniai sodai tapo dar vienu funkcionalistinio miesto monofunkciniu rajonu, užprogramuojančiu savyje ateityje iškilsiančias problemas. Pagrindinė kolektyvinių sodų funkcija dar Sovietų Sąjungos laikais pradėjo transformuotis. Iš nedidelių sodininkystei skirtų plotų jie ėmė virsti poilsio bei laisvalaikio zonomis. Vis labiau liberalėjantys įstatymai skatino gyventojus dar labiau plėsti įsivyravusios standartizacijos ribas. Kolektyvinių sodų kaitą sovietinėje Lietuvoje galima laikyti ir prasiskerbiančio individualumo bei laisvėjimo apraiškomis.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę kolektyviniai sodai buvo privatizuoti ir tapo sodininkų bendrijomis. Dauguma jų ilgainiui virto gyvenamaisiais rajonais, nuolat susiduriančiais su buvusių monofunkcinių sodininkystei skirtų teritorijų sukeltomis problemomis. Todėl pastaruoju metu ypač aktualus tampa klausimas, kokios naujos transformacijos laukia buvusių kolektyvinių sodų, kokie galimi tolesni šių teritorijų vystymosi scenarijai.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Pagrindinis baigiamojo darbo tikslas – atskleisti kolektyvinių sodų urbanistinę raidą bei įvertinti architektūrinę raišką remiantis Vilniaus sodininkų bendrijų atveju, pateikti galimas šių teritorijų tęstinumo prielaidas.

Baigiamojo darbo tikslui pasiekti iškelti tokie uždaviniai:

- a) Atskleisti kolektyvinių sodų sampratą Vakarų Europoje, jų kūrimąsi lėmusias priežastis.

- b) Įvardinti kolektyvinių sodų kūrimosi Lietuvoje priežastis ir atskleisti sodų vystymosi raidą, normatyvinių aktų įtaką sodų formavimui.
- c) Surinkti faktinę – empirinę medžiagą apie kolektyvinių sodų masyvus Vilniaus mieste, įvertinti jų urbanistinę raidą ir ją lėmusius veiksnius.
- d) Išskirti konkrečius Vilniaus sodininkų bendrijų atvejus bei atlikti kokybinį šių teritorijų urbanistinės raidos tyrimą.
- e) Surinkti faktinę – empirinę medžiagą apie išlikusią sodo namelių architektūrą, atskleisti sodų namelių raidą bei įvardinti tipus.
- f) Numatyti galimas kolektyvinių sodų idėjų transformacijas šiandieninėje Lietuvoje, remiantis tiek užsienio šalių, tiek Lietuvos praktika.

Tyrimo metodai

Atliekant urbanistinės ir architektūrinės kolektyvinių sodų raidos Vilniuje tyrimą, visų pirma atliekama literatūros šaltinių, susijusių su tyrimo objektu, apžvalga. Taip pat vykdomas empirinis tyrimas Vilniaus sodų bendrijose siekiant surinkti kuo daugiau faktinės medžiagos apie tiriamąjį objektą. Toliau tyrimas vykdomas dviem etapais.

Pirmajame tyrimo etape yra atliekamas kiekybinis sodo masyvų tyrimas Vilniaus miesto urbanistinės sistemos lygmenyje. Kiekvienas sodų masyvas įvertinamas pagal autorės sudarytą kolektyvinių sodų masyvų vertinimo sistemą. Analizuojamas sodo masyvo dydis, morfotipas, įkūrimo data, atstumas nuo miesto centro bei kryptis pasaulio šalių atžvilgiu. Atsižvelgiant į gautus duomenis siekiama nustatyti pagrindines sodo masyvų kūrimo tendencijas.

Antrajame tyrimo etape vykdomas kokybinis atrinktų sodo bendrijų urbanistinės ir architektūrinės raidos analizės bei architektūrinės raiškos vertinimas. Lyginamosios analizės metodu siekiama įvertinti sodų bendrijų urbanistinę bei architektūrinę raidą. Empirinio tyrimo sodo bendrijose metu siekiama įvertinti architektūrinę kolektyvinių sodų raišką, nustatyti pagrindinius sodo namelių tipus.

Literatūros ir šaltinių apžvalga

Ruošiantis tyrimui surinkti informacijos šaltiniai, tiesiogiai ir netiesiogiai susiję su nagrinėjama tema. Visą darbui surinktą medžiagą galima suskirstyti į dvi grupes: 1) literatūra, susijusi su tiriamu objektu – kolektyvinių sodų formavimusi bei kaita Lietuvoje, Vakarų Europos bei socialistinio bloko šalyse; 2) literatūra, nagrinėjanti socialistinių šalių miestų praktikas bei kolektyvinių sodų padėtį šiuose miestuose.

Pirmajai grupei priklausančių literatūros šaltinių tyrimas reikšmingas siekiant išanalizuoti kolektyvinių sodų raidą Lietuvoje, nustatyti jų formavimosi sąlygas, taip pat palyginti kolektyvinių sodų kūrimąsi Lietuvoje su Vakarų Europos miestų patirtimi.

Vienas pagrindinių leidinių, kuriame nagrinėjama kolektyvinių sodų raida Lietuvoje – tai 1988 m. H. Bronušo išleista knyga „Kolektyviniai sodai: jų užstatymas ir tvarkymas“. Knygoje analizuojami kolektyvinių sodų užstatymo ypatumai, išskiriami pagrindiniai užstatymo morfotipai, pateikiami sodo sklypo suplanavimo variantai. Tai vienintelis literatūros šaltinis urbanistiniu bei architektūriniu aspektu nagrinėjantis kolektyvinius sodus Lietuvoje. Šiai literatūros grupei taip pat priskiriami periodikos leidiniai „Mūsų sodai“, leidžiamas nuo 1959 m. ir nagrinėjantis kolektyvinę sodininkystę bei jos problematiką, bei „Statyba ir architektūra“, daugiausiai pristatantis sodo namelių architektūrą.

Jungtinis autorių kolektyvas Simonas Bellas, Runridas Fox-Kämperis, Nazila Keshavarz, Mary Benson, Silvio‘us Caputo‘as, Susana Noori, Annette Voigt ir kiti 2016 m. išleistoje knygoje „Urban Allotment Gardens in Europe“ pristato visą bendruomeninių sodų istoriją Vakarų Europoje bei buvusiose socialistinio bloko šalyse. Knygoje taip pat nagrinėjama sodų padėtis miesto struktūroje, politinės prielaidos tolesnei šių teritorijų plėtrai, socialinės bei ekologinės jų funkcijos.

Tarp užsienio autorių, nagrinėjančių kolektyvinės sodininkystės klausimus, galima išskirti Anne C. Bellows. Ji straipsnyje „One Hundred Years of Allotment Gardens in Poland“ pristato kolektyvinių sodų istoriją Lenkijoje nuo XX a. pr. iki šių dienų, analizuojamas sodų reglamentavimas bei jo įtaka sodų plėtrai.

Dačių fenomeną carinėje Rusijoje bei jų kaitą socialistiniu laikotarpiu ir šiais laikais nagrinėja: Seanas Clarkas straipsnyje „From weekend retreat to commuter’s paradise: the intrusion of suburbanization into dacha territory in post-soviet Russia“, Stephenas Lovellas straipsnyje „Soviet Exurbia: Dachas in Postwar Russia“ bei Johnas Selwoodas straipsnyje „Second homes Russian/Ukrainian style“.

Lesley Acton straipsnyje „Allotment Gardens: A Reflection of History, Heritage, Community and Self“ pristato besikeičiantį bendruomeninių sodų poreikį, jų funkcijų kaitą nuo skurdo mažinimo iki socialinio aspekto, kuris šiuo metu yra vienas pagrindinių veiksnių, skatinančių gyventojus užsiimti sodininkyste Didžiojoje Britanijoje. Taip pat autorė analizuoja tai, kas šiais laikais labiausiai motyvuoja gyventojus plėtoti bendruomeninius sodus, pristato ryšį tarp sodininkų ir bendruomenės bei sodų kaip kultūrinio palikimo aspektą. Meno istorikas Davidas Crowley‘us ir kultūros istorikė Susana Reid knygoje „Pleasures in Socialism: Leisure and Luxury in the Eastern Bloc“ nagrinėja kasdienės žmonių gyvenimo praktikas socialistiniu laikotarpiu, ypač išskiriant laisvalaikį, taip pat ir kolektyvinę sodininkystę.

Antrajai grupei priskiriami šaltiniai, nagrinėjantys socialistinių šalių miestų praktikas tiek sovietiniu, tiek posocialistiniu laikotarpiais. Šios grupės literatūros šaltinių tyrimas svarbus siekiant suvokti socialistinių miestų bruožus bei tiriamojo objekto reikšmę mieste.

Davidas Crowley‘io ir Susanos Reid parengtoje knygoje „Socialist Spaces. Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc“ nagrinėjami gyvenimo socialistiniame mieste principai, aptariama, kaip Komunistinio bloko vyriausybė siekė kontroliuoti viešąsias bei privačias erdves ir kaip gyventojai stengėsi tam prieštarauti. Vienoje iš knygos esių „Soviet Exurbia: Dachas in Postwar Russia“ Stephenas Lovell pristato *dačių* reiškinių bei jų kaitą pokaryje, virsmą kolektyviniais sodais.

Socialistinio miesto planavimo principus knygoje „Architektūra sovietinėje Lietuvoje“ pristato Marija Drėmaitė, Vaidas Petrulis ir Jūratė Tutlytė. Sovietmečio architektūrą bei urbanistiką autoriai analizuoja kaip tarpusavyje glaudžiai susijusių reiškinių kompleksą, apimančią tiek politinį kontekstą, tiek žmonių gyvenimo realijas.

Pranciškus Juškevičius ir kt. knygoje „Urbanistika: procesai, problemos, planavimas, plėtra“ analizuoja urbanistikos procesą kaip fenomeną, kuris yra iš dalies nevaldomas, kartu su pramonės, susisiekimo, informacinių technologijų raida įgyjantis vis naujas – suburbanizacijos, miesto ir kaimo asimiliacijos ir kitas formas, keičiantis gyvenimo sąlygas ir būdą, žmonių santykius, sėslumą. Viena iš knygos skyrių aptariama ir kolektyvinių sodų problematika, autorius išskiria tris sodų vystymosi etapus, nurodo kiekvienam jų būdingas funkcijas, aptaria užsienio šalių praktikas šiuo klausimu.

Šiai šaltinių grupei taip pat priskiriami straipsniai, kuriuose nagrinėjama posocialistinių miestų praktika priemiestinės plėtros aspektu, kadangi kolektyviniai sodai dažniausiai kūrėsi miestų pakraščiuose. Remdamiesi Talino atveju Tartu universiteto mokslininkai Kadri Leetmaa, Isolde Brade, Kristi Anniste ir Mari Nuga straipsnyje „Socialist summerhome settlements in post-socialist suburbanisation“ tyrinėja posocialistinio miesto priemiestinę plėtrą analizuodami buvusias kolektyvinių sodų teritorijas. Siekiama nustatyti šių teritorijų įtaką dabartinei priemiestinei plėtrai. Ilze Jankovska ir Thomas Panagopoulosas straipsnyje „Challenges and prospects of urban allotments in Latvia and Portugal“, remdamiesi Latvijos, Rygos atveju, pristato kolektyvinių sodų padėtį, išskiria šių teritorijų naudą ekonominiu, socialiniu bei aplinkosauginiu aspektais, aptaria, su kokiais iššūkiais susiduriama šiuo metu toliau plėtojant kolektyvinę sodininkystę.

Darbo struktūra

Baigiamąjį darbą sudaro: įvadas, trys tiriamąjį darbą atskleidžiančios dalys bei išvados.

Įvadinėje darbo dalyje apibrėžiamas tyrimo objektas, apibūdinamas darbo aktualumas, aptariami darbo tikslai ir uždaviniai, nustatomos tyrimo kryptys bei ribos, įvardinami tyrimo metodai, pristatoma darbo struktūra ir pateikiama literatūros šaltinių apžvalga.

Pirmajame (apžvalginiam) skyriuje „Kolektyviniai sodai kaip reiškinys Vakarų Europoje ir Lietuvoje“ nagrinėjama bendruomeninių sodų samprata plačiąja prasme, jų ištakos bei raida. Pirmajame poskyryje pristatoma šių teritorijų raida Vakarų Europoje, išskiriamos pirmųjų sodų steigimo priežastys, pagrindinės lokacijos, išraiškos būdai. Antrajame poskyryje nagrinėjamas *dačios* (užmiesčio vilos) fenomenas carinėje Rusijoje bei TSRS, šio reiškinio prielaidos kolektyvinei sodininkystei Lietuvoje. Trečiasis poskyris skirtas pristatyti kolektyvinių sodų ištakas bei priežastis Lietuvoje. Analizuojami kolektyvinę sodininkystę Lietuvoje reglamentavę teisės aktai, jų įtaka sodų formavimuisi, kolektyvinių sodų suplanavimo principai.

Antrajame (tiriamajame) darbo skyriuje „Urbanistinė ir architektūrinė kolektyvinių sodų raida Vilniuje” pristatomas atliktas urbanistinės bei architektūrinės kolektyvinių sodų raidos tyrimas Vilniaus mieste. Tyrimas atliekamas keliais etapais. Pirmajame poskyryje, analizuojant Vilniaus miesto XX a. II pusės bendruosius planus, siekiama identifikuoti kolektyvinių sodų formavimosi kryptis miesto kontekste. Antrasis poskyris skirtas urbanistinės raidos tyrimui. Jis atliekamas dviem etapais: pirmiausia makromastelyje analizuojami kolektyvinių sodų masyvai, atliekamas daugiakriterinis šių teritorijų vertinimas, po to nagrinėjami konkretūs sodų bendrijų atvejai pagal autorės sudarytą tyrimo modelį. Trečiasis poskytis skirtas architektūrinei kolektyvinių sodų raiškai įvertinti, išskiriami pagrindiniai sodo namelių tipai.

Trečiasis skyrius „Kolektyvinių sodų idėjos transformacijos XXI a.“ skirtas aptarti galimas kolektyvinių sodų idėjų plėtros strategijas. Pirmajame poskyryje nagrinėjamos posocialistinių šalių praktikos kolektyvinių sodų aspektu, kadangi šių šalių patirtis labiausiai artima Lietuvai. Antrajame poskyryje pristatomos įvairios bendruomeninių sodų idėjų vystymo strategijos tiek užsienio, tiek Lietuvos praktikose. Numatomos kolektyvinių sodų vystymosi strategijos Lietuvoje.

Baigiamojoje dalyje pateikiamos darbo išvados, taip pat naudotos literatūros ir iliustracijų sąrašai bei priedai.

Su tema susiję autorės darbai

Pranešimas Jaunųjų mokslininkų konferencijoje „K. Šešelgio skaitymai – 2016“: „Kolektyvinio sodo idėja ir jos materializacija Lietuvoje“ (kartu su Matu Šiupšinsku (VU) ir Rugile Žadeikyte (VGTU), išrinktas geriausiu konferencijos pranešimu.

Šiupšinskas, M., Saladžinskaitė, I., Žadeikytė, R. Kolektyvinio sodo idėja ir jos materializacija Lietuvoje, *Mokslas-Lietuvos ateitis* 8(1): 102–111. <http://dx.doi.org/10.3846/mla.2016.878>

Ekskursija su TU Delft universiteto architektūros studentais po Sakalaičių sodų masyvą, 2015 m. spalio 20 d.

VŠĮ „Architektūros fondo“ ekskursijų ciklo „Asmeninis miestas“ ekskursija „Neformalus urbanizmas: kolektyviniai sodai“, 2015 m. lapkričio 29 d.

Taip pat kursiniai darbai, parengti VGTU AF Architektūros istorijos ir teorijos kurso metu 2014–2016 m.: studijų dalykui „Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga“ parengtas darbas „Kolektyvinių sodų vertingosios savybės: sodų bendrijos „Rasa” atvejis”; kursiniam projektui „Ekspozicijos kuravimas“ parengta parodos koncepcija „Kolektyviniai sodai: 1959–2030“; kursiniam projektui „Multimedijos objektas“ parengtas meninis filmas, pristatantis 2015 m. lapkričio 29 d. ekskursiją „Neformalus urbanizmas: kolektyviniai sodai“ po Sakalaičių sodų masyvą.

1. KOLEKTYVINIAI SODAI KAIP REIŠKINYS VAKARŲ EUROPOJE IR LIETUVOJE

1.1. Bendruomeninių sodų samprata Vakarų Europoje

Kolektyviniai sodai, tokia sąvoka žinomi Lietuvoje, Vakaruose paprastai vadinami bendruomeniniais sodais. Dažniausiai tai miestų savivaldybėms priklausantys žemės plotai, sudalinti nedideliais sklypais, skirtais miestų gyventojams užsiimti sodininkyste, sau ir savo šeimai užsiauginti vaisių ar daržovių (Jankovska *et al.* 2010). Šios miestų teritorijos skirtingose šalyse vadinamos skirtingai – *kleingarten* arba *schrebergarten* Vokietijoje, Austrijoje ir Šveicarijoje, *allotment gardens* Didžiojoje Britanijoje, *ogrodek dzialkowy* Lenkijoje, *rodinná zahrádka* Čekijoje, *jardins ouvriers* ar *jardin familiaux* Prancūzijoje ir Belgijoje, *kolonihave* Danijoje, *siirtolapuutarhat* Suomioje ir pan. (Groening 2005).

Bendruomeninių sodų formavimosi ištakos siekia XIX a. pr. ir yra glaudžiai susijusios su sparčia miestų plėtra, industrializacija bei didėjančia gyventojų migracija į didmiesčius. Prastos gyvenimo sąlygos miestuose privertė valdančiąsias institucijas imtis priemonių joms neutralizuoti (Drescher 2001). XIX a. pr. kai kurių miestų savivaldybės išskyrė žemės plotus, skirtus neturtingiausiems verstis sodininkyste ir taip suteikė jiems galimybę užsiauginti savų vaisių bei daržovių. Šie sodai vertinti ir kaip radikali priemonė prieš skurdą bei riaušes (Drescher 2001).

1.1.1. Bendruomeninių sodų ištakos Vakarų Europoje

Bendruomeninių sodų steigimo pradžią įvairiose Vakarų Europos šalyse žymi skirtingi judėjimai ar įvykiai, tačiau beveik visur ji siekia XIX a. I pusę. 1 lentelėje chronologine tvarka pateikiama istorinė bendruomeninių sodų raida keturiolikoje Vakarų Europos valstybių, kurias būtų galima laikyti šio judėjimo pradininkėmis (1.1 lentelė).

<i>Valstybė</i>	<i>Metai</i>	<i>Įvykis</i>
Didžioji Britanija	1795	Pirmieji bendruomeniniai sodai įkuriami Long Niutone, netoli Glosteršyro ir Viltšyro grafystės.
Vokietija	1814	Pirmieji bendruomeniniai sodai įkuriami Kapelne.
Danija	1821	Pirmieji šiuolaikiniai bendruomeniniai sodai įkuriami netoli Obenro miesto.
Olandija	1838	Žinių ir socialinės plėtros asociacija išnuomoja žemę neturtingiesiems.
Liuksemburgas	1886	Įkuriamą pirmoji bendruomeninių sodų asociacija.
Švedija	1895	Pirmieji bendruomeniniai sodai įkuriami Malmėje.
Belgija	1896	Įkuriamą bendruomeninių sodų sąjungą.
Prancūzija	1896	Kunigas Abbé'as Julesas Lemire'as įkuria Prancūzijos bendruomeninių sodų federaciją.

Lenkija	1897	Gydytojas Jalkowskis įkuria pirmuosius sodus Grudziondze.
Suomija	1900	Pirmieji bendruomeniniai sodai įkuriami Helsinkyje.
Austrija	1904	Esant maisto stygiui, pirmieji sodai įkuriami Vienos pakraštyje.
Šveicarija	1907	Ciuricho natūropatų asociacija įkuria sodus Ciuriche.
Norvegija	1908	Pirmieji bendruomeniniai sodai įkuriami Osle.
Airija	1910	Dubline įsteigiama Laisvos žemės kultivavimo draugija.

1.1 lentelė. Istorinė bendruomeninių sodų raida Vakarų Europoje (Keshavarz *et al.* 2016)

• DIDŽIOSIOS BRITANIJOS SODŲ ATVEJIS

Didžiąją Britaniją galima laikyti pirmąja šalimi, kurioje pradėta taikyti praktiką skirti nedidelius žemės sklypelius neturtingiesiems, kad šie galėtų užsiauginti sau maisto. Bendruomeninių sodų pradžia žymi XVIII a. kaimo vietovėse prasidėjęs Žemės apjungimo judėjimas, kurio metu didžiuliai bendri šalies plotai buvo apjungti įvairių žemės paskirstymo aktų (Keshavarz *et al.* 2016). Siekiant išvengti socialinių neramumų, nedideli žemės plotai buvo paskirstyti valstiečiams, todėl Didžiojoje Britanijoje bendruomeniniai sodai dar vadinami *allotment gardens* (paskirstyti sodai).

Pirmieji bendruomeniniai sodai įkurti 1795 m., Long Niutone. Iki šiol išlikę ir vieni seniausių Europoje bendruomenės sodų, įkurti Viltšyro grafystės Didžiojo Somerfordo kaimelyje 1809 m. Karaliaus Džordžo III įsakymu 6 akrų žemės plotas (apie 2,4 ha) buvo skirtas neturtingiems parapijiečiams (Savill 2009).

XX a. pr. Didžiojoje Britanijoje prasidėjo itin spartus bendruomeninių sodų judėjimas, susijęs su Mažųjų ūkių ir bendruomeninių sodų įstatymu, išleistu 1908 m. Vadovaujantis juo, miestų savivaldybės privalėjo steigti sodus ten, kur buvo poreikis. Vis dėlto dauguma sodų teritorijų ilgainiui buvo absorbuotos besiplečiančių megapolių ir neišliko (Acton 2011).

• VOKIETIJOS SODŲ ATVEJIS

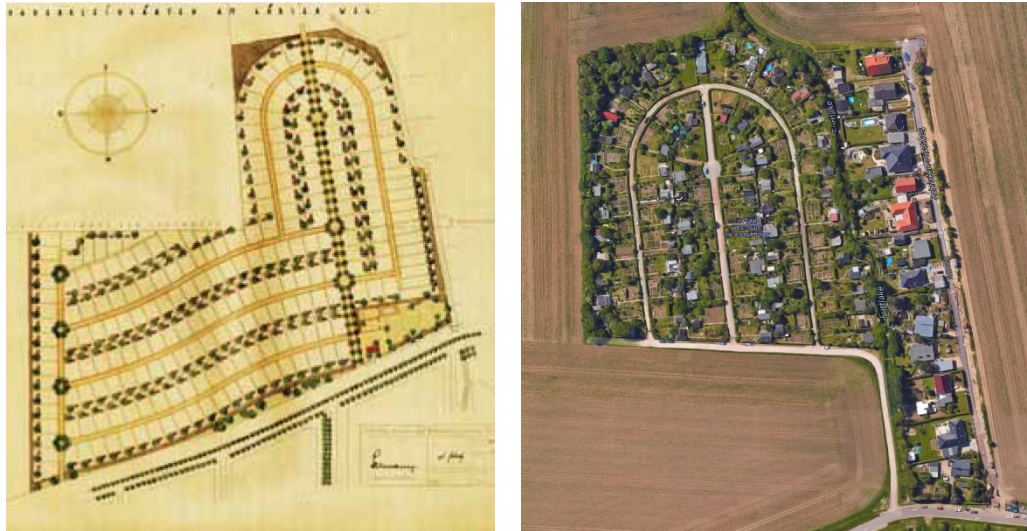
Vokietijoje bendruomeninių sodų pradžia siejama su nedideliu Kapelno miestu šiaurėje, netoli Danijos sienos, kur 1814 m. vietos kunigas Christianas Friedrichas Heinrichas Schroederis padalino dalį bažnyčios žemės nedideliais sklypeliais ir paskyrė juos sunkiai besiverčiantiems parapijiečiams (Keshavarz *et al.* 2016). Taip pačiais metais Schroederis įkūrė ir pirmąjį Vokietijos sodininkų klubą.

1820 m. šiaurės Vokietijoje Heselio Keselio grafas Karlas įsteigė neturtingųjų sodus dėl filantropinių priežasčių. 1830–1840 m. skurstančiųjų sodai buvo įkurti prie Kylio, Berlyno, Liepcigo, Frankfurto ir kitų didžiųjų Vokietijos miestų (Crouch *et al.* 1997).

Prasidėjusi industrializacija bei sparti miestų urbanizacija privertė daugelį Vokietijos miestų dar kartą atsigręžti į žaliasias miestų erdves. Vokiečių gydytojas Danielis Gottliebas Moritzas Schreberis (1808–1861), nors ir nieko neišmanęs apie sodininkystę, ėmė siekti užtikrinti galimybes darbininkų vaikams žaisti ir augti sveikoje aplinkoje, puoselėti sveiko gyvenimo būdo principus (Groening 1996). Vadovaudamasi

šiuo principu 1861 m. Leipcige susikūrė pirmoji sodininkų asociacija, o bendruomeniniai sodai Vokietijoje iki šiol neretai vadinami *Schrebergarten* arba Schreberio sodais.

Bendruomeninių sodų reiškinyss Vokietijoje iki šiol labai gajus. Skaičiuojama, kad visoje Vokietijoje gali būti iki 1 milijono sodo sklypų (Groening 1996). Kai kurie jų įsikūrę tose pačiose teritorijoje, kaip ir buvo suplanuoti XIX a. (1.1 pav.)

1.1 pav. Bendruomeninių sodų „Grübser Weg“ Magdeburge, Vokietijoje, planas (Groening 1996) ir dabartinė situacija (Google Maps)

- **DANIJOS SODŲ ATVEJIS**

Bendruomeninių sodų istorija Danijoje siekia XVII a. pab. (Jensen 1996). Pirmieji sodai, kuriuos būtų galima laikyti šiuolaikinių sodų pirmtaku, įkurti 1655 m. Frederisijos mieste, rytų Danijoje. 1821 m. keletas sodų buvo įkurta šalia Obenro miesto (Keshavarz *et al.* 2016).

Vis dėlto didžioji bendruomeninių sodų plėtra prasidėjo XIX a. pab., o jos pradžią žymi 1870 m. susibūrusi Danijos socialdemokratų partija, kurios vienas iš uždavinių buvo steigti nedidelius darbininkams skirtus sodus (Damin *et al.* 2002). 1884 m. Danijos parlamento narys Jorgenas Berthelsenas ėmėsi iniciatyvos steigti pirmąjį bendruomeninį sodą Albargo mieste. Jis pasiūlė padalinti 4 ha savivaldybei priklausančių teritorijų nedideliais sklypeliais ir nuomoti juos gyventojams, taip siekdamas pagerinti darbininkų klasės gyvenimo sąlygas bei užtikrinti jų tinkamą laisvalaikį. Kadangi iš pradžių į šią idėją žiūrėta skeptiškai, Berthelsenas pats išsinuomavo žemę, suskirstė ją į 85 sklypelius ir pernuomavo. Tik vėliau savivaldybių atstovams pamačius, jog ši priemonė išpopuliarėjo, prasidėjo spartus bendruomeninių sodų steigimas.

1908 m. Danijoje įkurtas pirmasis bendruomeninių sodų susivienijimas. Pagrindiniai jo tikslai – siekti pastovių nuomos sutarčių tarp sodininkų ir savivaldybių, skatinti bendruomeninių sodų vystymąsi bei užkirsti kelią verslo įmonėms tarpininkauti tarp žemės savininkų bei nuomininkų (Damin *et al.* 2002).

1.1.2. Bendruomeninių sodų steigimo prielaidos Vakarų Europoje

Bendruomeninių sodų pradžia siejama su XIX a. prasidėjusia industrine revoliucija bei jos nulemta gyventojų migracija iš kaimų į miestus, prastėjančiomis gyvenimo sąlygomis miestuose bei didėjančiu gyventojų skaičiumi. Miestuose ypač išaugo gyventojų, atvykusių dirbti į fabrikus, skaičius, todėl neretai bendruomeninių sodų steigimu rūpinosi ir gamyklų savininkai. Taip jie siekė suteikti darbuotojams galimybę užsiauginti vaisių bei daržovių ir pasirūpinti savo šeimomis (Pole 2006). Miestų savivaldybės taip pat ieškojo būdų gyvenimo sąlygoms miestuose gerinti. Galima teigti, jog bendruomeniniai sodai nuo pat pradžių buvo aiškiai suplanuotos ir miesto struktūroje įterptos zonos, daugiausiai nulemtos ekonominių sąlygų.

XIX a. pr. kai kurių miestų savivaldybės ėmė skirti laisvas teritorijas patiems neturtingiausiems miestų gyventojams, kad šie patys galėtų užsiauginti vaisių ir daržovių ir taip pragyventi. Todėl vieni pirmųjų bendruomeninių sodų dar vadinami „neturtingųjų sodais“ (Drescher 2001).

Sparti sodų plėtra dėl ekonominių priežasčių pastebėta ir XX a., vykstant pasauliniams karams. Tiek Pirmojo, tiek Antrojo pasaulinių karų metais, bendruomeniniai sodai tapo viena iš priemonių, padėjusių išgyventi ir daugeliui tai buvo vienintelis maisto šaltinis. Pavyzdžiui, Pirmojo pasaulinio karo metais Didžiosios Britanijos vyriausybė iniciavo kampaniją „Kiekvienas gyventojas – sodininkas“ (angl. *Every Man a Gardener*), leidusią miestų savivaldybėms skirti laisvus žemės plotus bendruomeninių sodų steigimui. Jos metu bendruomeninių sodų skaičius išaugo nuo 600000 iki 1,5 milijono (Parker 2003). Antrojo pasaulinio karo metais sodų skaičius nuo 800000 pasiekė 1,4 milijono (Colding 2011).

Theresia Theobold taip pat pažymi, jog Vokietijoje nedideli sodo nameliai, kuriuos leista statyti sodų sklypuose, karo metais tapo ir laikinos pastogės vieta bombardavimo metu nuolatinės gyvenamosios vietos netekusiems gyventojams (Theobold 1997). Vokietijoje karo metais ypač rūpintasi sodų išsaugojimu, stengtasi mažinti nuomos kainas (Zimbler 2001). Visa tai įrodo, jog ekonominė bendruomeninių sodų kūrimosi prielaida yra viena reikšmingiausių. Net ir šiandien galima pastebėti, kad miestuose, kuriuose ypač aktualios nedarbo bei imigrantų problemos, vietinės institucijos imasi iniciatyvų kurti naujus bendruomeninių sodus (Matos *et al.* 2013).

Vis dėlto esant stabiliai ekonominei bei politinei situacijai, bendruomeninių sodų populiarumas nesumenko. Labai svarbi socialinė, kultūrinė, rekreacinė šių teritorijų funkcija. Net ir Vokietijoje sodų kūrimo pradžią žymintis Schreberio judėjimas, visų pirma, rūpinosi vaikų užimtumu bei sveiko gyvenimo būdo puoselėjimu (Drescher 2001).

Bendruomeniniai sodai buvo įkurti ne tik dėl ekonominių priežasčių siekiant suteikti galimybę miestų gyventojams patiems užsiauginti vaisių ar daržovių taip užtikrinant geresnes gyvenimo sąlygas. Anne C. Bellows pastebi, jog šie sodai, visų pirma, padėjo užtikrinti socialinį stabilumą miestuose (Bellows 2004). Esant nepalankioms ekonominėms ar politinėms situacijoms jie skatino gyventojų užimtumą bei padėjo išvengti riausių ar sukilimų (Drescher 2001). Lesley Acton taip pat išskiria socialinį aspektą, teigdama,

jog būtent jis iki šiol motyvuoja daugelį sodų savininkų – tarp sodininkų formuojasi socialiniai ryšiai, kuriamos įvairios draugijos, organizuojami renginiai, padedantys įveikti miestuose būdingą susvetimėjimą ir vienatvę (Acton 2011).

1.1.3. Architektūrinė bendruomeninių sodų išraiška Vakarų Europoje

Daugumą bendruomeninių sodų sudaro tvarkingais geometriniais sklypeliais suskirstytos teritorijos. Sklypų dydis svyruoja nuo 200 iki 500 kv. m. Vokietijoje sodai paprastai steigiami gyvenamosioms zonoms nepalankiose vietose – išilgai geležinkelio bėgių ar pelkingose teritorijose, juos sudaro nedideli nuo 200 iki 400 kv. m. ploto sklypeliai (Drescher 2001).

Įvairiose šalyse vyrauja skirtingi normatyvai, ribojantys statybas šiose zonose. Pavyzdžiui, Danijoje leidžiama turėti vieno aukšto sodo namelį, kurio plotas ne didesnis nei 10 % sklypo ploto. Tipinis sklypo plotas Danijoje siekia 350 kv. m. (Damin *et al.* 2002).

Vienas išskirtiniausių bendruomeninių sodų projektavimo pavyzdžių Europoje – tai 1952 m. danų kraštovaizdžio architekto Carlo Theodoro Sorenseno Danijos mieste Naerume suprojektuoti ovalieji sodai (1.2 pav.). Juos sudaro 50 sklypelių po 500 kv. m., erdvės tarp ovalius sklypelius skiriančių gyvatvorių skirtos bendram naudojimui ir kolektyviai yra prižiūrimos visų sklypelių savininkų. Deja, tai bene vienintelis atvejis visoje Europoje, išsiskiriantis savita urbanistine struktūra. Dauguma bendruomeninių sodų teritorijų visoje Vakarų Europoje pasižymi ortogonalaus plano struktūra.

1.2 pav. Carlo Theodoro Sorenseno suprojektuoti ovalieji sodai Naerumo mieste, Danijoje (1952 m.) (Ingersoll 2013)

1.2. *Dačios* fenomenas carinėje Rusijoje ir kolektyvinių sodų pradžia TSRS

Tam tikra bendruomeninių sodų samprata Rusijoje egzistavo jau nuo XVIII a. Nedidelis žemės plotas, kurį caras skirdavo savo ištikimiesiems vasalams, buvo vadinamas *dačia* (rus. дача). Pati sąvoka *dačia* kilusi iš rusiško žodžio *dat* (rus. дать), kuris reiškia *duoti*. Manoma, kad ją galimai pritaikė rusų caras Petras Didysis, su kuriuo valdymu ir siejama *dačių* kūrimo aplink didžiuosius miestus pradžia (Lovell 2003).

Ilgą laiką *dačia* buvo suvokiama kaip aukštuomenės užmiesčio rezidencija, skirta reprezentaciniams, socialiniams, kultūriniais tikslams (Leetmaa *et al.* 2012). XIX a. Rusijoje prasidėjusi industrinė revoliucija nulėmė spartų miestų augimą, todėl dauguma turtingų miestiečių nors trumpam stengėsi pabėgti nuo miesto triukšmo šiose vasaros vilose. *Dačios* tapo susibūrimo vietomis inteligentijai bei įkvėpimo šaltinio ieškantiems menininkams. Iš esmės jos buvo suprantamos kaip antrasis būstas, kuriame vasaras leisdavo dauguma miesto gyventojų (Lovell 2002).

Naujų geležinkelio linijų tiesimas XIX a. pab. dar labiau paskatino *dačių* populiarumą bei pasiekiamumą (Clark 2012). Nauji *dačių* kvartalai ėmė kurtis išilgai geležinkelio bėgių šalia Sankt Peterburgo ir Maskvos.

1917 m., įvykus Rusijos revoliucijai, privati nuosavybė buvo nacionalizuota, tačiau *dačių* reiškinys išliko aktualus. Nors naujosios Sovietų Sąjungos vertybės buvo grindžiamos kolektyviškumu, o *dačios* sietos su socialistinei visuomenei nebūdingu privačiu buržuaziniu gyvenimu, jų, visų pirma, neatsisakyta dėl ekonominių priežasčių. Valdžiai nepakako lėšų, kad galėtų administruoti didžiulius *dačių* plotus užmiestyje (Lovell 2002).

Ankstyvaisiais socializmo metais *dačių*, kaip tam tikros privilegijos, galėjo tikėtis ir naujai kylantis politinis elitas (Leetmaa *et al.* 2012). *Dačios* demonstravo tam tikrą socialistinės visuomenės nelygybę – jei visi turėjo teisę į butą, net jei jo reikėdavo laukti keletą metų, tokie vasarnamiai buvo prieinami ne visiems (Selwood 2006). *Dačia* demonstravo asmens statusą ir buvo laikoma didžiule garbe, o kartu tai tapo kontrolės priemone, leidusia užsitikrinti lojalumą tų, kurie nenorėjo panašių privilegijų prarasti.

Dačių populiarumui augant, siekiant supaprastinti šių vasarnamių skyrimo tvarką, imti kurti *dačių* kooperatyvai, o valdžia ėmė skirstyti juos pagal profesijas. Taip susibūrė rašytojų, muzikų, mokslininkų „kaimai“, gyvuojantys iki šiol.

Ilgą laiką šių teritorijų pagrindinė funkcija buvo rekreacinė. *Dačios* asocijavosi su laisvalaikiu, pramogomis, buvimu gamtoje bei pabėgimu nuo miesto šurmulio, tačiau retai su daržininkyste ar sodininkavimu, o ypač sodininkavimu dėl ekonominių priežasčių.

Situacija esmingai pasikeitė Antrojo pasaulinio karo metais. Trūkstant maisto, įvairios gamyklos bei organizacijos ėmė organizuoti *dačių* kooperatyvus, kad galėtų skirti nedidelius žemės plotelius savo darbuotojams sodininkavimui (Selwood 2006).

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui prasidėjo masinis *dačių* steigimas, apėmęs ir kitas socialistinio bloko šalis, tarp jų ir Lietuvą. Tai galima įvardinti kaip kolektyvinių sodų pradžią. Tarybų

Socialistinių Respublikų Sąjunga susidūrė su keletu iššūkių. Vienas jų, kaip ir karo metais, buvo nuolatinis maisto produktų stygius, kitas – siekis demonstruoti socializmo, kaip dominuojančios ideologijos, pagrįstumą, todėl tapo būtina gerinti kasdienį žmonių gyvenimą (Crowley *et al.* 2010).

1949 m. vasario 24 d. TSRS Ministrų Taryba priėmė nutarimą dėl kolektyvinių sodų, skirtų darbininkams bei valstybės tarnautojams, steigimo (Совет Министров... 1949). Oficialiai skelbta, jog tai turėjo padėti išspręsti maisto stygiaus problemą, taip pat suteikti galimybę gyventojams aktyviai bei sveikai leisti laisvalaikį.

Įdomu tai, jog po Antrojo pasaulinio karo Vakarų Europoje susidomėjimas bendruomeniniais sodais atslūgo. Augant miestams bei stiprėjant ekonomikai diskusijos apie sodininkystę bei jos socialinę ar aplinkosauginę reikšmę tapo nebeaktualios (Drilling *et al.* 2016). Tuo tarpu, Rytų Europoje tai tapo oficialiai plėtojamos politikos dalimi.

1.3. Kolektyvinių sodų reiškinys Lietuvoje: ištakos, priežastys, formos

Lietuvai priklausant Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungai kolektyvinių sodų ištakos, kaip ir kitose Sąjungos respublikose, prasidėjo maždaug XX a. 5–6 dešimt. Pirmieji kolektyviniai sodai Lietuvoje įkurti 1951–1953 m. (Štembokas 1959), tačiau oficialiai juos pradėta steigti 1959 m., įsikūrus Lietuvos sodininkystės draugijai. Būtent šie metai ir laikomi kolektyvinės sodininkystės Lietuvoje pradžia (Bronušas 1988).

Miestų vykdomieji komitetai buvo įpareigoti skirti laisvas valstybines žemes įmonėms, įstaigoms ir organizacijoms, kad šios padalintų žemę sklypeliais kiekvienam savo darbuotojų. Šiam procesui valdyti prie kiekvienos iš įmonių būdavo įkurama sodininkų bendrija. Žemė, skirta sodams, turėjo būti iš valstybinio rezervo ar valstybinio miškų fondo žemės, kuriose nebuvo miško arba augo mažaverčiai miško želdiniai, taip pat galėjo būti suteikiamos įvairios žemės atraižos, smulkių kontūrų sklypai, nepatogi dirbti žemė, kuri negalėjo būti panaudota kolūkių, tarybinių ūkių ir kitų žemės ūkio įmonių visuomeniniam ūkiui (Lietuvos TSR... 1984).

Sodų steigimu ir vystymu rūpinosi prie įmonių įkurtos sodininkų bendrijos. Joms buvo patikėta parengti kolektyvinių sodų masyvo planą, paskirstyti sklypus darbuotojams. Gauti žemės sklypą galėjo beveik visi norintys. Kolektyvinio sodo žemės būdavo suskirstomos į sklypelius po 6–12 arų, kurių kiekvieną prižiūrėjo vienas sodininkas (Bronušas 1988). Jis privalėjo apsodinti sklypelį sodo projekte nurodyta tvarka vaismedžiais ir uogakrūmiais, tarpuciliuose auginti gėles ir daržoves, laikytis agrotechnikos reikalavimų, kovoti su sodų ir daržų kenkėjais bei ligomis (Bronušas 1988). Skirtinguose regionuose egzistavo įvairūs normatyvai, kiek ir kokių vaisių ar daržovių turi būti pasodinta, tačiau bene visur dominavo bulvės (Kasatkina 2011). Sodo sklypas nebuvo sodininko nuosavybė, todėl oficialiai jis negalėjo būti parduotas. Sklypeliai dažniausiai būdavo parenkami atsitiktinai.

Kolektyviniai sodai tapo socialinės gerovės sistemos dalimi, jie buvo suvokiami kaip tam tikras politinės doktrinos elementas (Szumilas 2014). Daugelis tyrėjų tvirtina, kad sodų masyvų steigimas aplink didžiuosius respublikos miestus buvo savitas socialistinių didmiesčių planavimo bruožas (Leetmaa *et al.* 2012; Kostinskiy 2001). Kuomet dauguma miesto gyventojų gyveno valstybės subsidijuojamuose butuose daugiabučių namų kvartaluose, kolektyvinio sodo sklypas tapo vienintele galimybe pasimėgauti užmiesčio aplinka.

1.3.1. Kolektyvinių sodų formavimo Lietuvoje priežastys

Kaip vienos pagrindinių kolektyvinių sodų steigimo priežasčių, taip pat kaip ir Vakarų Europoje, buvo įvardintos ekonominės. 1959 m. Lietuvos sodininkystės draugijos paskelbtose kolektyvinių sodų vidaus tvarkos taisyklėse teigta, kad kolektyviniai sodai kuriami turint tikslą papildomai aprūpinti darbininkus ir tarnautojus vaisiais, uogomis, daržovėmis, gėlėmis, bitininkystės produktais (Lietuvos sodininkystės draugijos... 1976). Vis dėlto kraštovaizdžio architektė Irena Marija Daujotaitė mano, jog tai viso labo tebuvo vienas iš pretekstų¹. Jos nuomone, daugiausiai trūkdavo mėsos produktų, tačiau gyvulius laikyti soduose buvo draudžiama. Ji teigia, kad sodai, visų pirma, buvo skirti spręsti gyventojų užimtumo problemą. I. M. Daujotaitė taip pat pastebi, jog sovietmečiu miestus užplūdo žmonės iš kaimo, norintys ir toliau puoselėti sodininkavimo kultūrą. Oficialiai taip pat skelbta, jog sodai turėtų padėti skiepyti vaikams ir jaunuoliams meilę darbui bei gamtos produktams (Lietuvos sodininkystės draugijos... 1976).

Dar vienas svarbus vyriausybės skelbtas kolektyvinių sodų uždavinys – tenkinti miesto žmonių darbo ir poilsio reikmes. „Tarnautojui, išsėdėjusiam darbo kabinete ištisas valandas, darbininkui, visą pamainą dirbusiam prie staklių ar konvejerio, mokytojui po įtempto darbo mokykloje – gal ir nėra geresnio darbo ir poilsio derinio, kaip veikla sode, gryname ore, su lengvu įrankiu rankose” (Juška 1964). Sodai buvo suvokiami ir kaip sveiko poilsio organizavimo forma, užtikrinanti aktyvų ir sveiką dirbančiųjų poilsį savaitgaliais.

Vis dėlto dėl kolektyvinių sodų steigimo priežasčių yra ir kontraversiška nuomonė. Kolektyvinių sodų masyvus projektavęs kraštovaizdžio architektas Alvydas Mituzas pastebi, kad masinis šių teritorijų steigimas buvo vienas iš būdų nuolat įdarbinti socialistinį žmogų taip atitraukiant jį nuo politikos². Butas daugiabutyje, kolektyvinis sodas ir garažas atskirose miesto vietose nepaliko laiko politikavimui, kadangi

¹ Iš pokalbio su Irena Marija Daujotaite – kraštovaizdžio architektė, Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos nare; 2014 m. lapkričio 21 d., Vilnius: „*Maisto požūriui trūkdavo mėsos, trūkdavo sviesto. Tokių tikrų dalykų. Tai sode kiaulių auginti neleisdavo. Vištas kas norėdavo turėti, kokia bobulė, tai jau irgi čia skaitėsi, kad nelabai, nes triukšmas ir kvapas. O jau kiaulių tai neduok Dieve, nebuvo galima laikyti. Tai tuo, kad apsirūpinti vaisiais, apsirūpinti daržovėm, tai čia jau buvo agitacija.*“

² Iš pokalbio su Alvydu Mituzu – kraštovaizdžio architektu, Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos primininku; 2014 m. lapkričio 26 d., Vilnius: „*... man tų laikų politikai ir žmonės, tą žinantys, pasakojo ir argumentavo vieną dalyką – kad yra dirbtinai sukuriamas žmogaus įvėlimo į tą visą reikalą, arba kitaip sakant įdarbinimo, arba ištraukimo iš politikos, trikampis – butas daugiabutyje, kolektyvinis sodas ir dar garažas. Ir viskas atskirose vietose. Ir tada jau nebėra kada ir politikuoti, nes ta sodo veikla, ta statyba buvo labai intensyvi. Aš pats pasiėmiau sodo sklypą, pastačiau namelį, bet paskui jį pardaviau, nes jis ėda laiką.*“

jį visą užėmė logistika. Sodo veikla taip pat buvo labai intensyvi, reikalaujanti daug laiko ir jėgų. Kaip pastebi A. Mituzas, ilgainiui tai tapo ne malonių užsiėmimų, o prievole. Pradėti organizuoti gražiausios sodybos konkursai skatino tik dar didesnę lenktyniavimą tarp sodininkų.

Tai, jog sodai tapo tam tikra socialinės atskirties priemone, pastebi ir Anne C. Bellows, tyrinėjusi kolektyvinių sodų reiškinį Lenkijoje. Ji sutinka, jog sodai padėjo įveikti maisto stygiaus problemą, tačiau ilgainiui sodo sklypų skyrimas darbuotojams tapo ne tik privilegija, bet ir teise, o neretai ir tam tikra pareiga. Įvairių politinių nestabilumų metu, kolektyviniai sodai tapo socialistinės valdžios įrankiu siekiant atitolinti ir izoliuoti gyventojus vienus nuo kitų (Bellows 2004). Dauguma darbininkų iškart po darbo keliaudavo į sodus, kur jų laukdavo daugybė darbų, todėl laiko socialiniam gyvenimui paprasčiausiai nelikdavo.

Tokiam žmonių valdymui įtakos turėjo ir socialistinė miestų planavimo politika. P. Juškevičius teigia, kad urbanistiniu požiūriu kolektyvinius sodus galima laikyti išardytos būsto visumos elementu (Juškevičius *et al.* 2013). Sovietinė miestų planavimo praktika siekė išgryninti visas funkcijas, todėl daugiaaukščių namų rajonuose suardė normalią gyvenamojo būsto viziją – butas, automobilio garažas ir kolektyvinis sodas, kaip ramaus poilsio erdvė, išsisklaidė įvairiose miestų dalyse ir net priemiestinėje zonoje.

1.3.2. Normatyvinių dokumentų įtaka kolektyvinių sodų architektūrinės raiškos formavimuisi ir kaitai sovietmečio Lietuvoje

Kolektyvinių sodų organizavimas bei statyba juose Lietuvoje buvo griežtai reglamentuota. Atsižvelgiant į priimtus teisės aktus, sodų formavimąsi bei jų architektūrinę raišką būtų galima suskirstyti keliais etapais.

Pirmieji normatyviniai aktai, reglamentavę kolektyvinių sodų organizavimą Lietuvoje pasirodė 1961 m., Lietuvos TSR Ministrų Tarybai priėmus nutarimą „Dėl esamų kolektyvinių sodų žemės naudojimo ir sklypų naujiems kolektyviniams sodams skyrimo tvarkos“ (Ministrų Tarybos... 1961). Iki tol visoje Lietuvoje jau buvo suformuoti 62 kolektyviniai sodai, kurių bendras plotas užėmė daugiau kaip 400 ha (Dikčius 1962), tačiau, kaip teigė A. Dikčius, buvo nepakankamai prisilaikoma grožio ir estetikos reikalavimų (Dikčius 1962).

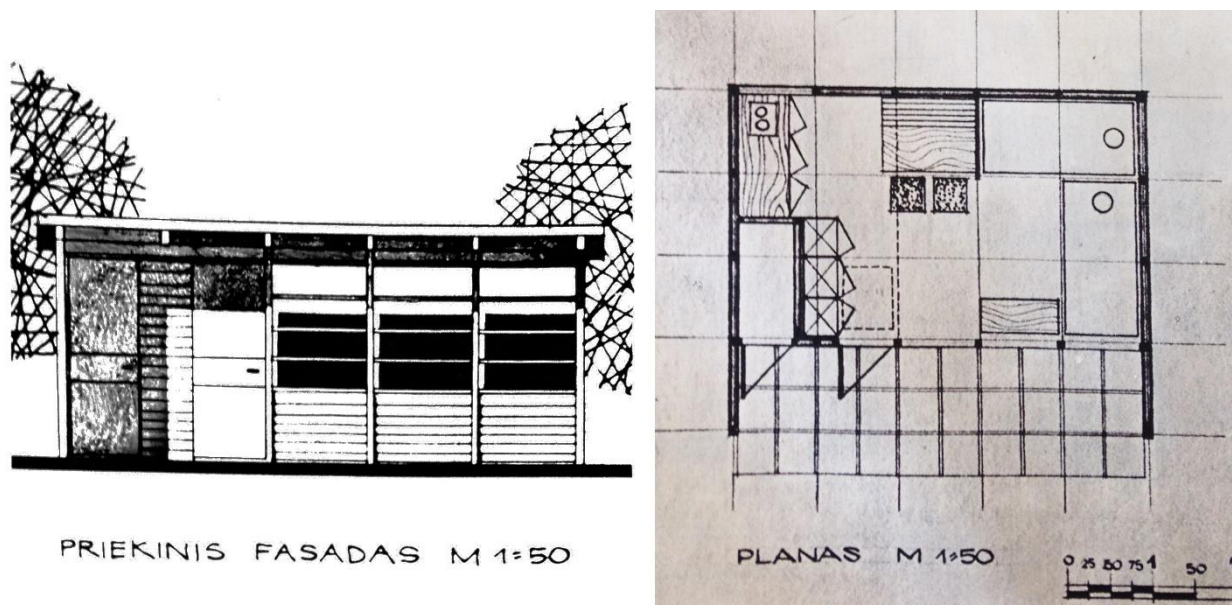
Priimtas nutarimas įpareigojo Valstybinį statybos ir architektūros reikalų komitetą parinkti sodams tinkamas vietas – tokias, kurios ateityje nebūtų reikalingos valstybinėms ar visuomeninėms statyboms, taip pat numatyti sodų vietos parinkimo ir suplanavimo tvarką. Klausimas dėl vasarinių namelių statybos kolektyviniuose soduose buvo pradėtas kelti vos įsteigus Lietuvos sodininkų draugiją (Kulys 1959), ir kai kuriuose sklypuose imtos statyti įvairios pastogės (Dikčius 1962). Vis dėlto oficialiai, remiantis pirmuoju nutarimu, soduose neleista statyti jokių pastatų, išskyrus lengvo tipo ūkinius trobesius viso kolektyvo bendriems reikalams.

1963 m. šį nutarimą papildė Valstybinio statybos reikalų komiteto įsakymas „Dėl statybos kolektyviniuose soduose kontrolės sustiprinimo“ (VSRK... 1963), kuriame nurodyta, jog miesto ribose

esančiame kolektyviniame sode statomų bendro naudojimo paviljonų užstatomas plotas negali būti didesnis kaip 4 kv. m, o sode už miesto ribų – ne didesnis kaip 8 kv. m vienam sodininkui.

Vis labiau plečiantis kolektyviniams sodams normatyvai, apibrėžiantys statybas soduose, švelnėjo. 1966 m. Lietuvos Ministrų Taryba išleido nutarimą „Dėl tolesnio darbininkų ir tarnautojų kolektyvinės sodininkystės plėtimo“ (Ministrų Tarybos... 1966), kuriuo leista statyti atskirus ar suporintus sodo namelius iki 25 kv. m ploto, taip pat šiltnamius iki 20 kv. m ploto. Čia galima išskirti antrąjį kolektyvinių sodų formavimo etapą, trukusį ilgiausiai.

Priėmus naująjį nutarimą, LSD ypač susirūpino sodo namelių klausimu. 1966 m. LSD Centro valdyba drauge su Architektų sąjunga paskelbė pirmąjį sodo namelių projekto konkursą, išskyrusi šiam tikslui 1000 rublių (Puipa 1966). Konkursui pateikti 39 projektai, kurie pagal konkurso programą paruošti dviejų tipų: 1) vieno kambario, virtuvinės nišos ir sandėliuko, 14 m² bendro naudingo ploto, su atvira veranda (1.3 pav.); 2) dviejų kambarių, virtuvėlės, išvietės ir sandėliuko iki 25 m² ploto su atvira veranda; abiejuose numatyti 4–6 m² rūšiai (Juška 1966).

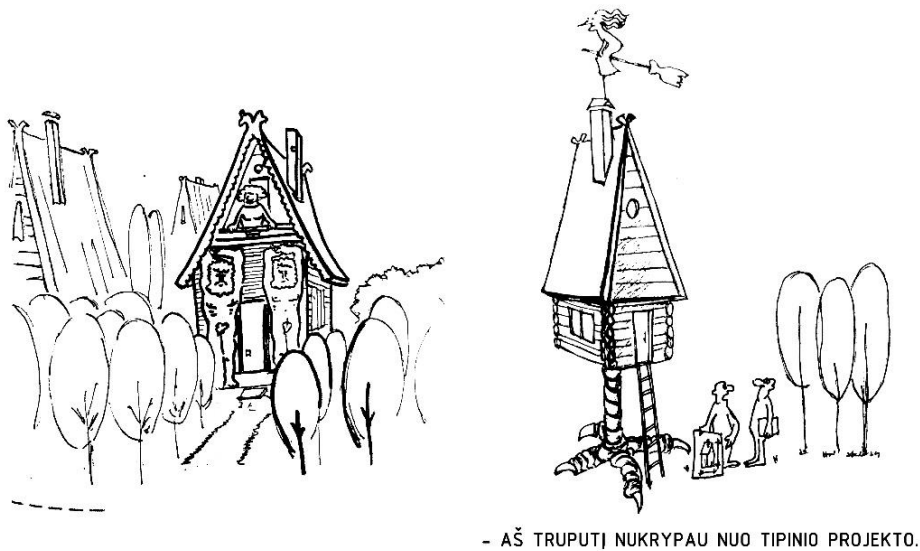
1.3 pav. Pirmąją premiją 14 m² ploto namelių grupėje gavusios Vilniaus miesto projektavimo instituto architektės Alinos Samukienės sodo namelio projektas („Mūsų sodai“ Nr. 7(86), 1966)

Remdamasi konkursų rezultatais, taip pat pagal kitus individualius projektus, LSD ėmėsi rengti tipinius sodo namelių projektus. 1969 m. LSD Centro valdyba buvo paskelbusi 12 skirtingų tipų projektų (Antrasis... 1969). 1966 m. Vilniaus Vingio parke suorganizuota ir pirmoji respublikinė sodininkystės ir bitininkystės paroda (Zdanevičius 1966). Jos metu pristatyti du sodo nameliai, kurių gamybos turėjo imtis Vilniaus Buitinio aptarnavimo statybos remonto valdyba.

Vis dėlto nepaisant LSD pastangų rengti sodo namelių tipinius projektus organizuojant konkursus bei parodas, klausimas dėl architektūrinės sodų išraiškos išliko aktualus. Pirmiausia dėl to, kad sodo nameliai buvo statomi kiekvieno sodininko savo jėgomis, o viena iš esminių problemų, su kuria jie susidūrė, buvo statybinių medžiagų trūkumas. Neretai būdavo naudojamos senų, nugriautų pastatų statybinės atliekos,

panaudojama nestandartinė pramonės įmonių statybinių medžiagų produkcija (Daukša 1970). Sodų bendrijos „Turniškės“ narė Smiltė Bikulčienė pasakoja ³, kad jų šeimai medžiagų sodo nameliui pavyko gauti iš pajūrio, kadangi ten apie 60-uosius metus buvo prasitautusi didžiulė audra ir išvartyta daug medžių. Tačiau nebuvo nei vienos tiesios lentos, visos kreivos, pilnos šakų, o naktimis, prisimena sodininkė, girdėdavosi, kaip namelį graužia kinivarpos. Sodo namelis pamatų neturėjo, jis stovėjo ant senų telegrafo stulpų, sudėtų po kelis vienas ant kito dvejomis ar trejomis eilėmis. Sodininkė pasakoja, jog po nameliu laikyti įvairūs įrankiai, lentgaliai, tai būdavo ir mėgstamiausia vaikų žaidimų vieta.

Tipinių sodo namelių projektų Lietuvoje pavyzdžiai taip pat nebuvo laikomasi. Nors Lietuvos sodininkų draugijos skyriai buvo įpareigoti kontroliuoti, kaip vyksta statybos kolektyviniuose soduose, dažniausiai tai tebuvo formalus įsakymas. Šios problemos buvo akivaizdžios ir tuometinė spauda jas neretai pašiepdavo (1.4 pav.).

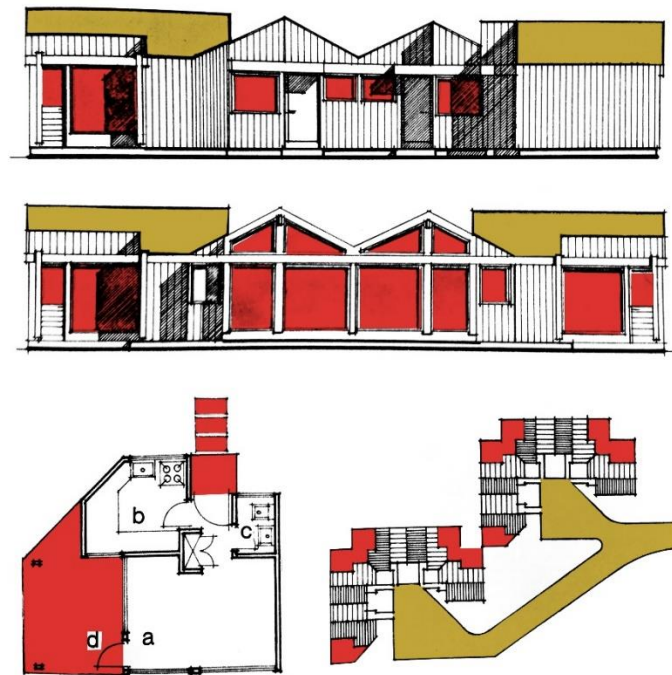
1.4 pav. A. Deltuvos piešinys leidinyje „Mūsų sodai“ (Nr. 10(222), 1977)

Siekiant užtikrinti didesnę architektūrinę kolektyvinių sodų kokybę Lietuvos sodininkų draugija ėmėsi organizuoti gražiausiai tvarkomų sodybų konkursus. Vienas pirmųjų tokių konkursų įvyko 1967 m., o jo laimėtojai buvo apdovanoti piniginėmis premijomis (Gražiausios... 1967).

Vis dėlto plečiantis kolektyviniams sodams, pastebėta nemažai pažeidimų. Dėl pažeidinėjamų namelių statybos tvarkos, savavališkai didinamo sodo pastatų ploto, tipinių projektų nesilaikymo (įstiklinamos atviros verandos, iškasami pernelyg dideli rūšiai, kuriuose įrengiami garažai) individualių sodo namelių statyba buvo uždrausta (Gaulia 1974). 1974 m. Lietuvos Ministrų Taryba priėmė nutarimą

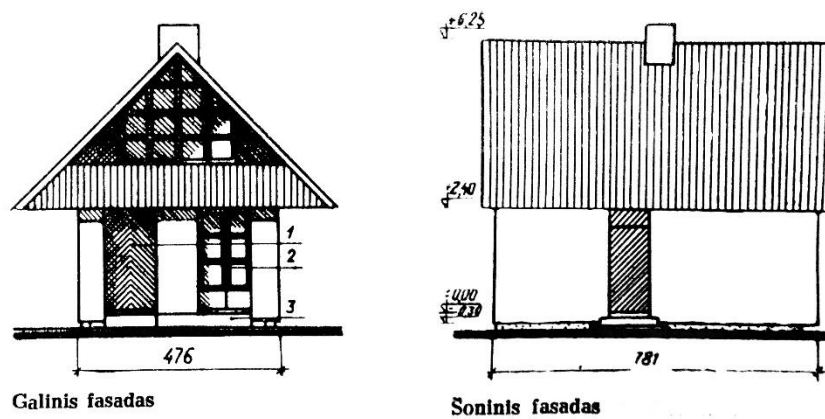
³ Iš pokalbio su Smilte Bikulčiene – sodų bendrijos „Turniškės“ narė; 2015 m. gruodžio 5 d., Vilnius: „Mūsų namelis, tarp kitko, mes po šiai dienai dar kūrenam tuometinio namelio lentgalius, tai medis skamba, medžio peilis neima. Dėl ko? Dėl to, kad mums buvo galimybė nusipirkti medžio, dėl to, kad 60-dešimt kažkuriais metais Nidoje buvo siaubinga audra ir baisiai daug išvartė medžių. Bet atsiminkim, kai atrodo medžiai Nidoje. Nebuvo nei vienos tiesios lentos, jie visi buvo sraigtai, visi buvo pilni šakų. Ten būdavo kažkoks košmaras. Tam namelį, būdavo, miegi tyliai vasaros naktį, tai girdi, kaip kinivarpos jį graužia. Čia būdavo tokia romantika.“

„Dėl priemonių kolektyvinės sodininkystės pažeidimams šalinti“ (Ministrų Tarybos... 1974), kuriuo taip pat laikinai buvo uždrausta skirti žemės naujiems sodams steigti. Leista statyti tik bendro naudojimo statinius ar įrenginius, pensiono tipo vasarnamius, kuriuose vienai šeimai skirta ne daugiau kaip 25 kv. m. ploto. Komunalinio ūkio projektavimo institutas, LSD Centro valdybos užsakymu, parengė keletą tokių pensiono tipo pastatų projektų (Gaulia 1974) (1.5 pav.). Vis dėlto šis nutarimas galiojo keletą metų, kolektyvinių sodų plėtra tuo metu buvo pristabdyta, todėl suprojektuotų ir išlikusių tokių sodų projektų beveik nėra.

1.5 pav. PN-5-1 pensiono tipo pastato projektas. Vienos sekcijos plotas: a) bendros paskirties patalpa 12 m²; b) virtuvėlė 5,1 m²; c) tualetas 1,7 m²; d) terasa 9,3 m². Projekto autorė – V. Sakalauskaitė („Mūsų sodai“ Nr. 6(182), 1974)

1977 m. prasidėjo trečiasis, paskutinis, sodų formavimosi etapas, kuomet statybos kolektyviniuose soduose buvo dar labiau liberalizuotos. Lietuvos Ministrų Tarybai priėmus nutarimą „Dėl kolūkiečių, darbininkų, tarnautojų bei kitų gyventojų asmeninių pagalbinių ūkių ir kolektyvinės sodininkystės bei daržininkystės“ (Lietuvos Komunistų... 1977) soduose leista statyti 45 kv. m. vasarinio tipo sodo namelį, taip pat 15 kv. m. ūkinį bloką, 20 kv. m. neapšildomą šiltnamį ir 18 kv. m. ploto stoginę lengvajam automobiliui, po nameliu buvo galima įsirengti rūšį (Tipiniai... 1979). Pasirodė naujų tipinių sodo namelių projektų, taip pat buvo parengti ir ūkinių priestatų, stoginių, pavėsinių, net šiltnamių tipiniai projektai, išleisti tipinių projektų katalogai. Kai kurie iš projektų parengti garsių to meto architektų – Gedimino Baravyko (sodo namelis S-45-2) (1.6 pav.), J. Zonio (sodo namelis S-45-3), V. Zubraus (sodo namelis S-45-9) ir kt.

1.6 pav. Gedimino Baravyko suprojektuoto sodo namelio projektas („Statyba ir architektūra“ Nr.6, 1980)

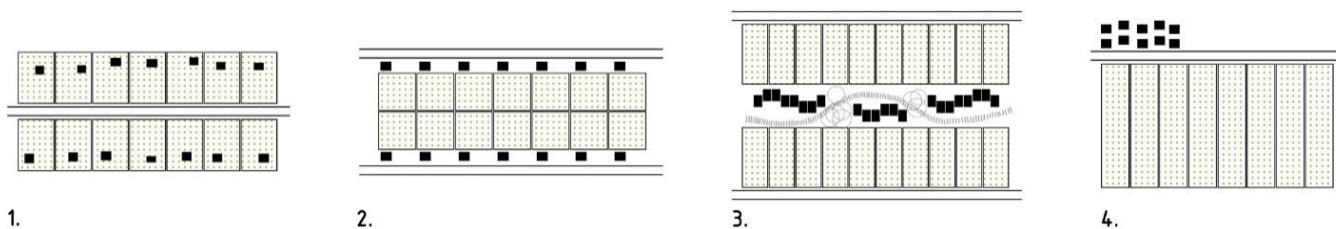
1.3.3. Kolektyvinių sodų užstatymo ir suplanavimo principai sovietmečio Lietuvoje

Kolektyviniai sodai buvo projektuojami vadovaujantis Lietuvos TSR valstybinio statybos reikalų komiteto ir Lietuvos TSR valstybinio agropromoninio komiteto įsakymu patvirtinta instrukcija. Kiekvienam sodo masyvui turėjo būti parengtas sodo suplanavimo projektas, kurį parengdavo paskirta projektavimo organizacija pagal užsakovo pateiktą projektavimo užduotį.

Jeigu teritorijoje būdavo steigama daugiau sodų, rengtas bendras suplanavimas, kad būtų galima išspręsti bendrų inžinerinių komunikacijų ir statinių statybą bei įrengimą. Parenkant žemės sklypus kolektyviniams sodams prie Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio, siekta, kad sodų masyvai būtų ne mažesni kaip 20 ha vienoje vietoje, prie kitų didesniųjų miestų – ne mažesni kaip 10 ha (Dikčius 1962). Tokių būdu norėta, jog kolektyviniai sodai apjuostų miestus stambiais žaliaisiais masyvais.

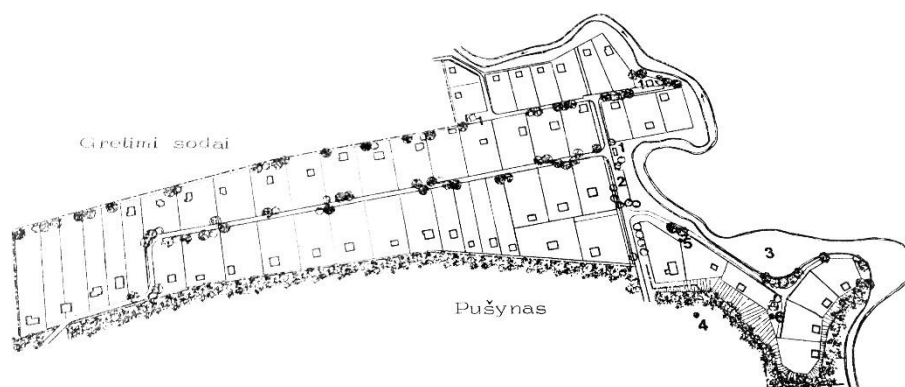
Kolektyviniame sode paprastai būdavo numatomos dvi funkcinės zonos – bendro naudojimo ir sklypų zona. Bendro naudojimo zonoje projektuotos bendrijos valdybos patalpos, narių susirinkimų salė, parduotuvė, sandėliai, žaidimo ir sporto aikštelės, paplūdimiai ir kt. Ši zona dažniausiai būdavo prisišliejusi prie esamų žaliųjų plotų, vandens telkinių. Sodo sklypams turėjo būti skirta apie 80% visos numatytos teritorijos. Sklypo plotas siekė 400–600 kv.m., optimaliausias dydis santykiu 2:3. Suplanavimas buvo sprendžiamas taip, kad būtų galima privažiuoti prie kiekvieno sodo sklypelio ir bendro naudojimo zonų.

Kaip išskiria H. Bronušas, ilgainiui Lietuvoje susiformavo trys pagrindiniai kolektyvinių sodų suplanavimo ir užstatymo morfotipai: 1) sodas užstatomas su atskirais nameliais sklypuose; 2) sodo nameliai statomi žaliojoje zonoje šalia sklypelių; 3) blokuoti nameliai statomi bendro naudojimo plotuose atskirai nuo sklypelių (Bronušas 1988). Be šių trijų H. Bronušo paminėtų kolektyvinių sodų suplanavimo principų būtų galima išskirti ir dar vieną, kuomet sodo nameliai statomi atskirai vienoje zonoje, o sodininkavimui skirti plotai numatomi kitoje zonoje (1.7 pav.).

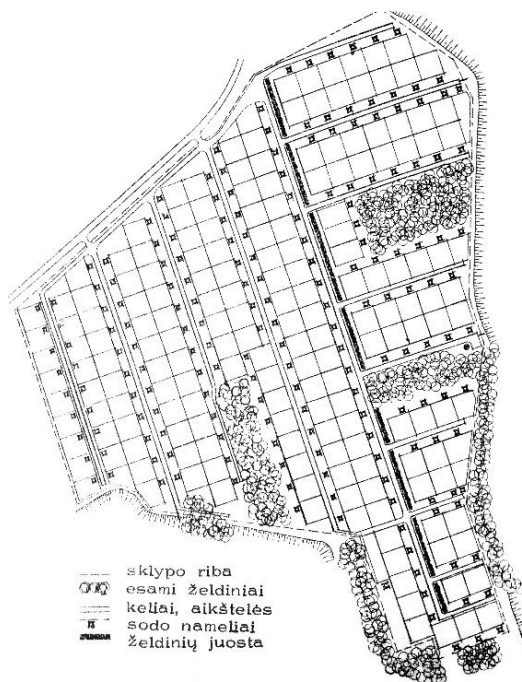
1.7 pav. Sodų masyvų užstatymo morfotipai (autorės schema)

Pirmasis kolektyvinių sodų užstatymo morfotipas buvo racionaliausias ir labiausiai paplitęs. Kaip vieną iš šio suplanavimo pavyzdžių H. Bronušas pateikia Respublikinio vandens ūkio projektavimo instituto Kauno skyriaus sodininkų bendrijos „Vandenis“ kolektyvinio sodo planą Kačerginėje (1.8 pav.).

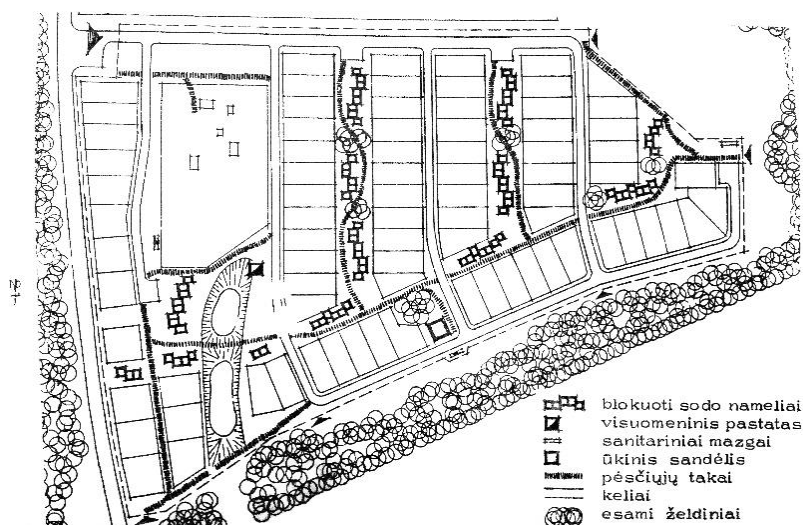
1.8 pav. Sodininkų bendrijos „Vandenis“ kolektyvinio sodo planas (1966 m.): 1 – visuomeniniai pastatai; 2 – automobilių stovėjimo aikštelė; 3 – iškastinis vandens telkinys; 4 – vandens bokštas; 5 – siurblinė; 6 – šulinys (Bronušas 1988)

Antrajam variantui H. Bronušas priskiria Valstybinio plano komiteto sodininkų bendrijos „Verkiai“ kolektyvinio sodo planą (1.9 pav.).

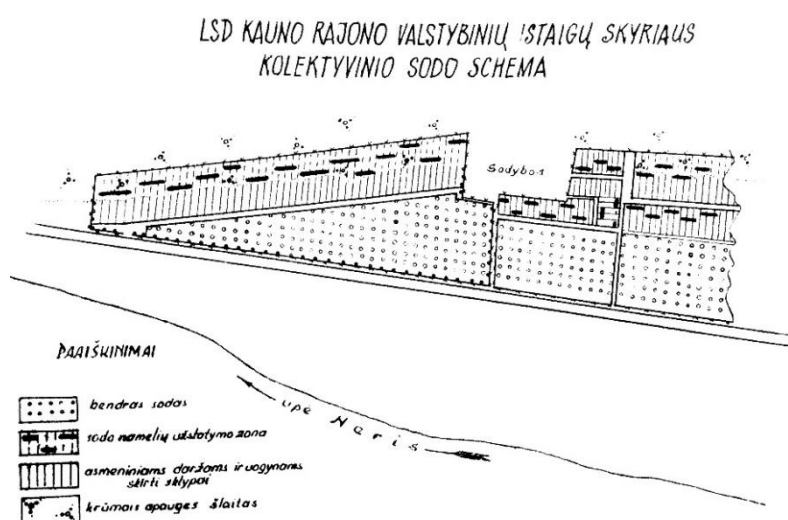
1.9 pav. Valstybinio plano komiteto sodininkų bendrijos „Verkiai“ kolektyvinio sodo planas (1967 m.) (Bronušas 1988)

Trečiosios grupės suplanavimo pavyzdį atitinka Kaišiadorių rajono centrinės ligoninės darbuotojų sodininkų bendrijos „Marios“ kolektyvinio sodo planas (1.10 pav.).

1.10 pav. Kaišiadorių rajono centrinės ligoninės sodininkų bendrijos „Marios“ kolektyvinio sodo planas (1969 m.) (Bronušas 1988)

Ketvirtas kolektyvinių sodų užstatymo morfotipas dažniausiai taikytas išskirtinėmis gamtinėmis savybėmis pasižyminčiose teritorijose, taip pat dėl tam tikrų infrastruktūros apribojimų. Pagal šią schemą suplanuotas Kauno rajono valstybinių įstaigų darbuotojų kolektyvinis sodas Neries pakrantėje (1.11 pav.). Kadangi arti vandens telkinių sodo namelių statyti neleistu, palei pakrantę suplanuota bendroji sodo teritorija vaismedžiams, kiek toliau daržovėms skirta zona ir sodo namelių statymo zona, kurioje pastatyti sudvigubinti nameliai (Talačka 1969).

1.11 pav. Kauno rajono valstybinių įstaigų darbuotojų kolektyvinio sodo planas (1965 m.) („Mūsų sodai“ Nr. 3(118), 1969)

1.4. Skyriaus apibendrinimas

Vakarų Europoje bendruomeninių sodų pradžia siejama su XIX a. prasidėjusia industrine revoliucija, jos nulemta gyventojų migracija iš kaimų į miestus, prastėjančiomis gyvenimo sąlygomis miestuose bei didėjančiu gyventojų skaičiumi. Būtent šios sąlygos skatino miestų savivaldybes imtis priemonių gerinti žmonių gyvenimo sąlygas, todėl sodų steigimas Vakarų Europoje, visų pirma, siejamas su ekonominėmis prielaidomis. Bendruomeniniai sodai Vakarų šalyse pirmiausia susiję su darbininkų klase.

Tai esmingai skiriasi nuo carinėje Rusijoje vyravusių bendruomeninių sodų, kurie vadinti *dačiomis*. *Dačios* sietos su elitu bei aukštuomene. Jos buvo suvokiamos kaip vasaros rezidencijos miesto triukšmo išvarginties turtingiems miestiečiams ir neretai laikomos antruoju būstu.

Jų vaidmuo pasikeitė tik 1917 m. įvykus Rusijos revoliucijai. Privati nuosavybė buvo nacionalizuota, todėl privačiai valdomų *dačių* neliko. Jas pakeitė *dačių* kooperatyvai. Iš pradžių *dačios* laikytos naujai kylančio politinio elito privilegija. Vis dėlto ilgainiui, o ypač po Antrojo pasaulinio karo, Tarybų Sąjungai susidūrus su maisto stygiaus problema, *dačių* steigimas tapo svarbia ekonomine būtinybe, padėjusia darbininkams užsiauginti sau vaisių ar daržovių.

Kolektyvinių sodų steigimą Lietuvoje taip pat galima sieti su *dačių* reiškiniu, kadangi sodai pradėti kurti XX a. 5–6 dešimtmetyje, Lietuvai esant Tarybų Sąjungos nare.

Vienos iš pagrindinių priežasčių kurti sodus buvo įvardintos ekonominės, sodai turėjo padėti gyventojams apsirūpinti šviežiais vaisiais bei daržovėmis. Taip pat skelbta, kad kolektyvinių sodų steigimas susijęs su siekiu puoselėti meilę gamtai. Kita vertus, vyrauja nuomonių, jog sodai tapo svarbia valdžios priemone apriboti socialinį gyvenimą. Tam įtakos turėjo ir vyravusi socialistinė miestų planavimo praktika, kuomet pagrindinės funkcijos būdavo išskaidomos skirtingose miesto vietose. Nuolat besisukant rate „butas – garažas – kolektyvinis sodas“ gyventojams nelikdavo laiko socialiniam gyvenimui, o kartu ir politikavimui.

Kolektyvinių sodų organizavimas bei statyba juose buvo griežtai reglamentuota. Atsižvelgiant į priimtus teisės aktus, sodų formavimąsi sovietmečio Lietuvoje bei jų architektūrinę raišką galima skirstyti keliais etapais. Pirmasis apima laikotarpį, kuomet statyba soduose buvo negalima, leista statyti tik nedidelius paviljonus įrankiams laikyti. Ilgainiui, plečiantis kolektyvinei sodininkystei, reglamentai švelnėjo. Antrajame etape leista statyti sodo namą iki 25 kv. m. Pasirodė pirmieji tipiniai projektai, imta organizuoti konkursus, ruošti projektų katalogus. Trečiajame etape sodo namelio plotas padidintas iki 45 kv. m. Sodų funkcija iš visiškos sodininkavimui skirtos erdvės po truputį ėmė virsti rekreacinėmis poilsio erdvėmis. Kartu šį etapą galima laikyti ir dabartinių gyvenamųjų kvartalų, kuriais šiuo metu virsta kolektyvinių sodų masyvai, užuomazgomis.

2. URBANISTINĖ IR ARCHITEKTŪRINĖ KOLEKTYVINIŲ SODŲ RAIDA VILNIUJE

2.1. Vilniaus miesto plėtra ir kolektyviniai sodai

Šiame poskyriuje nagrinėjama Vilniaus miesto plėtra nuo 1950 iki 1990 metų, kuomet Vilniuje buvo steigiami kolektyviniai sodai. Siekiama atskleisti miesto plėtros etapus analizuojant XX a. II pusėje parengtus generalinius planus. Bandoma nustatyti pagrindines miesto plėtros kryptis bei principus ir identifikuoti kolektyvinių sodų formavimosi sąlygas bei specifiką skirtingais miesto plėtros etapais.

2.1.1. Vilniaus miesto plėtros etapai, kryptys ir principai XX a. II pusėje

Karo metais Vilnius buvo labai apgriautas ir nuniokotas. Pokariu, Lietuvai patekus į TSRS, o Vilniui tapus administraciniu Lietuvos centru – sostine, jis turėjo virsti ir respublikos pramonės bei kultūros centru, todėl prasidėjo spartūs jo atstatymo darbai.

1953 m. parengtas pirmasis Vilniaus generalinis planas (architektas V. Mikučianis) (2.1 pav.). Pagal jį buvo atkuriamas bei naujai formuojamas miestas ir ypač tam laikotarpiui svarbi jo pramonė. Naujajame generaliniame plane atsispindėjo kelios pagrindinės miesto plėtros kryptys: labai aiškus miesto zonavimas – naujų pramonės teritorijų telkimas prie miesto ribos (Žemųjų Panerių ir Šiaurės miestelio branduoliai) bei už miesto (Naujoji Vilnia); taip pat detalizuota centrinė miesto dalis (Čiurlionienė 2008), naujus daugiabučių namų kompleksus planuota statyti už istorinės miesto ribos.

Genplano schemeje buvo numatyti trys pagrindiniai pramonės rajonai: jau susiformavęs pramonės rajonas, prisišliejęs prie geležinkelio ir prekių stoties; pietvakarių rajonas, išsidėstęs Neries žemupyje, numatytas naujų pramonės įmonių statybai, ateityje sudarant galimybę prisijungti prie geležinkelio; šiaurinis, skirtas naujoms įmonėms, kurioms nebūtinai reikalingas prisijungimas prie geležinkelio (Mikučianis 2001).

Vieni pirmųjų eksperimentinių gyvenamųjų kvartalų buvo nukelti į Antakalnį bei Raudonosios Armijos (dab. Savanorių) prospektą (Drėmaitė 2012). 1956 m. parengtas Antakalnio projektas atspindi perėjimą iš senosios į moderniąją urbanistiką.

Pirmajame miesto generaliniame plane taip pat buvo numatyta perspektyvinė naujų gyvenamųjų rajonų plėtra pietų kryptimi. 1962 m. buvo parengtas Burbiškių rajono projektas, turėjęs tapti pirmuoju moderniu gyvenamuoju rajonu pietinėje Vilniaus dalyje (architektai V. E. Čekanauskas, V. Brėdikis, J. Makariūnas, A. ir V. Nasvyčiai). Nors projektas buvo išsamiai parengtas, jis vis dėlto niekada nebuvo įgyvendintas, paaiškėjus, kad teritorijos gamtinė ir geografinė situacija nėra tinkama gyvenamajam rajonui (Drėmaitė 2012).

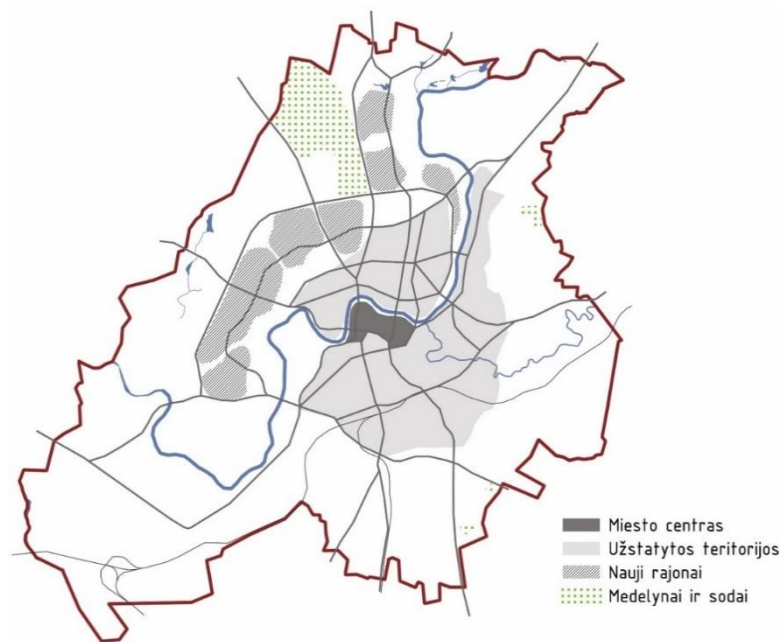

2.1 pav. 1953 m. Vilniaus miesto generalinis planas (aut. V. Mikučianis) (Mikučianis 2001)

1967 m., kaip Respublikos rajoninio gyventojų planavimo generalinė schema, patvirtinta K. Šešelgio sukurta vieninga apgyvendinimo sistema. Ja siūlyta plėtoti subalansuotą, dispersišką, tolygų miestų potencialą, stabdyti didžiausių Lietuvos miestų augimą (Vanagas 2003). Vystantis pramonei, sparčiai augant pramoniniams miestų rajonams, atsirado gyvenamojo fondo stygius, o industrializuota statyba sudarė sąlygas sparčiai masinei tipinių gyvenamųjų namų statybai. Visa tai lėmė naujų gyvenamųjų rajonų kūrimą.

Atsižvelgiant į pastaruosius veiksnius, 1967 m. buvo parengta nauja Vilniaus generalinio plano redakcija (architektai V. Balčiūnas, K. Bučas) (2.2 pav.). Projekte aiškiai numatyta miesto plėtra šiaurės vakarų kryptimi – nauji miesto segmentai jungiami ant struktūrinės ašies – Laisvės prospekto (Čiurlionienė 2008). Naująją miesto dalį numatyta projektuoti ne kaip vientisą sistemą, bet kaip išskaidytą struktūrą (Miškinis 1991). Kiekvieną naują gyvenamąjį rajoną siūlyta atskirti nuo gretimų rajonų gamtiniais intarpais. Plane numatyta įkurti Lazdynus, Karoliniškes, Viršuliškes, Šeškinę, Baltupius.

Generalinio plano schemoje pirmą kartą išskirtos ir sodų bei medelynų teritorijos, apėmusios taip pat ir kolektyvinių sodų zonas. Gana didelė sodų bei medelynų zona buvo numatyta šiaurinėje dalyje, šalia būsimo Baltupių mikrorajono.

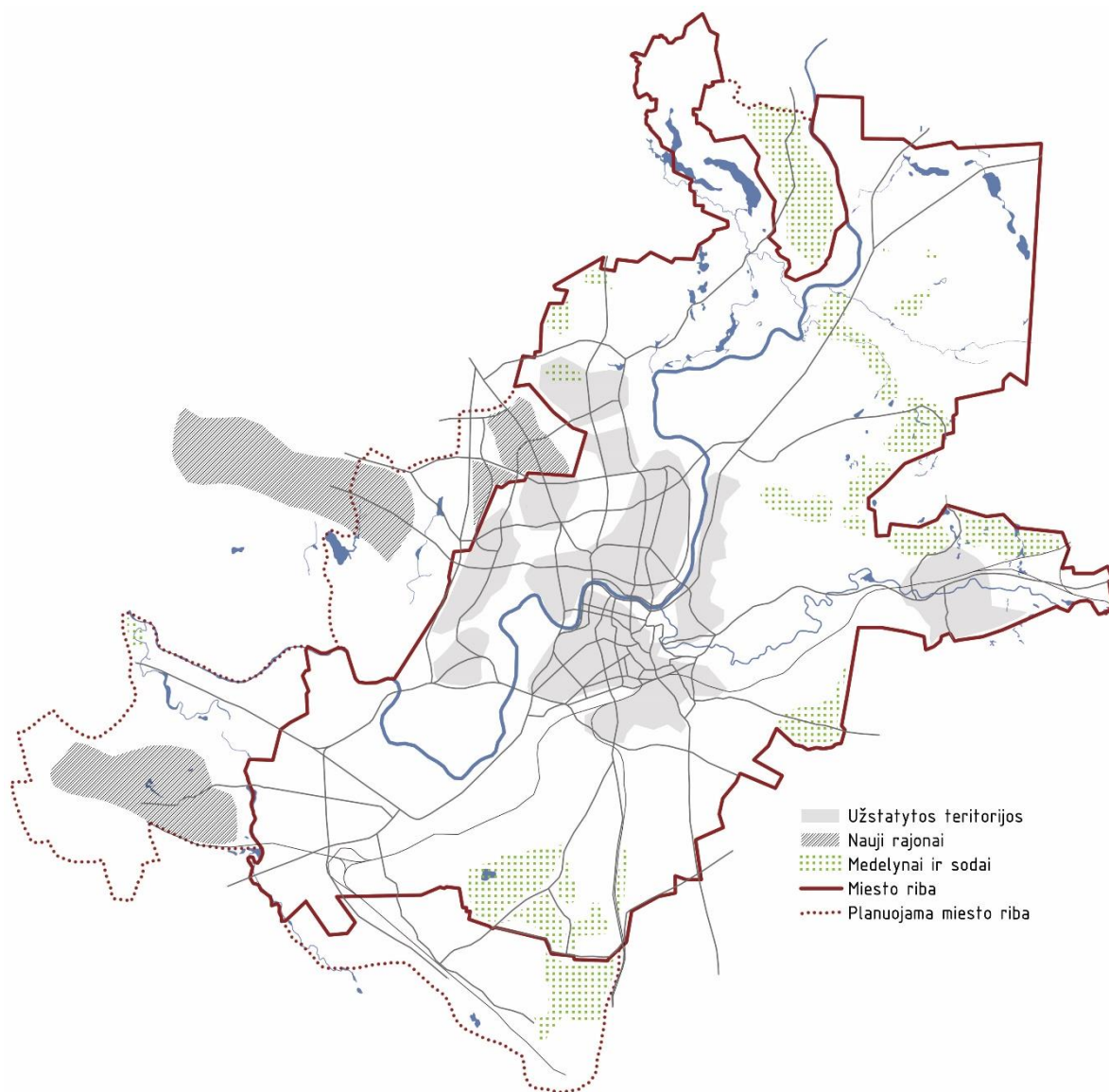
2.2 pav. 1967 m. generalinio plano schema (autorės schema)

1977 m. parengtoje miesto vystymo perspektyvoje iki 2000 m. (architektai J. Vaškevičius, Vaclo. Balčiūnas, R. Devinduonis, inžinierius J. Jonaitis ir kt., konsultantas prof. K. Šešelgis) dar kartą aiškiai išskirtos pagrindinės miesto plėtros kryptys (2.3 pav.). Kaip pastebi autoriai, rytinę miesto dalį riboja miškų masyvai (Valakampiai, Sapieginė, Belmontas) – tai vietos, puikiai tinkančios trumpalaikiam gyventojų poilsiui, tuo tarpu miesto pietuose įkurta oro uosto teritorija, kuri taip pat labai patogi gyventojams ir jos išskirti neketinama (Balčiūnas, Vaškevičius 1981). Palankiausios sąlygos tolesnei miesto plėtrai pasirodė esančios į vakarus ir į šiaurę nuo centro, toliau vystant prieš tai parengtų generalinių planų koncepcijas.

Istorinis Vilniaus teritorijos kitimas taip pat rodo, kad tiek per šimtmečius, tiek paskutiniiais dešimtmečiais miestas daugiausiai plėtėsi šiaurės bei vakarų kryptimis (Balčiūnas, Vaškevičius 1981). Naujojo plano autoriai pastebi ir tai, kad tokį plėtros modelį plėtoti tikslinga ir dėl Vilniaus, kaip šalies sostinės, geografinės padėties Lietuvoje.

1977 m. generaliniame plane numatyti du nauji gyvenamieji masyvai, kurie transporto arterijomis jungiami su kompaktišku miesto centro branduoliu – tai vakarų kompleksas, į kurį turėtų įsilieti ir Grigiškės bei Lentvaris, ir šiaurės vakarų, generaliniame plane sąlyginai pavadintas Sudervės gyvenamuoju kompleksu. Abiejuose numatyti savarankiški kultūrinio bei buitinio aptarnavimo centrai.

Šiaurės vakarų komplekse iš pradžių planuoja įkurti Šeškinę, iškart po jos statybų – Justiniškes, vėliau Pašilaičius. Autoriai planavo šių miesto dalių statybas baigti iki 1991–1992 m., o vėlesnei plėtrai numatė teritorijas už Sudervės upelio, į šiaurės vakarus nuo Karoliniškių (dab. Pilaitė).

2.3 pav. 1977 m. generalinio plano schema (autorės schema)

2.1.2. Kolektyvinių sodų lokacijos Vilniaus miesto plėtros etapuose

Pirmieji kolektyviniai sodai Vilniuje įkurti 1953 m., tai sutapo ir su pirmojo generalinio plano pasirodymu.

1953 m. gegužės 6 d. Vilniaus miesto Vykdomasis komitetas priėmė pirmąjį nutarimą dėl žemės paskyrimo Vilniaus Valstybinio universiteto, Pedagoginio instituto, Miškų technikumo, Žemės ūkio ministerijos ir Vilniaus valstybinės rajoninės elektrinės kolektyvams, sudariusiems Vilniaus I. Mičiurino vardo sodininkystės draugiją (Juška 1966). Pirmiesiems sodams steigti buvo skirta priemiestinė teritorija šiaurinėje miesto dalyje, tarp Baltupio ir Jeruzalės, palei Verkių – Trinapolio šilą (Tverečiūnas 1965). Iš viso 1953 m. Vilniuje buvo paskirta 40 ha žemės kolektyviniams sodams steigti, įkurtos 5 sodininkų bendrijos, kuriose buvo 490 narių (Stepankevičius 2009).

Pirmieji kolektyviniai sodai buvo planuoti miesto ribose, pakraštyje. Analizuojant 1953 m. patvirtintą Vilniaus generalinį planą, galima daryti išvadą, jog miesto plėtrai, ypač gyvenamiesiems rajonams, buvo

numatytos pietinės teritorijos, galbūt todėl, neatsitiktinai, žemė pirmiesiems sodams steigti buvo skirta šiaurinėje miesto dalyje. Vis dėlto paaiškėjus, jog pietinė dalis dėl gamtinių ir geografinių priežasčių miesto plėtrai nėra tinkama, gyvenamosios zonos perkeltos į šiaurinę dalį, o pirmieji kolektyviniai sodai ilgainiui buvo absorbuoti miesto teritorijos.

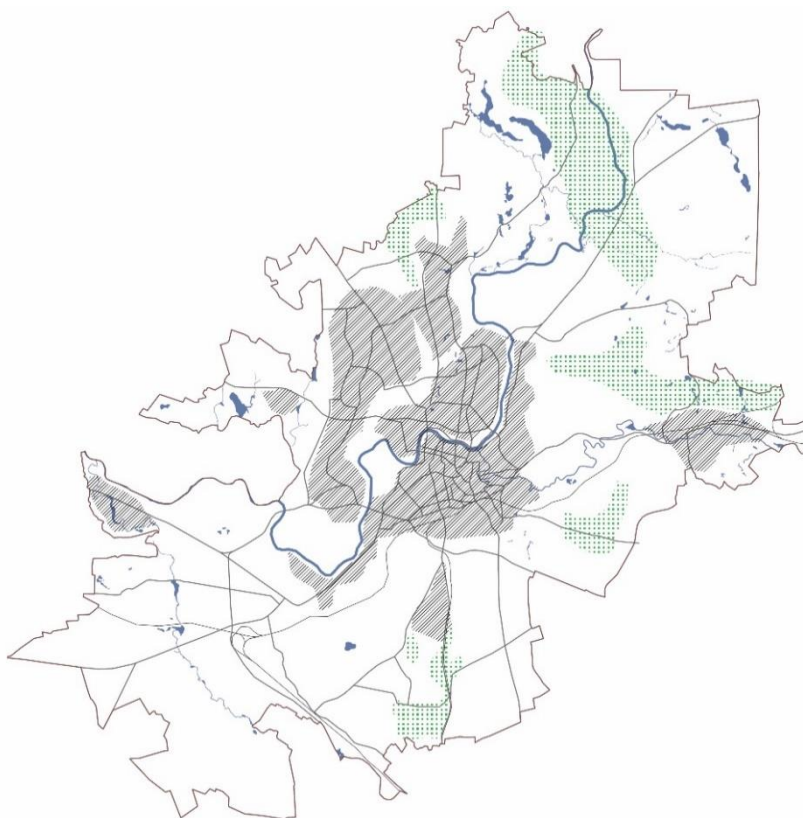
1959 m. dar vienas sodų masyvas pradėtas steigti ir rytinėje dalyje, už Šveicarijos miško parko. Vilniaus miesto darbo žmonių tarybos vykdomasis komitetas 1959 m. rugsėjo 25 d. savo sprendimu Nr. 495 Darbo veteranų tarybai paskyrė 37 ha sklypą Vilniaus miesto Antakalnio rajone, skirtą kolektyvinėms reikmėms (Lemkė 2009). Ilgainiui šis sodų masyvas plėtėsi, apimdamas ir užmiesčio teritorijas iki pat Naujosios Vilnios.

1960 m. prasidėjo masinis kolektyvinių sodų steigimas. 1963 m. jau buvo skirta 376 ha sodininkų bendrijoms įkurti, 1975 m. – 1480 ha, 1985 m. – 3587 ha (Stepankevičius 2009).

1967 m. generaliniame plane buvo išskirtos sodų bei medelynų teritorijos, apėmusios ir kolektyvinių sodų zonas. Gana didelis sodų masyvas buvo numatytas šiaurinėje miesto dalyje, tačiau praktikoje buvo įgyvendinta tik dalis jo. Daugiausiai žemės steigti kolektyvinius sodus buvo numatyta už tuometinės miesto ribos, Vilniaus rajone. 1967 m. generaliniu planu įtvirtinus pagrindines miesto plėtros kryptis (šiaurinę dalį ir vakarus), sodai daugiausiai kūrėsi pietinėje, rytinėje ir šiaurės rytų dalyse, palei Neries upę. Užmiesčio zona buvo palanki ir tam, jog joje buvo galima steigti didesnius masyvus. Remiantis rekomendacijomis, siekta, jog sodų masyvai prie didesniųjų Lietuvos miestų būtų ne mažesni kaip 10 ha vienoje vietoje (Dikčius 1962). Tokiu būdu norėta, jog kolektyviniai sodai apjuostų miestus stambiais žaliaisiais plotais. Rytinė Vilniaus miesto dalis sodų plėtrai buvo itin palanki ir dėl ten augusių stambių miškų masyvų (Valakampiai, Sapieginė, Belmontas), kurie buvo tinkami trumpalaikiam gyventojų poilsiui, tačiau ypač nepalankūs tankesnei miesto plėtrai.

1978 m. parengtame generaliniame plane didžioji dalis Vilniaus kolektyvinių sodų jau pateko į miesto teritoriją, o kai kuriuos buvo planuota prijungti (Babiniai, Balsiai, Krakiškės). Plane dar kartą aiškiai patvirtinus miesto plėtros tendencijas šiaurės – vakarų kryptimi, išsiskyrė kolektyvinių sodų steigimo kryptys – pietūs, rytai, šiaurės–rytai, atskirti nuo miesto centro gamtiniais barjeriais.

Analizuojant Vilniaus miesto plėtrą, galima daryti išvadas, jog ilgainiui miestas išsiplėtė šiaurės – vakarų pusėn, kuomet didžiausi kolektyvinių sodų masyvai puslankiu apglėbė miestą iš rytų (2.4 pav.). Tuo tarpu pirmosios sodų bendrijos, įkurtos dar 1953 m., miestui plečiantis ilgainiui buvo absorbuotos naujų teritorijų.

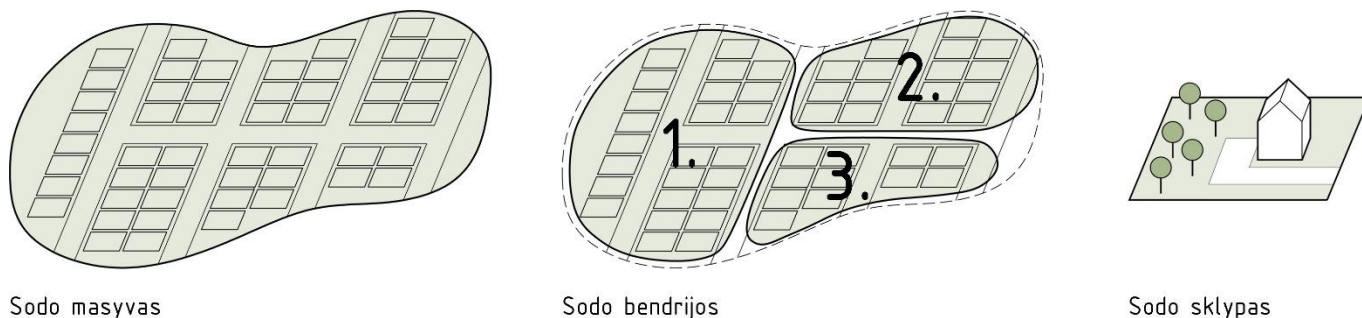
2.4 pav. Užstatytos Vilniaus miesto teritorijos ir susiformavę kolektyvinių sodų masyvai (autorės schema)

2.2. Vilniaus kolektyvinių sodų urbanistinė raida

Šiame poskyryje pristatomas kolektyvinių sodų urbanistinės struktūros tyrimas.

Atliekant kolektyvinių sodų masyvų 1959–1990 metais tyrimą, buvo suformuota atitinkama sodų masyvų vertinimo programa. Atsižvelgiant į įvadinėje dalyje iškeltus tyrimo uždavinius, pasirinkta kolektyvinius sodus analizuoti dviem etapais: iš pradžių vykdyti kiekybinį sodo masyvų tyrimą Vilniaus miesto urbanistinės sistemos lygmenyje, o po to pereiti prie kokybinės sodo bendrijų urbanistinės raidos analizės bei architektūrinės raiškos vertinimo.

Kolektyviniai sodai nagrinėjami skirtinguose masteliuose, kadangi kiekvienas mastelis atitinka konkretų objektą (2.5 pav.). Kiekybinio tyrimo metu makrostruktūriniame mastelyje analizuojami Vilniaus kolektyvinių sodų masyvai, toliau atliekama kokybinė sodų bendrijų analizė, galiausiai mikrostruktūriniame mastelyje tiriama architektūrinė sodų raiška.

2.5 pav. Skirtingi kolektyvinių sodų masteliai

2.2.1. Kiekybinis kolektyvinių sodų masyvų tyrimas

Vilniaus mieste kolektyvinių sodų teritorijos užima 2206 ha, o tai sudaro 5,5% viso miesto teritorijos (Vilniaus miesto plotas – 401 km²). Vilniuje suskaičiuojamas 61 sodo masivas, kuriame įsikūrusios 229 sodų bendrijos.

Kolektyvinius sodus nuspręsta analizuoti remiantis tyrėjų atliktais priemiestinės miestų plėtros tyrimais bei jiems būdinga vertinimo metodika. Analizuojant darbus, kuriuose makroskryptūros mastelyje tirama priemiestinė plėtra, galima išskirti tokius pagrindinius urbanistinių darinių bruožus: lokacija miesto atžvilgiu; kryptis; atstumas; plėtros pobūdis; dydis (Juškevičius *et al.* 2013). Atsižvelgiant į šiuos bruožus sudaroma ir kolektyvinių sodų masyvų vertinimo sistema.

Kolektyvinių sodų masyvų kiekybinei analizei taikomi šie veiksniai:

- Dydis – įvertinamas sodo masivo dydis, išreikštas sodo sklypų skaičiumi ir užimamu plotu hektarais.
- Morfotipas – remiantis 1 skyriuje išskirtais pagrindiniais kolektyvinių sodų užstatymo morfotipais, siekiama nustatyti, koks morfotipas būdingas konkrečioms Vilniaus miesto sodų teritorijoms.
- Metai – įvertinamas sodo masivo suformavimo laikotarpis, išskiriant 4 etapus: iki 1960 m.; 1960 – 1970; 1970 – 1980; po 1980 m.
- Atstumas nuo miesto centro – įvertinamas sodo masivo atstumas nuo miesto centro, išskiriant tris etapus: iki 5 km, 5 – 10 km ir daugiau kaip 10 km.
- Kryptis pagal pasaulio šalis – įvertinama sodo masivo kryptis pasaulio šalių atžvilgiu (Š, ŠR, R, PR, P, PV, V, ŠV).

Atsižvelgiant į gautus rezultatus, toliau bus siekiama nustatyti pagrindines sodų masyvų kūrimo tendencijas.

Nr.	SODO MASYVO PAVADINIMAS	Sklypų skaičius, vnt.	Bendrijos plotas, ha	Morfo- tipas	Metai	Atstumas nuo miesto centro	Kryptis pagal pasaulio šalis
1.	Antavilių sodai	160	13,41	1	1970-1980	>10 km	ŠR
2.	Arimų sodai	358	31,52	1	1960-1970	5-10 km	R
3.	Ateities sodai	459	34,99	1	1960-1970	5-10 km	R
4.	Babinių sodai	607	52,84	1	1980-1990	>10 km	ŠR
5.	Bajorų kelio sodai	736	70,04	2	1960-1970	5-10 km	Š
6.	Balsių sodai	508	38,35	1	1980-1990	>10 km	ŠR
7.	Baltosios vokės sodai	85	12,88	1	1960-1970	>10 km	P
8.	Birelių sodai	610	55,24	1	1980-1990	>10 km	ŠR
9.	Dvarčionių sodai	106	9,34	1	1970-1980	5-10 km	R
10.	Eglinės sodai	508	49,3	1	1960-1970	>10 km	R
11.	Eišiškių sodai	450	41,1	1	iki 1960	5-10 km	P
12.	Gelvadiškių sodai	137	13,19	1	1960-1970	5-10 km	ŠR
13.	Grūdų sodai	390	32,16	1	1960-1970	5-10 km	PR

14.	Gulbinėlių sodai	186	16,41	1	1960-1970	5-10 km	Š
15.	Gurių sodai	1101	86,79	1	1960-1970	5-10 km	PR
16.	Gvazdikų sodai	668	76,52	1	1960-1970	5-10 km	ŠR
17.	Ivaniškių sodai	175	18,12	1	1970-1980	>10 km	R
18.	Juodojo kelio sodai	25	1,79	1	1960-1970	<5 km	PR
19.	Juodvarnių sodai	703	55,79	1	1960-1970	5-10 km	R
20.	Kalvarijų sodai	183	12,3	1	iki 1960	<5 km	Š
21.	Karačiūnų sodai	244	22,03	1	1960-1970	>10 km	ŠR
22.	Kelmijos sodai	2516	242,37	1 ir 3	1960-1970	5-10 km	P
23.	Konservatorijos sodai	77	5,49	1	1960-1970	>10 km	ŠR
24.	Krakiškių sodai	658	61,86	1	1980-1990	>10 km	ŠR
25.	Kryžiuokų sodai	2100	184,87	1	1980-1990	>10 km	ŠR
26.	Lakštingalos sodai	68	5,9	1	1960-1970	>10 km	ŠR
27.	Laurų sodai	255	21,83	1	1960-1970	>10 km	ŠR
28.	Mileišiškių sodai	740	55,46	1	iki 1960	<5 km	R
29.	Miškinių sodai	46	5,94	1	1960-1970	>10 km	P
30.	Naujenerių sodai	617	62,67	1	1970-1980	>10 km	ŠR
31.	Ožkinių sodai	564	48,5	1	1980-1990	>10 km	ŠR
32.	Paeglinės sodai	257	17,87	1	1960-1970	5-10 km	PR
33.	Pagubės sodai	979	92,85	1	1980-1990	>10 km	ŠR
34.	Pavilnio sodai	625	51,13	1	1960-1970	5-10 km	PR
35.	Pempės sodai	96	7,56	1	1960-1970	5-10 km	R
36.	Pupojų sodai	492	43,99	1	1960-1970	5-10 km	R
37.	Ribiškių sodai	98	7,72	1	iki 1960	<5 km	PR
38.	Rodūnios sodai	267	19,34	1	1960-1970	5-10 km	P
39.	Rokantiškių sodai	710	63,44	1	1960-1970	5-10 km	R
40.	Rudausių sodai	348	29,59	1	1960-1970	5-10 km	ŠR
41.	Sakalaičių sodai	540	47,14	1 ir 2	1960-1970	5-10 km	P
42.	Salininkų sodai	273	24,18	1	1960-1970	5-10 km	P
43.	Skersinės sodai	308	18,54	1	1960-1970	5-10 km	Š
44.	Skrabelio sodai	92	8,16	1	1970-1980	>10 km	ŠR
45.	Smėlynės sodai	173	13,99	1	1960-1970	5-10 km	ŠR
46.	Šeškinės sodai	310	25,08	1	iki 1960	<5 km	Š
47.	Šiaurės sodai	545	40,06	1	1960-1970	5-10 km	R
48.	Šilėnų sodai	90	8,73	1	1970-1980	>10 km	ŠR
49.	Talkos sodai	76	7,8	1	1960-1970	5-10 km	ŠR
50.	Tolimosios sodai	147	13,39	1	1980-1990	<5 km	PR
51.	Turniškių sodai	38	4,15	2	1960-1970	5-10 km	ŠR
52.	Uosių sodai	247	20,39	1	1970-1980	5-10 km	R
53.	Vanaginės sodai	221	16,45	1	1960-1970	5-10 km	Š
54.	Verkių sodai	307	30	2	1960-1970	5-10 km	ŠR
55.	Vinciūniškių sodai	426	39,54	1	1960-1970	>10 km	ŠR
56.	Viršupio sodai	747	56,59	1	1960-1970	<5 km	R
57.	Vismaliukų sodai	109	9,01	1	1970-1980	>10 km	ŠR
58.	Visorių sodai	206	15,18	1 ir 2	1960-1970	5-10 km	Š
59.	Vokės sodai	372	28,46	1	1960-1970	5-10 km	V
60.	Žaliakalnio sodai	70	4,03	1	1960-1970	5-10 km	R
61.	Žaliojo kelio sodai	45	3,31	1	1960-1970	5-10 km	P

2.1 lentelė. Daugiakriterinis kolektyvinių sodų masyvų vertinimas

Atlikus daugiakriterinį sodų masių įvertinimą, sodo masės toliau analizuojami atsižvelgiant į kelias kategorijas:

- atstumą nuo miesto centro ir sodo įkūrimo metus (2.2 lentelė);
- sodo masėje vyraujančią morfotipą ir sodo įkūrimo metus (2.3 lentelė);
- sodo masėje vyraujančią morfotipą ir atstumą nuo miesto centro (2.4 lentelė);
- sodo masės sklypų skaičių (masės dydį) ir atstumą nuo miesto centro (2.5 lentelė);
- sodo masės sklypų skaičių (masės dydį) ir sodo įkūrimo metus (2.6 lentelė);
- sodo įkūrimo metus ir kryptį pasaulio šalių atžvilgiu (2.7 lentelė).

Atstumas nuo miesto centro Metai	<5 km	5–10 km	>10 km
iki 1960m.	4	1	
1960–1970m.	2	31	8
1970–1980m.		1	6
po 1980m.			7

2.2 lentelė. Lentelė pagal atstumą nuo miesto centro ir sodo įkūrimo metus

Metai Morfotipas	iki 1960m.	1960–1970m.	1970–1980m.	po 1980m.
1	5	38	7	8
2		5		
3				
4		1		

2.3 lentelė. Lentelė pagal sodo masėje vyraujančią morfotipą ir sodo įkūrimo metus

Atstumas nuo miesto centro Morfotipas	<5 km	5–10 km	>10 km
1	7	30	21
2		5	
3			
4		1	

2.4 lentelė. Lentelė pagal sodo masėje vyraujančią morfotipą ir atstumą nuo miesto centro.

Atstumas nuo miesto centro Sklypų skaičius	<5 km	5-10 km	>10 km
<100	2	5	6
100-500	3	19	6
500-1000	2	7	7
>1000		2	2

2.5 lentelė. Lentelė pagal sodo masivų sklypų skaičių ir atstumą nuo miesto centro.

Atstumas nuo miesto centro Sklypų skaičius	iki 1960m.	1960-1970m	1970-1980m	po 1980m
<100	1	10	2	
100-500	3	20	4	1
500-1000	1	9	1	5
>1000		2		2

2.6 lentelė. Lentelė pagal sodo masivų sklypų skaičių ir sodo įkūrimo metus.

Kryptis pagal pasaulio šalis Metai	Š	ŠR	R	PR	P	PV	V	ŠV
iki 1960m.	2		1	1	1			
1960-1970m.	5	13	11	5	7		1	
1970-1980m.		4	2					
po 1980m.		7		1				

2.7 lentelė. Lentelė pagal sodo įkūrimo metus ir kryptį pasaulio šalių atžvilgiu

Išanalizavus atliktą kiekybinį Vilniaus kolektyvinių sodų masivų tyrimą, galima teigti, kad daugiausiai vyrauja 1960-1970 m. įkurtų sodo masivų (67 % visų sodų), taip pat daugiausiai sodų įkurta 5-10 km atstumu nuo miesto centro (54 % visų sodų).

Išryškėja tendencija, jog ankstyvieji sodai (iki 1960 m.) kūrėsi arčiau miesto centro, tuo tarpu po 1980 m. sodai įkurti didesniu nei 10 km atstumu nuo centrinės miesto dalies (2.2 lentelė).

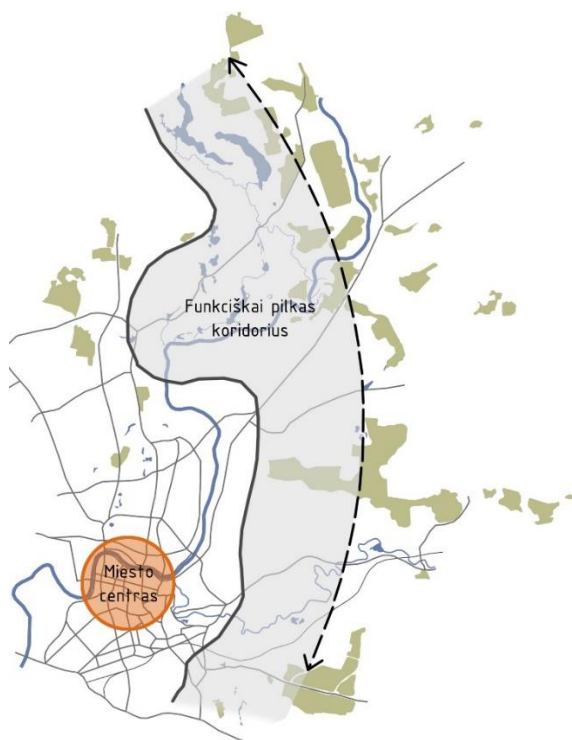
Vilniaus kolektyviniams sodams labiausiai būdingas 1 sodo užstatymo morfotipas, kuomet sodas užstatomas su atskirais nameliais sklypuose (2.3 lentelė; 2.4 lentelė). 90 % visų Vilniaus kolektyvinių sodų masivų būdingas šis morfotipas. Tuo tarpu 3 morfotipo pavyzdžių, kuomet blokuoti sodo nameliai statomi bendro naudojimo plotuose atskirai nuo sklypelių, Vilniuje nėra. 2 ir 4 morfotipo pavyzdžių yra vos keli, todėl šiuos atvejus galima laikyti unikaliais. Nustatyti ryšį tarp sodo masivui būdingo užstatymo morfotipo

bei sodo įkūrimo metų ar atstumo nuo miesto centro beveik neįmanoma, todėl tolesniame tyrime į tai nebus atsižvelgiama.

Analizuojant sodo masių dydį Vilniaus mieste, ryškėja, jog daugiausiai vyrauja 100–500 sklypų sodo masė (46 % visų sodo masių). Daugiau nei 1000 sodo sklypų turinčių masių Vilniuje yra vos keli ir jie įsikūrę toliau nuo miesto centro (2.5 lentelė; 2.6 lentelė).

Daugiausiai sodų masių vyrauja šiaurės rytinėje miesto dalyje, taip pat rytinėje, pietrytinėje bei pietinėje dalyse (2.7 lentelė). Kaip aptarta 2.1 poskyryje, didžiausią įtaką tam greičiausiai turėjo Vilniaus miesto plėtros kryptys į šiaurę bei vakarus, nulėmusios tai, jog sodai kūrėsi priešingoje pusėje.

P. Juškevičius, nagrinėdamas šiaurės rytinėje Vilniaus dalyje įsikūrusias sodų bendrijas miesto struktūroje, išskiria funkciškai *pilko koridorius* zoną ir teigia, jog šių teritorijų konversija į gyvenamąsias teritorijas bei pilnavertė jų integracija į miesto plėtrą sunkiai įmanoma (2.6 pav.). Anot jo, šios zonos patiria funkcinę komunikacinę atskirtį, o jų egzistavimas priklauso nuo mąstymo, darbo bei kitų paslaugų (Juškevičius *et al.* 2013:319). Kita vertus, būdamos miesto žaliojoje zonoje, jos kaip tik galėtų išlaikyti sodų funkciją, taip stiprindamos gamtinio karkaso teritorijas.

2.6 pav. Sodo masė Vilniaus miesto struktūroje (autorės schema)

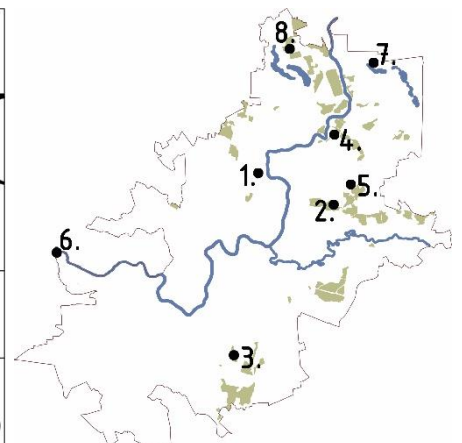
2.2.2. Urbanistinės sodų bendrijų raidos analizė

Remiantis atlikta kolektyvinių sodų 1959–1990 m. kiekybine analize Vilniaus urbanistinės sistemos lygmenyje, toliau siekiama įvertinti kolektyvinių sodų raidą bei transformacijas, analizuojant konkrečius sodų bendrijų atvejus. Sodo bendrijos atrenkamos pagal pagrindinius formavimosi kriterijus – vyraujančią užstatymo morfotipą, sodo įkūrimo metus bei atstumą nuo miesto centro.

Kadangi 3 morfotipo pavyzdžių Vilniuje nėra, šis atvejis nenagrinėjamas. 2 ir 4 morfotipu išsiskiriančių sodo bendrijų yra vos kelios, todėl šie pavyzdžiai laikomi unikaliais ir toliau bus analizuojami, nepaisant to, jog jos pasireiškė tik viename laikotarpyje ar tuo pačiu atstumu nuo miesto centro. Analizuojamos bendrijos: SB „Verkių“ (2 morfotipas), SB „Turnišės“ (2 morfotipas), SB „Žibutė“ (4 morfotipas).

1 morfotipu, kaip labiausiai dominuojančiu Vilniaus mieste, išsiskiriančios bendrijos vertinamos skirtingais sodų įkūrimo laikotarpiais bei skirtingu atstumu nuo miesto centro (2.7 pav.). Tolesniam kokybiniam kolektyvinių sodų tyrimui mikrostruktūriniame mastelyje atrinktos sodų bendrijos: SB „Mokslas“, SB „Pramonės darbuotojai“, SB „Elektronika-1“, SB „Geologas“, SB „Vokė“, SB „Keramikas“, SB „Antaviliai“, SB „Ažuolynas“.

Atstumas nuo miesto centro Metai	<5 km	5–10 km	>10 km
iki 1960m.	4 SB „Mokslas“ (1)	1 SB „Pramonės darbuotojai“ (3)	
1960–1970m.	2 SB „Elektronika-1“ (2)	27 SB „Geologas“ (4)	8 SB „Vokė“ (6)
1970–1980m.		2 SB „Keramikas“ (5)	6 SB „Antaviliai“ (7)
po 1980m.			7 SB „Ažuolynas“ (8)

2.7 pav. 1 sodų užstatymo morfotipo pasiskirstymas Vilniaus sodų bendrijose pagal sodo įkūrimo metus ir atstumą nuo miesto centro, tolesniame etape analizuojamos sodų bendrijos

Kiekviena sodų bendrija yra tiriama pagal autorės sudarytą tyrimo modelį: pavadinimas; metai; užsakovas; projekto autoriai; bendrijos plotas, sklypų skaičius; lokacija, gretimybės, susisiekimas; gamtinė aplinka; pirminiai užstatymo principai; urbanistinė raida (sklypai, gatvių tinklas, užstatymas); vyraujančios funkcijos; bendruomeniškumo apraiškos sode.

Sodų bendrijų urbanistinė raida analizuojama nagrinėjant pirminius sodo bendrijos užstatymo principus (jei juos įmanoma aptikti) ir lyginant juos su dabartine sodo situacija. Sodų bendrijos lokacija, gretimybės (tokios kaip darželis, mokykla, parduotuvė, biblioteka, gydymo įstaiga), susisiekimas su miesto centru, taip pat ją supanti gamtinė aplinka yra svarbūs veiksniai, lemiantys sodo bendrijose vykstančias transformacijas. Bendrijų transformacijos taip pat analizuojamos nagrinėjant šiuo metu jose vyraujančias funkcijas. Keliami prielaida, jog funkcijų kaita didelę įtaką turi bendruomenė. Bendruomeniškumo apraiškų soduose veiksnys nagrinėjamas turint tikslą nustatyti, ar bendruomeniniai ryšiai daro įtaką pirminių sodininkavimo funkcijų išsaugojimui sodo bendrijose.

- **SB „VERKIAI“**

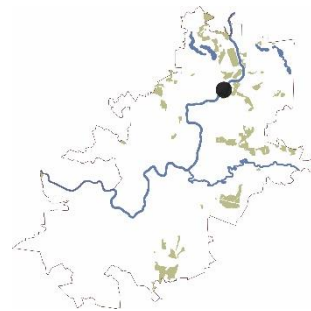
Pavadinimas: SB „Verkiai“.

Metai: 1967 m.

Užsakovas: Lietuvos TSR Valstybinis plano komitetas.

Sodo suplanavimo projekto autoriai: –

Sodo bendrijos plotas, sklypų skaičius: 20,5 ha, 187 sodo sklypai.

Sodų bendrijos lokacija; gretimybės; susisiekimas.. Sodo bendrija „Verkiai“ įkurta šiaurės rytinėje miesto dalyje, dešiniajame Neries krante, upės kilpoje. Bendrijos teritorija yra šalia Verkių regioninio parko, netoliese yra Staviškių piliakalnis.

Pirminio aptarnavimo įstaigų (parduotuvės, mokyklos, darželio ir kt.) šalia sodų bendrijos nėra.

Nuo miesto centro bendrija nutolusi apie 10 km. Susisiekimas tiek visuomeniniu, tiek asmeniniu transportu nėra patogus.

Gamtinė aplinka. Sodo teritoriją iš rytų, pietų ir vakarų supa Neris upė, šiaurinėje pusėje, už pagrindinio kelio, plyti Turniškių miškas. Upės šlaitai bei dalis sodo teritorijos apaugę spygliuočiais ir lapuočiais medžiais, 1,6 ha sodo bendrijos teritorijos sudaro miškai. Sodas įkurtas greta Verkių regioninio parko. Sodą supantys miškai pagal Vilniaus miesto bendrąjį planą iki 2015 m. priskiriami prie aukšto rekreacinio potencialo turinčių teritorijų.

Gamtinė sodų bendrijos aplinka per jos gyvavimo laiką beveik nepakito.

Sodas įkurtas ypač vaizdingoje Vilniaus miesto vietoje.

Sodo bendrijos pirminiai užstatymo principai. Sodų bendrijos užstatymas priskiriamas II sodų masių užstatymo morfotipui, kuomet sodo nameliai statomi žaliojoje zonoje šalia sklypelių.

Sodo suplanavimas parengtas atsižvelgiant į gamtines sąlygas, esamą reljefą, želdynus, orientaciją pasaulio šalių atžvilgiu. Kelių tinklas įrengtas šiaurės – pietų kryptimi. Abiejoje kelių pusėse pasodintos 10 m pločio dekoratyvinių želdinių juostos, kuriose pastatyti sodo nameliai, išsaugotos buvusios pušų grupės (Bronušas 1988). Sodo sklypai numatyti beveik kvadratinio plano, apie 25x25 m (6 a. ploto).

Sodų bendrijos urbanistinė raida. Duomenų apie tai, ar įrenginėjant sodą buvo laikomasi sodo suplanavimo projekto, nėra, todėl analizuojant sodo užstatymo raidą galima lyginti tik pirminį idėjinį sodo projektą su dabartine situacija (2.8 pav.).

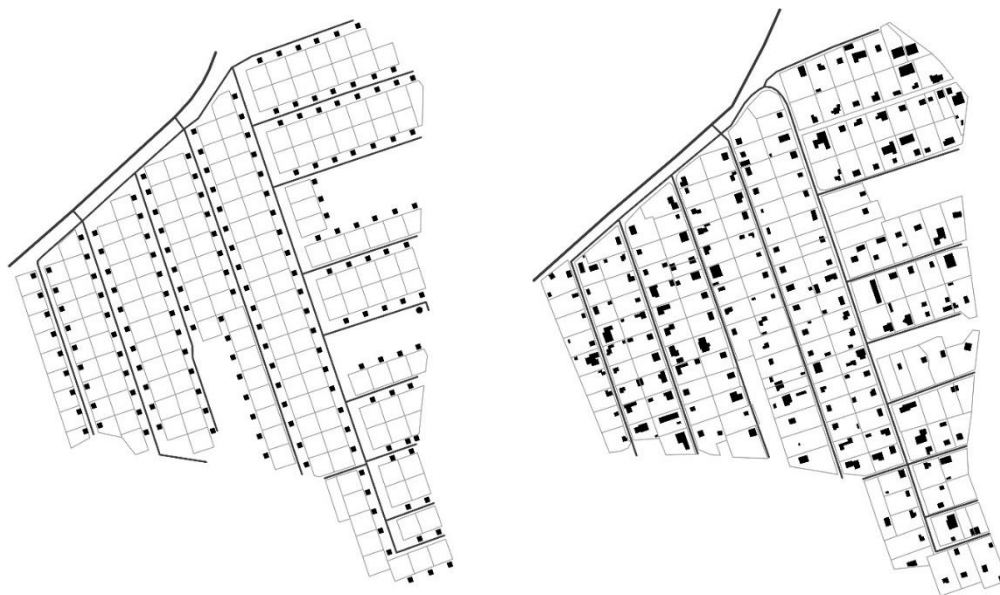
Sklypai. Lyginant pirminį sodo suplanavimo projektą su dabartine situacija matyti, jog sklypai beveik 1,5 karto išsiplėtę. Taip nutiko todėl, jog 1991 m. privatizavus sodo sklypus, kartu su sodo sklypu buvo privatizuota ir sodo namelio, stovėjusio greta, žemė. Tai vienas iš esminių pokyčių, nutikusių sodo bendrijose, kurioms būdingas II sodo masių užstatymo morfotipas. Šiuo metu sklypų plotas vidutiniškai siekia 8,5 a. Tose vietose, kurios ribojasi su išlikusiomis pušų grupėmis, privatizavus žemę sklypai taip pat išplėsti.

Gatvių tinklas. Gatvių tinklas nepakitęs.

Užstatymas. Lyginant dabartinę užstatymą su projektiniu, matyti, jog sodo plėtra akivaizdi. Projekte numatyta sodo namelio vieta daugeliu atvejų beveik nepakitusi. Matyti, jog net ir statant naujus gyvenamuosius namus, stengiamasi išlaikyti buvusią užstatymo zoną.

Vyraujančios funkcijos. Sodininkavimo funkcija sodo bendrijoje išlieka viena pagrindinių, tačiau ją vis labiau keičia gyvenamoji. Remiantis *vilnius.lt* pateikiamais duomenimis apie išduotus statybos leidimus, nuo 2002 m. buvo išduoti 26 leidimai vienbučio gyvenamojo namo statybai (tai sudaro 14% visų sodo masyvo sklypų). Buvęs sodų bendrijos pirmininkas A. Čiapas taip pat pastebi, jog bendrijos narių veiklos pobūdis keičiasi – daržovių auginimą keičia poilsiui pritaikyta veikla (Čiapas 2009:198).

Bendruomeniškumo apraiškos sode. Bendrija iki šiol aktyviai dalyvauja Lietuvos sodininkystės draugijos rengiamose apžiūrose (Čiapas 2009:198).

2.8 pav. SB „Verkių“ pirminio suplanavimo projekto (1967 m.) schema ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)

- **SB „TURNIŠKĖS“**

Pavadinimas: SB „Turniškės“.

Metai: 1966 – 1967 m. (tikslios datos nėra).

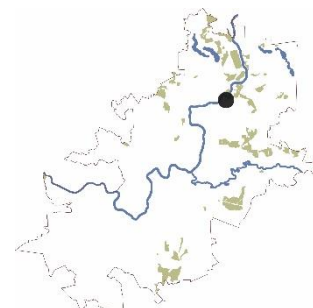
Užsakovas: sodas buvo skirtas įvairių ministerijų darbuotojams.

Sodo suplanavimo projekto autoriai: –

Sodo bendrijos plotas, sklypų skaičius: 4,15 ha, 38 sodo sklypai.

Sodų bendrijos lokacija; gretimybės; susisiekimas.. Sodo bendrija „Turniškės“ įkurta šiaurės rytinėje miesto dalyje, kairiajame Neries krante. Bendrija 700 m nutolusi nuo Nemenčinės plento, todėl, galima teigti, kad susisiekimas tiek asmeniniu, tiek visuomeniniu transportu gana patogus.

Nuo miesto centro sodų bendrija nutolusi apie 10 km.

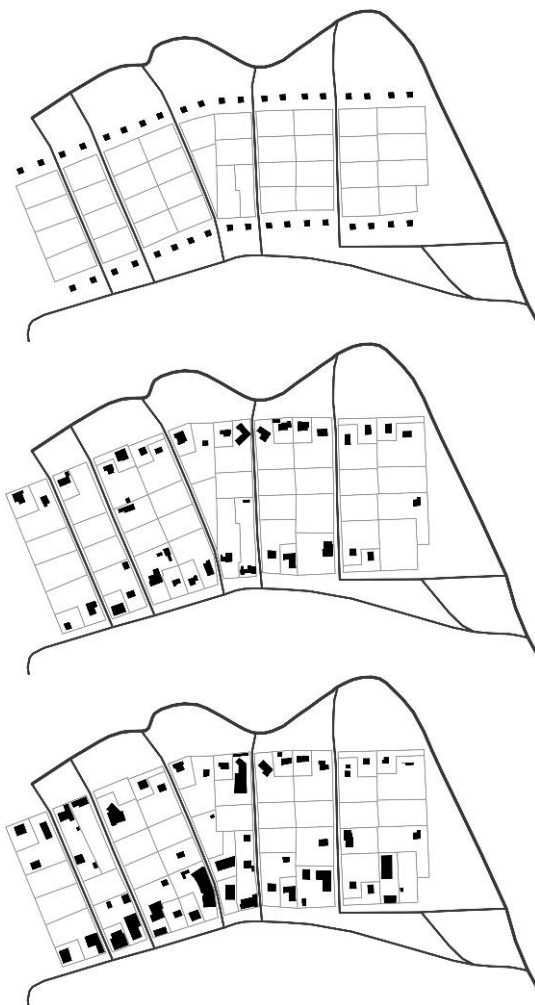

Gamtinė aplinka. Sodo teritoriją iš visų pusių supa Valakampių miško parkas, vyrauja pušynai. Šiaurinėje bendrijos pusėje teka Neries upė. Sodą supantys miškai pagal Vilniaus miesto bendrąjį planą iki 2015 m. priskiriami prie aukšto rekreacinio potencialo turinčių teritorijų.

Sodo bendrijos pirminiai užstatymo principai. Sodų bendrijos užstatymas priskiriamas II sodų masių užstatymo morfotipui, kuomet sodo nameliai statomi žaliojoje zonoje šalia sklypelių.

Sodo suplanavimas išskirtinis tuo, jog iš pradžių visiems sodininkams buvo įprastai skirti 6a. ploto sklypeliai, tačiau esant aplink pakankamai laisvos žemės sodininkai nusprendė sodo namelius statyti ne sklypeliuose – nutarta visiems išskirti po 3a. sodo namelio statybą. Susiformavo tik vienintelis nepatogumas – vienam sklypui sodo namelis buvo šalia, kitam – per kaimyninį sklypą. Pasak šios sodų bendrijos sodininkės S. Bikulčienės, kai kurie kaimynai šią problemą išsprendė draugiškai ir pasidalino savo sklypus į dvi ilgas rankoves⁴.

Sodų bendrijos urbanistinė raida. Analizuojant sodų bendrijos urbanistinę raidą lyginami sodo sklypų privatizacijos planas, parengtas 1992 m., ir dabartinė sodo situacija (2.9 pav.).

2.9 pav. SB „Turnišės“ pirminė idėjinė suplanavimo schema, sodo privatizacijos planas (1992m.) ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)

⁴ Iš pokalbio su Smilte Bikulčiene – sodų bendrijos „Turnišės“ nare; 2015 m. gruodžio 5 d., Vilnius: „Nors pavyzdžiui, vieni kaimynai labai gerai sutarė, ir jie iš karto tuos bendrus 18 a. į tokias dvi rankoves pasidarė. Ir vieni, ir kiti turėjo. Gal nelabai patogus sklypas, bet nei vieniems, nei kitiems nereikėjo vaikščiot. Buvo toks labai gražaus sugyvenimo pavyzdys. O visi kiti, tai aš nežinau. Tuo metu niekas neįautė jokio ypatingo nepatogumo. Diskomfortas atsirado, kai pradėjo namus statyti.“

Sklypai. Lyginant planus matyti, jog sklypai beveik nepakitę. Išlikę ir nesusisiekiantys sklypeliai, kurie priklauso tam pačiam sodininkui. Verta paminėti ir tai, kad privatizavus sodo sklypus, žemė, ant kurios stovėjo namelis, taip pat buvo privatizuota. Todėl šiuo metu vidutiškai sklypo plotas siekias apie 9 a. Tai vienas iš esminių pokyčių, nutikusių sodo bendrijose, kurioms būdingas II sodo masyvo užstatymo morfotipas.

Gatvių tinklas. Gatvių tinklas nepakitęs.

Užstatymas. Lyginant dabartinį užstatymą su pirminiu, matyti, jog sodo plėtra akivaizdi. Tačiau užstatymo struktūra beveik nepakito – centrinė teritorijos dalis, kuri buvo numatyta sodo sklypams, dirbamai žemei, išliko beveik neužstatyta. Sode išlikę nemažai pirminių sodo namelių, šiai bendrijai ypač būdingi trikampiai nameliai.

Vyraujančios funkcijos. Anot sodininkės S. Bikulčienės, apie 50 % sodo sklypų nuolat gyvenama. Remiantis *vilnius.lt* pateikiamais duomenimis apie išduotus statybos leidimus, nuo 2002 m. buvo išduoti 8 leidimai vienbučio gyvenamojo namo statybai (tai sudaro 21% visų sodo masyvo sklypų).

Bendruomeniškumo apraiškos sode. Bendrija nėra aktyvi.

- **SB „ŽIBUTĖ“**

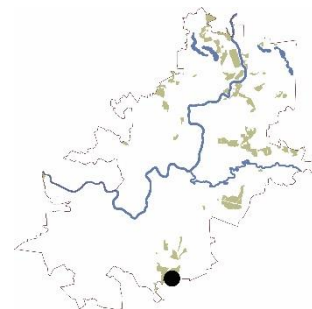
Pavadinimas: SB „Žibutė“.

Metai: apie 1965 m.

Užsakovas: –

Sodo suplanavimo projekto autoriai: –

Sodo bendrijos plotas, sklypų skaičius: 10,44 ha, 83 sodo sklypai.

Sodų bendrijos lokacija; gretimybės; susisiekimas. Sodo bendrija „Žibutė“ įkurta pietinėje priemiestinėje miesto dalyje, teritorija ribojasi su Vilniaus miesto administracine riba. Sodų bendrija įkurta Kelmijos sodų masyve, kuriame įsikūrusios daugiau nei 25 sodų bendrijos. Sodų masyvas šiaurinėje pusėje ribojasi su Salininkų gyvenvieta, tačiau kadangi SB „Žibutė“ yra piečiausioje masyvo dalyje, nuo Salininkų ji nutolusi apie 1,4 km. Atstumas iki artimiausios viešojo transporto stotelės taip pat yra apie 1,4 km. Galima teigti, kad susisiekimas nėra patogus.

Sodų bendrija nutolusi nuo miesto centro apie 10 km.

Gamtinė aplinka. Sodo teritoriją iš šiaurės ir rytų supa kitų sodo bendrijų teritorijos, pietinėje dalyje sodas ribojasi su Juodšilių mišku. Vakarinėje sodo dalyje teka upelis, atskiriantis už jo esančias kitas bendrijas. Sodą supantys miškai pagal Vilniaus miesto bendrąjį planą iki 2015 m. priskiriami prie vidutinio ir žemo rekreacinio potencialo teritorijų.

Sodo bendrijos pirminiai užstatymo principai. Sodų bendrijos užstatymas priskiriamas IV sodų masyvų užstatymo morfotipui, kuomet sodo nameliai statomi atskirai vienoje zonoje, o sodininkavimui skirti plotai numatomi kitoje zonoje. Kadangi šiaurinėje sodo masyvo dalyje praeina aukšto slėgio

dujotiekis, šioje vietoje buvo uždrausta statyti sodo namelius, tačiau sklypai sodininkavimui buvo išskirti. Tuo tarpu sodo nameliams skirtas plotas pietinėje sodo dalyje, kiekvienam ju numatyti maždaug 3 a žemės.

Užstatymo atžvilgiu tai išskirtinė sodų bendrija Vilniaus mieste. Dėl teritorijoje praeinančio dujotiekio šis užstatymo morfotipas būdingas tik dar kelioms sodų bendrijoms Kelmijos sodų masyve.

Sodų bendrijos urbanistinė raida. Analizuojant sodų bendrijos urbanistinę raidą lyginami sodo sklypų privatizacijos planas, parengtas 1993 m., ir dabartinė sodo situacija (2.10 pav.).

Sklypai. Lyginant sodų planus, matyti, jog sklypų konfiguracija šiek tiek pakitusi. Dėl išskirtinio bendrijos užstatymo, įvykus privatizacijai, sodininkai gavo po du sodo sklypus – vieną, kuriame stovėjo namelis, kitą – skirta sodininkystei. Kai kurie iš jų iki šiol išlaikė du sklypelius, kiti – išsidalijo ir pardavė.

Pietinėje bendrijos dalyje vyrauja mažesni sklypeliai, po 2–3 a., kadangi čia žemė buvo skirta tik nameliui statyti. Tuo tarpu šiaurinėje dalyje sklypai didesni, po 5–6 a. (kau kurie apjungti – po 10–12a), todėl plėtrai ši dalis palankesnė.

Gatvių tinklas. Gatvių tinklas nepakitęs.

Užstatymas. Sodo bendrijos užstatymas šiek tiek pakitęs. Ypač ryškūs pokyčiai šiaurinėje bendrijos dalyje, kur buvo išskirti sklypeliai išskirtinai tik sodininkystei. Šiuo metu dalis jų užstatyti, nors sodų bendrijos pirmininkė T. Sivakova tvirtina, jog statybos čia iki šiol negalimos. Pietinės bendrijos dalies užstatymas beveik nepakitęs, greičiausiai dėl to, jog šioje zonoje labai maži sodo sklypai.

Vyraujančios funkcijos. Sodininkų bendrija iki šiol išlaikė sodininkavimo funkciją. Bendrijos pirmininkės T. Sivakovos tvirtinimu, soduose nuolat gyvena apie 20 šeimų, tai sudaro apie 25% visos bendrijos sklypų.

Bendruomeniškumo apraiškos sode. Bendrijos pirmininkės T. Sivakovos teigimu, bendruomeninė veikla pakankamai aktyvi. Kaip vieną iš privalumų pirmininkė išskiria tai, jog bendrija nedidelė, viską organizuoja savo lėšomis, rengiamos šventės, talkos. Vis dėlto, pirmininkė pažymi, jog keletas bendrijos narių – asocialūs asmenys, sukeliantys bendruomenei daugiausiai rūpesčių.

2.10 pav. SB „Žibutė“ sodo privatizacijos planas (1993m.) ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)

- **SB „MOKSLAS“**

Pavadinimas: SB „Mokslas“.

Metai: 1953 m. (remiantis 1953 m. gegužės 6 d. Vilniaus miesto Vykdomojo komiteto priimtu nutarimu dėl žemės paskyrimo <...> kolektyvams, sudariusiems Vilniaus I. Mičiurino vardo sodininkystės draugiją (Juška 1966).

Užsakovas: Vilniaus Valstybinis universitetas, Pedagoginis institutas, Miškų technikumai, Žemės ūkio ministerija, Vilniaus valstybinė rajoninė elektrinė.

Sodo suplanavimo projekto autoriai: –

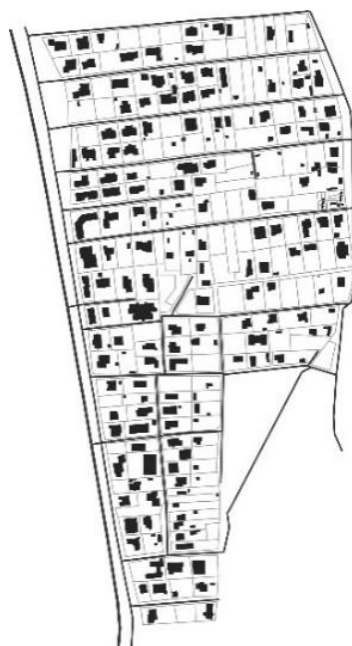
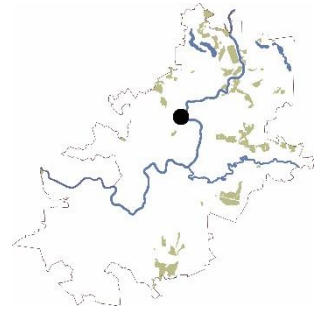
Sodo bendrijos plotas, sklypų skaičius: 18,2 ha, 100 sodo sklypų.

Sodų bendrijos lokacija; gretimybės; susisiekimas. Sodo bendrija „Mokslas“ įkurta šiaurinėje miesto dalyje, šalia Kalvarijų gatvės, 5 km nuo miesto centro. Šiuo metu tai bene vienintelė arčiausiai miesto centro esanti sodų bendrija.

Gamtinė aplinka. Sodo teritorija iš rytų ribojasi su Kalvarijų istoriniu draustiniu, Kalvarijos miško parku. Sodą supa pušynai. 400 m į rytus nuo bendrijos teka Neris upė. Remiantis Vilniaus miesto bendruoju planu iki 2015 m., šie miškai priskiriami prie aukšto rekreacinio potencialo teritorijų.

Sodo bendrijos užstatymo principai. Sodų bendrijos užstatymas priskiriamas I sodų masyvu užstatymo morfotipui, kuomet sodas užstatomas su atskirais nameliais sklypuose. Sklypai suprojektuoti po 6 a., vyrauja stačiakampio formos 20x30 m sklypai.

Kadangi informacijos apie pirminius sodo suplanavimo principus nėra, lyginamoji analizė neatliekama. Nagrinėjant dabartinės situacijos planą matyti, jog sodo plėtra akivaizdi – vyrauja vienbučiai gyvenamieji namai (2.11 pav.).

2.11 pav. SB „Mokslas“ dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanas pateiktas priede)

- **SB „PRAMONĖS DARBUOTOJAI“**

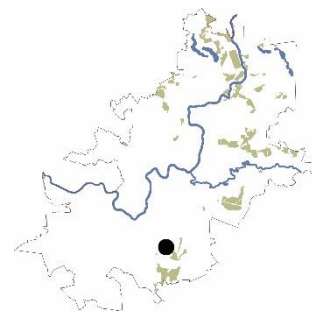
Pavadinimas: SB „Pramonės darbuotojai“.

Metai: 1960 m.

Užsakovas: Liaudies ūkio taryba.

Sodo suplanavimo projekto autoriai: –

Sodo bendrijos plotas, sklypų skaičius: 41,10 ha, 450 sodo sklypai.

Sodų bendrijos lokacija; gretimybės; susisiekimas. Sodo bendrija „Pramonės darbuotojai“ įkurta pietinėje miesto dalyje, šalia Eišiškių plento. Susisiekimas su miestu tiek asmeniniu, tiek viešuoju transportu gana patogus. Svarbu išskirti tai, jog 1,5 km atstumu nuo bendrijos įsikūręs Vilniaus oro uostas, todėl bendrija patenka į oro uosto teritorijos triukšmo zoną.

Sodų bendrija nutolusi nuo miesto centro apie 8 km.

Gamtinė aplinka. Sodų bendriją iš pietų bei rytų supa Dilgynės miško parkas ir Užusienių miškas. Remiantis Vilniaus miesto bendruoju planu iki 2015 m., šie miškai priskiriami prie vidutinio ar žemo rekreacinio potencialo teritorijų.

Sodo bendrijos pirminiai užstatymo principai. Sodų bendrijos užstatymas priskiriamas I sodų masyvų užstatymo morfotipui, kuomet sodas užstatomas su atskirais nameliais sklypuose. Sklypai suprojektuoti 6 a., vyrauja stačiakampio formos 20x30 m sklypai.

Kadangi informacijos apie pirminius sodo suplanavimo principus nėra, lyginamoji analizė neatliekama. Nagrinėjant dabartinės situacijos planą matyti, jog sodo plėtra akivaizdi – vyrauja vienbučiai gyvenamieji namai (2.12 pav.).

2.12 pav. SB „Pramonės darbuotojai“ dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanas pateiktas priede)

- **SB „ELEKTRONIKA-1“**

Pavadinimas: SB „Elektronika-1“.

Metai: 1969 m.

Užsakovas: skaičiavimo mašinų gamykla „Elektronika“.

Sodo suplanavimo projekto autoriai: –

Sodo bendrijos plotas, sklypų skaičius: 24,91 ha, 299 sodo sklypai.

Sodų bendrijos lokacija. Sodo bendrija „Elektronika-1“ įkurta rytinėje miesto dalyje, Rokantiškėse.

Bendrijos teritorija yra netoli Pavilnių regioninio parko.

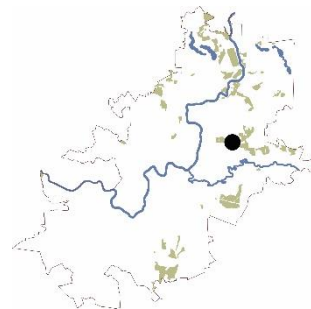
Sodų bendrija nutolusi nuo miesto centro apie 6 km.

Gamtinė aplinka. Sodo teritoriją iš šiaurės bei rytų supa Piliakalnio miško parkas, vakarinėje dalyje driekiasi kitos sodų bendrijos (SB „Dailė“; SB „Statyba“), pietinėje pusėje sodo teritorija ribojasi su Rokantiškių kapinėmis.

Sodas įkurtas vaizdingoje kalvotoje vietovėje, netoliese, pietinėje pusėje, yra Pavilnių regioninis parkas. Remiantis Vilniaus miesto bendruoju planu iki 2015 m., sodo bendriją supantys miškai priskiriami prie aukšto rekreacinio potencialo turinčių teritorijų.

Sodo bendrijos pirminiai užstatymo principai. Sodų bendrijos užstatymas priskiriamas I sodų masyvų užstatymo morfotipui, kuomet sodas užstatomas su atskirais nameliais sklypuose. Sklypai suprojektuoti 6 a., vyrauja stačiakampio formos 20x30 m sklypai, trumpąja kraštine atgręžti į kelią. Tokiu būdu siekta kuo ekonomiškesnio ir kompaktiškesnio ploto išnaudojimo.

Sodo suplanavimo projekte taip pat numatytos sodo namelių vietos, atsižvelgiant į sklypo padėtį sodo teritorijoje, pasaulio šalis, reljefo ypatumus. Sodo nameliai numatyti šalia kelio. Remiantis sodininkų pasakojimais, sodo suplanavimo projekte taip pat buvo numatytos ir aiškos medžių bei krūmų vietos bei nurodytos jų rūšys ⁵ (2.13 pav.).

2.13 pav. SB „Elektronika-1“ 1972 m. sausio mėnesį (sodininkės D. Zarausienės asmeninio albumo nuotrauka)

⁵ Remiantis sodininkės Daivos Zarausienės pasakojimu: „Medžius bei krūmus sodinome griežtai pagal brėžinius, t.y., buvo nurodyta, kiek ir kokių medžių bei krūmų turi augti ir kurioje vietoje juos reikia pasodinti. Žiemai medelius aprišdavome, kad neapgraužtų zuikiai bei stirnos. Namelių projektai tuomet buvo „tipiniai“ – visi beveik vienodi, skirdavosi tik nebent spalva“ [iš <http://elektronika1.yolasite.com/istorija.php>]

Sodų bendrijos urbanistinė raida. Sodo bendrijos urbanistinė raida analizuojama nagrinėjant pirminį sodo suplanavimo projektą su dabartine sodo situacija (2.14 pav.).

Sklypai. Lyginant planus matyti, jog sklypai beveik nepakitę. Tik rytinėje sodo dalyje, kurioje sklypai ribojasi su mišku, privatizavus teritorijas sklypai padidinti, tuo tarpu kadangi likusius sodo sklypus riboja gatvių tinklas, jų dydžiai liko nepakitę, po 6 a.

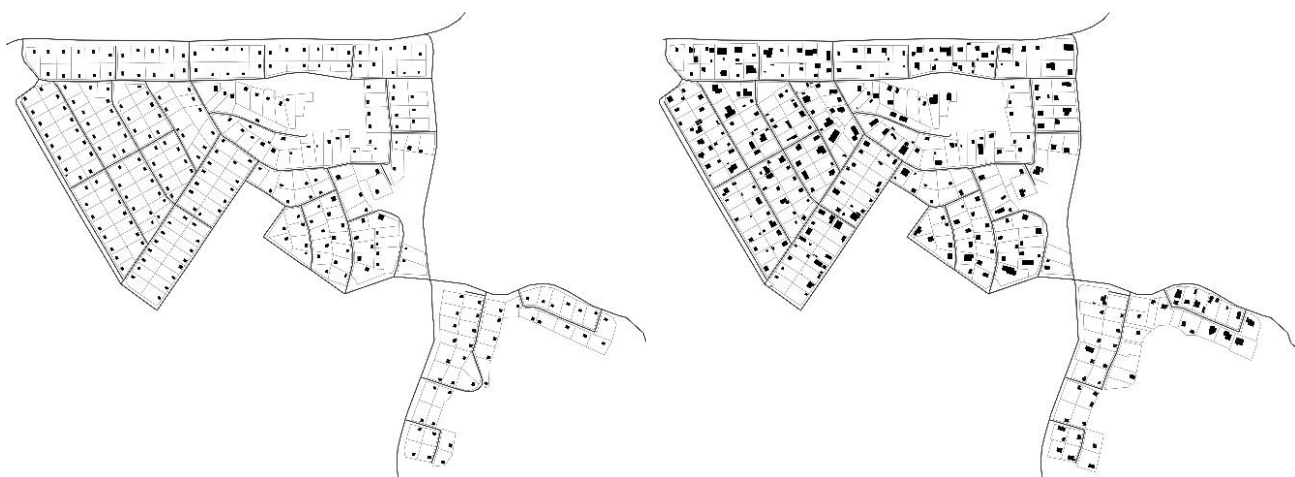
Gatvių tinklas. Gatvių tinklas nepakitęs.

Užstatymas. Lyginant dabartinį užstatymą su projektiniu, matyti, jog sodo plėtra akivaizdi, daugumą buvusių sodo namelių pakeitė gyvenamieji namai. Vis dėlto, net ir dauguma naujai atsirandančių pastatų išlaiko buvusį sodo bendrijos užstatymą – namai statomi arčiau gatvės paliekant neužstatytą vidinę sklypo dalį.

Vyraujančios funkcijos. Sodo bendrijos pirmininko J. Žuko teigimu, maždaug 40% sodo bendrijos sklypų yra nuolat gyvenami ir šis skaičius vis auga. Remiantis *vilnius.lt* pateikiamais duomenimis apie išduotus statybos leidimus, nuo 2003 m. buvo išduoti 42 leidimai vienbučio ar dvibučio gyvenamojo namo statybai (tai sudaro 14% visų sodo masivo sklypų). Pirmininko nuomone, sodininkavimo funkciją šioje bendrijoje ilgainiui visiškai pakeis gyvenamoji.

Bendruomeniškumo apraiškos sode. Pirmininko teigimu, bendrijos valdyba aktyviai bando įtraukti sodininkus į bendrą veiklą, vis dėlto, tai nėra taip paprasta. Nors stengiamasi suorganizuoti bendras šventes (Joninės, Žolinės ir kt.), senuosius sodininkus vis dažniau pakeičia naujakuriai, kurie nesidomi bendruomeniniu gyvenimu.

Verta paminėti ir tai, jog sodų bendrija turi veikiančią ir nuolat atnaujinamą internetinę svetainę (<http://elektronika1.yolasite.com/>), kurioje skelbia visą su bendrijos gyvenimu susijusią informaciją.

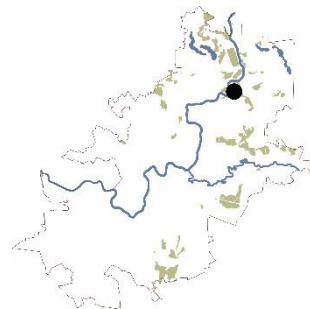
2.14 pav. SB „Elektronika-1“ pirminio suplanavimo projekto (1969 m.) schema ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)

- **SB „GEOLOGAS“**

Pavadinimas: SB „Geologas“.

Metai: 1966 m.

Užsakovas: Lietuvos sodininkystės draugijos LTSR Mokslų Akademijos Ekonomikos instituto skyrius.

Sodo suplanavimo projekto autoriai: –

Sodo bendrijos plotas, sklypų skaičius: 14,91 ha, 137 sodo sklypai.

Sodų bendrijos lokacija. Sodo bendrija „Geologas“ įkurta šiaurės rytinėje miesto dalyje, kairiajame Neries krante.

Sodų bendrija nutolusi nuo miesto centro apie 8 km.

Gamtinė aplinka. Sodo teritoriją iš vakarų supa Antavilio miškas, iš šiaurės ir pietų driekiasi kitos sodų bendrijos, rytinėje pusėje sodo teritorija ribojasi su Nemenčinės plentu. Per sodo teritoriją prateka Kairos upelis.

Sodas įkurtas vaizdingoje kalvotoje vietovėje, pušynuose. Remiantis Vilniaus miesto bendruoju planu iki 2015 m., sodo bendriją supantys miškai priskiriami prie aukšto rekreacinio potencialo turinčių teritorijų.

Sodo bendrijos pirminiai užstatymo principai. Sodų bendrijos užstatymas priskiriamas I sodų masyvų užstatymo morfotipui, kuomet sodas užstatomas su atskirais nameliais sklypuose. Sklypai suprojektuoti po 6 a. Sklypų tinklas nereguliarus, greičiausiai nulemtas kalvotos sodo teritorijos bei teritorijoje tekančio Kairos upelio. Paliktos pavienės pušų grupės.

Sodų bendrijos urbanistinė raida. Sodo bendrijos urbanistinė raida analizuojama nagrinėjant 1992 m. sodo planą su dabartine sodo situacija. Pirminis sodo suplanavimo projektas neišlikęs, todėl daroma prielaida, kad sodo planas, parengtas privatizavus sodo teritoriją, yra artimiausias pirminiam projektui (2.15 pav.).

Sklypai. Lyginant planus matyti, kad sodo sklypai pakitę nedaug. Kai kurie iš jų apjungti.

Gatvių tinklas. Gatvių tinklas nepakitęs.

Užstatymas. Lyginant planus sodo plėtra yra akivaizdi – sodo namelius keičia vienučiai gyvenamieji namai. Užstatytas intensyvesnis palei sodo bendrijoje tekančią upelį, šiaurinėje bendrijos dalyje.

Vyraujančios funkcijos. Sodo bendrijoje sodininkavimo funkciją sparčiai keičia gyvenamoji. Remiantis *vilnius.lt* pateikiamais duomenimis apie išduotus statybos leidimus, nuo 2002 m. buvo išduota 40 leidimų vienučio ar dvibučio gyvenamojo namo statybai (tai sudaro 30 % visų sodo masyvo sklypų). Sodų bendrijos pirmininkės Ramunės Juzėnienės tvirtinimu, bendrijoje nuolat gyvena apie 40 % sodininkų, dauguma jų – buvusių sodininkų vaikai ir anūkai, paveldėję sodo sklypelius.

Bendruomeniškumo apraiškos sode. Naujosios sodų bendrijos pirmininkės Ramunės Juzėnienės teigimu, sodų bendrija buvo ypač aktyvi prieš 10–15 metų. Vėliau, valdant dabar jau buvusiam pirmininkui,

vyravo visiška stagnacija. Šiuo metu bendrijos valdyba visiškai pasikeitusi, todėl pirmininkė viliasi, jog pavyks atgaivinti bendruomeninę veiklą.

2.15 pav. SB „Geologas“ pirminio suplanavimo projekto (1969 m.) schema ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)

- **SB „VOKĖ“**

Pavadinimas: SB „Vokė“.

Metai: oficialiai sodininkų bendrija įkurta 1972 m., tačiau iki tol bendrijos žemėse buvo įkurti daržai Grigiškių popieriaus fabriko darbuotojams, po 2–3 a kiekvienam. Vėliau, įkūrus bendriją ir suformavus sodo sklypus, jie buvo išdalinti tiems patiems darbuotojams.

Užsakovas: Grigiškių popieriaus fabrikas.

Sodo suplanavimo projekto autoriai: –

Sodo bendrijos plotas, sklypų skaičius: 20,80 ha, 361 sodo sklypas.

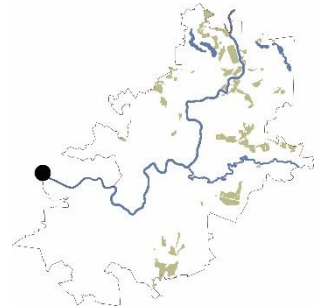
Sodų bendrijos lokacija; gretimybės; susisiekimas. Sodininkų bendrija „Vokė“ yra vakarinėje Vilniaus miesto dalyje, Grigiškėse. Netoli bendrijos įsikūrusi Grigiškių popieriaus gamykla. Grigiškėse taip pat yra keletas pradinių bei vidurinių mokyklų, meno mokykla, poliklinika.

Susisiekimas su miestu asmeniniu transportu ypač patogus, tačiau artimiausia visuomeninio transporto stotelė yra tik 1,2 km nuo bendrijos, o nuo tolimiausios bendrijos taško ji nutolusi 2,5 km.

Sodų bendrija nutolusi nuo miesto centro apie 17 km.

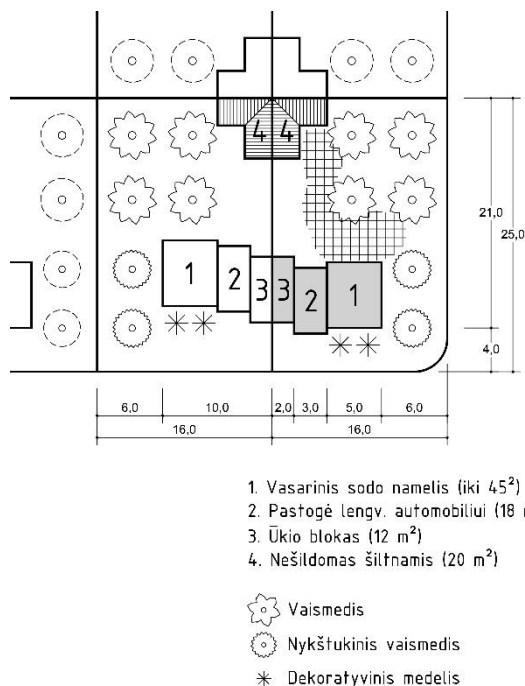
Gamtinė aplinka. Sodų bendrija „Vokė“ įsikūrusi ypač vaizdingoje vietovėje, Neries ir Vokės upių santakoje. Vakarinėje bendrijos pusėje nusidriekia miškai. Bendrijai būdingas išraiškingas reljefas.

Sodo bendrijos pirminiai užstatymo principai. Sodų bendrijos užstatymas priskiriamas I sodų masyvų užstatymo morfotipui, kuomet sodas užstatomas su atskirais nameliais sklypuose. Ši bendrija išsiskiria tuo, jog sodų sklypai nedideli (maždaug po 4 a.). Taip nutiko todėl, jog iš pradžių sodo teritorija buvo skirta Grigiškių popieriaus fabriko darbininkų daržams. Vėliau, nusprendus steigti sodų bendriją, daržų teritorijos buvo paverstos sodų sklypeliais, kurių dauguma liko tokio pat ploto.

Sodo suplanavimo projekte numatytos ir sodo namelių vietos, dauguma jų – prie gatvės. Esant tokiems mažiems sklypeliams, namelius rekomenduoja prastumti. Sklypuose, kurie išsidėstę šalia Vokės upės, namelius rekomenduojama statyti sklypo gilumoje, paliekant laisvą erdvę link upės.

Sodo suplanavimo projekte taip pat pateikta tipinio sodo sklypelio užstatymo schema (2.16 pav.). Sklypeliuose statomus pastatus siūloma blokuoti per ūkinį bloką. Toliau dėstoma pastogė lengvajam automobiliui bei sodo namas. Sklypo gilumoje numatyta viena šiltnamiui, kurį taip pat rekomenduojama blokuoti su kaimyniniais sklypais.

2.16 pav. Tipinio sodo sklypelio užstatymo schema, pateikta SB „Vokė“ suplanavimo projekte

Sodų bendrijos urbanistinė raida. Sodo bendrijos urbanistinė raida analizuojama nagrinėjant sodo suplanavimo projektą su dabartine sodo situacija (2.17 pav.). Daroma prielaida, jog įrenginėjant sodą, pirminio suplanavimo projekto buvo laikomasi.

Sklypai. Sodo sklypai beveik nepakitę, nes bendrijai būdingas aiškus ortogonalus gatvių tinklas, dėl kurio nebuvo galimybės išplėsti sklypelius. Ryškesni pokyčiai įvykę bendrijos pakraščiuose, taip pat palei Vokės upę, kur, privatizuojant sodo sklypus, šių plotas buvo padidintas.

Gatvių tinklas. Gatvių tinklas nepakitęs.

Užstatymas. Lyginant planus, matyti, jog sodo plėtra yra akivaizdi. Šiaurinėje bendrijos dalyje būdingas ortogonalus gatvių tinklas, mažesni sklypai, todėl čia užstatymas nedaug pakitęs, išsiskiria sodininkavimo funkcija. Didesni gyvenamieji namai būdingi nebent apjungtiems sklypams. Tuo tarpu pietinėje bendrijos dalyje, palei Vokės upę išsidėsčiusiuose sklypuose, matyti ryškesni užstatymo pokyčiai. Čia vyrauja nauji gyvenamieji namai, kai kurie ypač dideli.

Vyraujančios funkcijos. Sodo bendrijos pirmininkės Nijolės Lašaitienės teigimu, apie 80 sklypų yra nuolat gyvenama (tai sudaro apie 30% visų bendrijoje esančių sklypų).

Remiantis *vilnius.lt* pateikiamais duomenimis apie išduotus statybos leidimus, nuo 2003 m. buvo išduota 21 leidimas vienbučio gyvenamojo namo statybai (tai sudaro 6% visų sodo masivo sklypų).

Bendruomeniškumo apraiškos sode. Pirmininkės N. Lašaitienės teigimu, SB „Vokės“ bendruomenė gana aktyvi, tačiau ją daugiausiai sudaro nuolat sode gyvenantys gyventojai. Stengiamasi organizuoti bendras šventas, talką. Tie sodininkai, ypač vyresnio amžiaus, kurie atvyksta į sodus tik sodininkauti, prie bendruomenės gyvenimo beveik neprisideda.

2.17 pav. SB „Vokė“ pirminio suplanavimo projekto (1972 m.) schema ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)

- **SB „KERAMIKAS“**

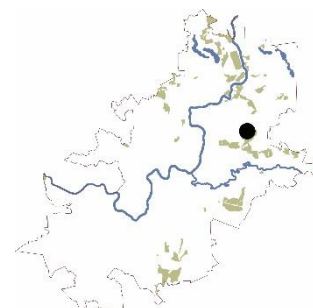
Pavadinimas: SB „Keramikas“.

Metai: žemė kolektyvinio sodo steigimui suteikta 1965 m. (remiantis Vilniaus miesto darbo žmonių deputatų tarybos vykdomojo komiteto 1965 m. spalio 29 d. sprendimu Nr. 527 apie žemės sklypo išskyrimą Dvarčionių gyvenvietėje Dvarčionių eksperimentinei keramikos gamyklai), tačiau intensyvi sodo plėtra prasidėjo tik 8-ajame dešimtmetyje.

Užsakovas: Dvarčionių eksperimentinė keramikos gamykla.

Sodo suplanavimo projekto autoriai: –

Sodo bendrijos plotas, sklypų skaičius: 9,34 ha, 106 sodo sklypai.

Sodų bendrijos lokacija; gretimybės; susisiekimas. Sodininkų bendrija „Keramikas“ yra šiaurės rytinėje Vilniaus miesto dalyje, šalia Dvarčionių. Visai šalia bendrijos įsikūrusi „Dvarčionių keramikos“ gamykla, apie 600 m nuo sodo bendrijos yra Dvarčionių pradinė mokykla, lopšelis – darželis, taip pat parduotuvė, biblioteka, patogus susisiekimas su miestu tiek viešuoju, tiek asmeniniu transportu. Sodų bendrija nutolusi nuo miesto centro apie 7 km.

Gamtinė aplinka. Sodo bendrija įsikūrusi kalvotoje vietovėje. Bendriją iš šiaurės, vakarų ir rytų supa pušynai, pietinėje dalyje driekiasi kitos sodų bendrijos. Remiantis Vilniaus miesto bendruoju planu iki 2015 m., sodo bendriją supa intensyviai naudojimui pritaikomi želdynai.

Rytinėje bendrijos pusėje teka Dvarčankos upė, teritorija aplink ją priskiriama Dvarčionių geomorfologiniam draustiniui – tai aukšto rekreacinio potencialo želdynų zona.

Sodo bendrijos pirminiai užstatymo principai. Sodų bendrijos užstatymas priskiriamas I sodų masėvų užstatymo morfotipui, kuomet sodas užstatomas su atskirais nameliais sklypuose. Sklypao suprojektuoti po 6a., trumpąjį kraštine atgręžti į gatvę. Bendrijos suplanavimas išsiskiria tuo, jog buvo numatyti itin siauri ir ilgi sklypai (50x12 m; 60x10 m).

Sodų bendrijos urbanistinė raida. Sodo bendrijos urbanistinė raida nagrinėjama analizuojant 1991 m. sodo privatizacijos planą su dabartine sodo situacija. Pirminio sodo suplanavimo projekto nėra, todėl daroma prielaida, kad sodo planas, parengtas privatizavus sodo teritoriją, yra artimiausias pirminiam projektui (2.18 pav.).

Sklypai. Sodo sklypai nepakitę.

Gatvių tinklas. Gatvių tinklas nepakitęs.

Užstatymas. Lyginant planus, matyti, jog sodo plėtra yra akivaizdi, ypač šiaurinėje sodo dalyje. Dėl pirminiame suplanavime numatytų siaurų sklypų, dabar soduose norintys statyti namus, susiduria su gaisrinių atstumų tarp namų problema, todėl naujai statomi namai perstumiami vienas kito atžvilgiu. Tuo tarpu, analizuojant 1991 m. planą, matyti, jog visi nameliai buvo sustatyti daugmaž vienoje linijoje. Nemažai išlikusių ir pirminių sodo namelių.

Vyraujančios funkcijos. Sodų bendrijoje iki šiol vyrauja sodininkavimo funkcija, tačiau ją sparčiai keičia gyvenamoji. Bendrijos pirmininkės teigimu, šiuo metu sode nuolat gyvenama 36 sklypuose, o tai sudaro apie 30 % visų sodo sklypų.

Bendruomeniškumo apraiškos sode. Bendrijos pirmininkės teigimu, aktyviai veikiančios bendruomenės nėra. Senieji bendrijos nariai bendradarbiauja su Dvarčionyse įsikūrusia asociacija „Dvarčioniškiai“, tačiau patys nėra aktyvūs. Vis dėlto, įvairios talkos organizuojamos. Pagrindinė problema, kurią išskiria pirmininkė, tai skirtingi sodininkų interesai – ypač tų, kurie nuolat gyvena sode, ir tų, kurie atvyksta tik vasarą.

2.18 pav. SB „Keramikas“ privatizacijos projekto (1991 m.) schema ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)

- **SB „ANTAVILIAI“**

Pavadinimas: SB „Antaviliai“.

Metai: 1979 m. lapkričio 16 d. (remiantis Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1979 m. spalio 31 d. potvarkiu Nr. 683).

Užsakovas: Lietuvos TSR Valstybinis plano komitetas.

Sodo suplanavimo projekto autoriai: žemės sklypo skyrimo projektą parengė vyr. projekto inžinierius M. Leonavičius, grupės vadovas J. Kiela, inžinierė D. Simaitytė (LTSR Žemės ūkio ministerija, Respublikinis žemėtvarkos projektavimo institutas).

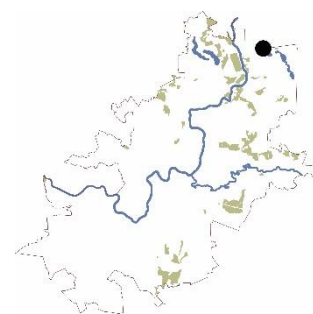
Sodo bendrijos plotas, sklypų skaičius: 11,45 ha, 133 sodo sklypai.

Sodų bendrijos lokacija; gretimybės; susisiekimas. Sodų bendrija „Antaviliai“ įkurta šiaurės rytinėje miesto dalyje, šalia Nemenčinės plento. Tai priemiestinė Vilniaus dalis, įsikūrusi prie buvusio Antavilių kaimo. Šiuo metu netoliesi veikia senelių pensionatas. Susisiekimas su miestu gana patogus, kadangi bendrija įsikūrusi šalia Nemenčinės plento, netoliese taip pat yra viešojo transporto stotelė.

Bendrija nutolusi nuo miesto centro daugiau kaip 16 km.

Gamtinė aplinka. Sodo teritoriją iš visų pusių supa miškai. Pietinėje dalyje tekantis upelis dalija sodo bendriją į dvi dalis. Pietinėje bendrijos pusėje telkšo Antavilio mažasis ir Antavilio ežerai. Sodą supantys miškai pagal Vilniaus miesto bendrąjį planą iki 2015 m. priskiriami prie aukšto rekreacinio potencialo turinčių teritorijų, Antavilio ežere numatyti pliažai. Pietvakarinėje sodo dalyje į teritoriją įsiterpusios Antavilių kapinės.

Įsikuriant sodui žemės priklausė Antavilių interanto pagalbiniam ūkiui. Iš 13,5 ha sodui skirtos žemės didžiąją dalį sudarė ariamos žemės (11,8 ha), taip pat pievos ir ganyklos (0,6 ha) ir miškai (1,1 ha).

Sodo bendrijos pirminiai užstatymo principai. Sodų bendrijos užstatymas priskiriamas I sodų masėvų užstatymo morfotipui, kuomet sodas užstatomas su atskirais nameliais sklypuose. Sklypai suprojektuoti 6 a., vyrauja stačiakampio formos 20x30 m sklypai, trumpąja kraštine atgręžti į gatvę.

Sodų bendrijos urbanistinė raida. Įvertinti sodo urbanistinę raidą nėra lengva, kadangi nėra nei išlikusio pirminio sodo suplanavimo projekto, nei privatizacijos plano. Sodo bendrijos pirmininkas Vitas Pranskevičius pasidalino sklypų išdėstymo schema, kurioje galima matyti pasikeitusias sklypų ribas, tačiau įvertinti pakitusį užstatymą neįmanoma. Toliau analizuojama dabartinė sodo padėtis (2.19 pav.)

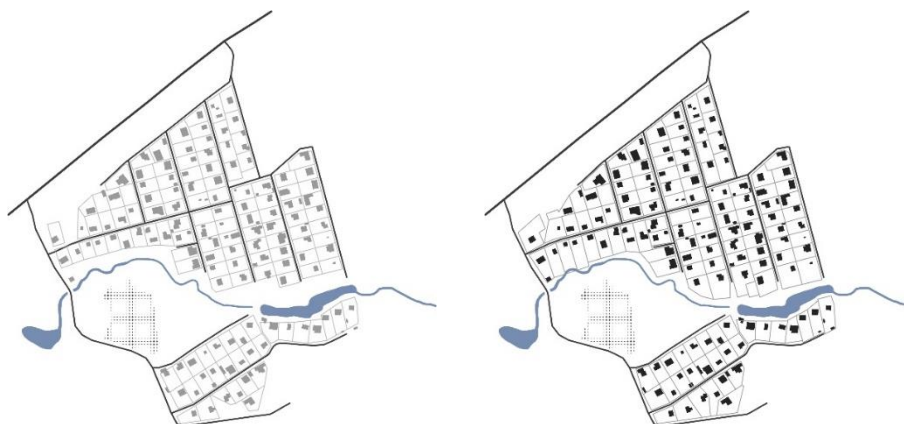
Sklypai. Lyginant sklypų schemą ir dabartinę sodo situaciją, matyti, jog dauguma sklypų išsiplėtę. Tai ypač būdinga tiems sklypams, kurie yra šalia upelio. Vis dėlto, didžiojoje sodo dalyje vyrauja ortogonalus gatvių tinklas, todėl sodo sklypai nepakitę.

Gatvių tinklas. –

Užstatymas. Kadangi nėra galimybės palyginti pirminio sodo užstatymo su dabartine situacija, galima tik daryti prielaidas, jog sodai labai išsiplėtę. Šiuo metu sode vyrauja nauji gyvenamieji namai, sodo namelių išlikę nedaug.

Vyraujančios funkcijos. Pasak sodininkų bendrijos pirmininko Vito Pranskevičiaus, bendrijoje nuolat gyvena 53 sklypuose iš 133, tai sudaro 40% visos bendrijos. Remiantis *vilnius.lt* pateikiamais duomenimis apie išduotus statybos leidimus, nuo 2003 m. buvo išduoti tik 24 leidimai vienbučio gyvenamojo namo statybai (tai sudaro 18% visų sodo masėvo sklypų). Analizuojant sodų bendriją, matyti, jog sodo plėtra akivaizdi – vyrauja gyvenamoji funkcija.

Bendruomeniškumo apraiškos sode. Anot sodininkų bendrijos pirmininko Vito Pranskevičiaus, bendruomeninė veikla sode gana aktyvi. Susiformavusi tradicija organizuoti vasaros sezono uždarymo šventę, kurios metu sodininkai sunėša savo užaugintas gėrybes, vyksta bendravimas. Pirmininkas pažymi, jog sodų bendrija „Antaviliai“ turi ir savo poetą Ipolitą Skridlą, kuris švenčių metu paskaito naujas eiles, dainas atlieka sodininkų choras. Bendrijoje taip pat organizuojamos talkos, pirmininkas ragina nuolat palaikyti tvarką, talkas rengti kooperuojantis gatvėmis ar su artimiausiais kaimynais. V. Pranskevičius teigia, jog iš esmės sodininkai draugiški, nors esama ir keleto, su kuriais bendrauti ir bendradarbiausi sunku.

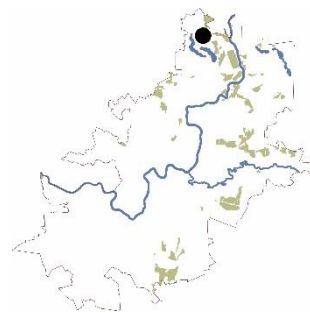
2.19 pav. SB „Antaviliai“ sklypų schema ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)

- **SB „AŽUOLYNAS“**

Pavadinimas: SB „Ažuolynas“.

Metai: 1981 m. (remiantis 1981 m. vasario 13 d. Vilniaus miesto Tarybos vykdomojo komiteto sprendimu Nr. 63).

Užsakovas: Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko universitetas (tame pačiame sodo masyve buvo išskirtos ir žemės LTSR MA Botanikos Institutui bei Lietuvos mokslinės techninės informacijos ir techninės ekonominės analizės mokslinio tyrimo institutui).

Sodo suplanavimo projekto autoriai: inžinieriai Bilaiša, Mikalauskas.

Sodo bendrijos plotas, sklypų skaičius: 87,29 ha, 916 sodo sklypų. Tai didžiausia sodo bendrija visoje Lietuvoje.

Sodų bendrijos lokacija; gretimybės; susisiekimas. Sodų bendrija „Ažuolynas“ buvo įkurta Vilniaus miesto priemiestinėje dalyje, šiaurės rytuose, Pagubės, Ustronės ir Sakališkių kaimo vietovėse. Kolektyviniams sodui projektuoti buvo skirtas 47,4 ha ploto sklypas Vilniaus rajono Gulbinų paukštininkystės tarybinio ūkio teritorijoje.

Nagrinėjant 1977m. Vilniaus miesto generalinį planą galima matyti, jog teritorija, kurioje įkurtas sodas, jau generalinio plano sprendiniuose buvo planuota kaip sodams ir medelynams skirta zona, ją numatyta prijungti prie miesto teritorijos.

Sodų bendrija nutolusi nuo miesto centro 17 km, susisiekimas su miesto centru gana kompliktuotas.

Gamtinė aplinka. Sodo teritoriją iš pietų, vakarų ir šiaurės supa Verkių, Gulbinų ir Raudondvario miškai, tuo tarpu rytinėje dalyje plyti dirbami laukai. Sodas įkurtas greta Žaliųjų ežerų kraštovaizdžio draustinio. Sodą supantys miškai pagal Vilniaus miesto bendrąjį planą iki 2015 m. priskiriami prie aukšto rekreacinio potencialo turinčių teritorijų.

Gamtinė sodų bendrijos aplinka per jos gyvavimo laiką beveik nepakito. Įsikuriant sodui rytinėje dalyje taip pat buvo Gulbinų paukštininkystės tarybinio ūkio žemės. Kaip teigiama sodo suplanavimo projekto aiškinamajame rašte, sodo teritorijoje daugiausia vyraavo ariama žemė, banguotas reljefas, velėniniai jauriniai lengvos mechaninės sudėties dirvožemiai.

Apibendrinant, galima teigti, jog sodas įkurtas vaizdingoje miesto dalyje.

Sodo bendrijos pirminiai užstatymo principai. Sodų bendrijos užstatymas priskiriamas I sodų masyvų užstatymo morfotipui, kuomet sodas užstatomas su atskirais nameliais sklypuose. Sklypai suprojektuoti 6 a., vyrauja stačiakampio formos 20x30 m sklypai, trumpąja kraštine atgręžti į kelią. Tokiu būdu siekta kuo ekonomiškiau ir kompaktiškiau ploto išnaudojimo.

Sodo suplanavimo projekte taip pat numatytos sodo namelių vietos, atsižvelgiant į sklypo padėtį sodo teritorijoje, pasaulio šalis, reljefo ypatumus. Autorių teigimu, sklypas zonuojamas taip, kad vasarnamiai būtų gerai izoliuoti nuo pravažiavimų, turėtų gerą insoliaciją. Vasarnamiai turėtų būti išdėstyti taip, kad pagrindinis fasadas būtų atgręžtas į saulę, t.y. pietus arba vakarus. Kiekvieno sklypo gilumoje numatyta

vieta ūkiniam blokui (apie 15 m²), kuris apjungia keturis arba du sklypus. Jame planuota įrengti dušą, san. mazgą, kieto kuro sandėlį, patalpas triušiams ar paukščiams laikyti.

Visoje sodo masyvo teritorijoje taip pat buvo suplanuotos automobilių parkavimo vietos, numatytos šalia įvažiavimų į teritoriją. Taip pat buvo numatytos bendruomeninės erdvės, kuriose turėjo būti įrengtos krepšinio, tinklinio, badmintono aikštelės. Remiantis sodo suplanavimo projektu, sode taip pat buvo numatyti visuomeniniai pastatai, tokie kaip pirtys, klubai, salės, skirtos sodininkų susirinkimams, parodoms, vaikų žaidimams nepalankiu oru. Sodo centre planuota įrengti maisto prekių parduotuvę bei vaisių ir daržovių supirkimo punktus. Vis dėlto, remiantis sodų bendrijos pirmininkės R. Giriūnienės pasakojimu, visuomeniniai pastatai sode taip ir nebuvo pastatyti.

Sodų bendrijos urbanistinė raida. Duomenų apie tai, ar įrenginėjant sodą buvo laikomasi sodo suplanavimo projekto, nėra, todėl analizuojant sodo užstatymo raidą galima lyginti tik pirminį idėjinį sodo projektą su dabartine situacija (2.20 pav.).

Sklypai. Lyginant planus matyti, jog sklypai beveik nepakitę. Tik tose vietose, kurios ribojasi su mišku ar kitu gamtiniu elementu (šlaitu, dauba ir pan.), privatizavus teritorijas sklypas padidintas, kai kuriose vietose suformuoti nauji sklypai. Tose zonose, kur pagal projektą buvo numatytos bendruomeninės erdvės, taip pat suformuoti gyvenamieji sklypai.

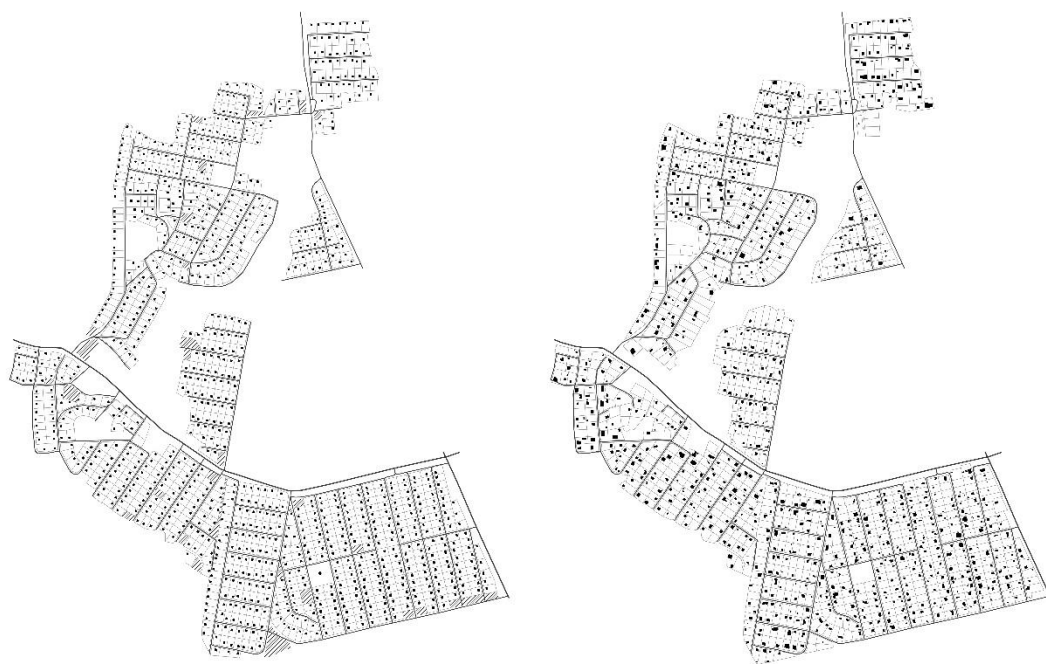
Gatvių tinklas. Gatvių tinklas nepakitęs.

Užstatymas. Lyginant dabartinį užstatymą su projektiniu, matyti, jog sodo plėtra akivaizdi. Projekte numatyta sodo namelio vieta daugeliu atvejų beveik nepakitusi, tai reiškia, jog pirminio projekto buvo laikytasi, išskyrus tuos atvejus, kai sodo sklype pastatytas naujas gyvenamasis namas.

Lyginant planus, matyti, jog gyvenamųjų namų plėtra labiausiai būdinga šiaurinėje sodo dalyje, atokiausiose sodo teritorijose, taip pat vaizdingiausiuose, šalia miško įkurtuose sklypuose. Tuo tarpu pietinėje sodo dalyje, kur vyrauja ortogonalus gatvių tinklas bei kompaktiški sklypai, naujų gyvenamųjų namų užstatymas nėra toks intensyvus.

Vyraujančios funkcijos. Pagrindinė vyraujanti bendrijos funkcija vis dar išlieka sodininkavimo (apie 80 %). Anot sodininkų bendrijos pirmininkės R. Giriūnienės, nuolat gyvenančių soduose yra kas 4–5. Remiantis *vilnius.lt* pateikiamais duomenimis apie išduotus statybos leidimus, nuo 2004 m. buvo išduoti 82 leidimai vienbučio gyvenamojo namo statybai (tai sudaro 9% visų sodo masyvo sklypų). Tai dar kartą įrodo, jog sodininkavimas išlieka pirmine bendrijos funkcija.

Bendruomeniškumo apraiškos sode. Analizuojant bendruomeniškumo ir kolektyviškumo apraiškas sodo bendrijoje, svarbu paminėti tai, jog pirmininkės R. Giriūnienės teigimu, beveik 80% sodininkų vis dar sudaro Vilniaus Universiteto darbuotojai arba jų šeimų nariai. Tai padeda išlaikyti stiprius ryšius tarp sodininkų. Bendrijoje iki šiol veikia aktyvi jų bendruomenė, organizuojamos šventės, susibūrimai.

2.20 pav. SB „Ažuolynas“ pirminio suplanavimo projekto (1981 m.) schema ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)

Apibendrinant atliktą kokybinį sodų bendrijų tyrimą, galima teigti, kad kolektyviniai sodai Vilniuje yra vis labiau urbanizuojami – nagrinėtose bendrijose pastebėta tendencija, jog 30 % ir daugiau sodo sklypų yra nuolat gyvenama. Bendrijose vykstančios transformacijos labiausiai susijusios su bendrijos lokacija, susisiekimu su miesto centru, bendriją supančia gamtine aplinka bei socialine infrastruktūra (mokykla, darželis, parduotuvė, gydymo įstaiga ir pan.). Net ir toliau nuo miesto centro esančios sodų bendrijos, pasižyminčios prieš tai išvardintais veiksniais, turi daugiau galimybių vysti gyvenamųjų namų kvartalais. Taip pat pastebėta, kad pirminių kolektyvinių sodų idėjų išsaugojimui ypač svarbi yra bendruomenė – mažiausios transformacijos pastebimos tose sodų bendrijose, kuriose iki šiol išlikę stiprūs bendruomeniniai ryšiai.

2.3. Kolektyvinių sodų architektūros raiška ir sodo namelių tipai

Šiame poskyryje nagrinėjama kolektyvinių sodų architektūra, pristatomi pagrindiniai sodo namelių tipai. Siekiant identifikuoti pagrindinius sodų namelių tipus buvo pasitelktas tiek empirinis tyrimas sodų bendrijose, tiek išsamus periodikos šaltinių nagrinėjimas.

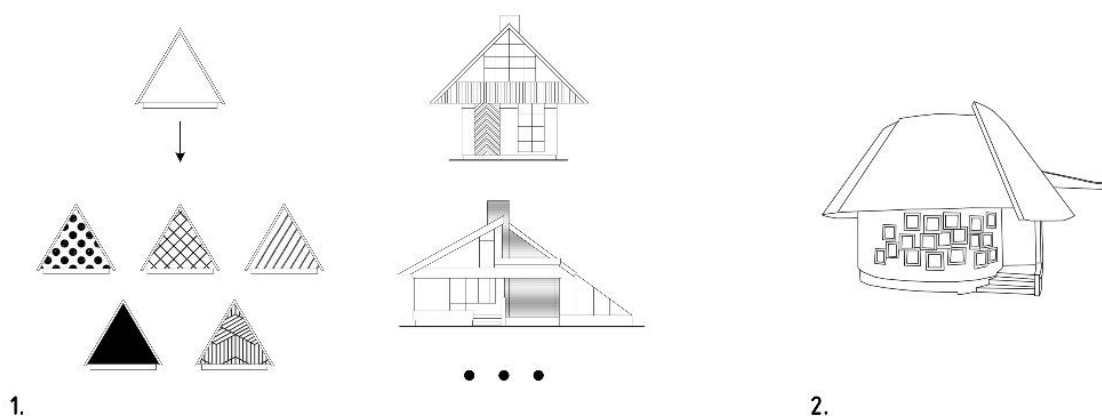
Kelti sodo namelių statybos klausimą pradėta vos įsteigus Lietuvos sodininkų draugiją ir ėmus intensyviai plėsti kolektyvinius sodus. Periodikoje nagrinėti užsienio sodų architektūros pavyzdžiai, siūlyta taikyti jų pavyzdžius ir Lietuvoje (Kulys 1959). Soduose pradėtos statyti įvairios pastogės, nors iš pradžių jų statyba buvo draudžiama (Dikčius 1962). Spręsti šį klausimą ėmėsi Lietuvos sodininkystės draugija – 1966 m. bendradarbiaujant su LTSR Architektų sąjunga suorganizuotas pirmasis sodo namelių projektų konkursas (Juška 1966). Vėliau pagal konkurse premijuotus projektus parengti pirmieji tipinių vasarnamių

katalogai. 1969 m. Lietuvos sodininkų draugija jau turėjo parengusi 12 sodo namelių projektų (Antrasis... 1969).

Sodo namelių architektūros problematiką gvildeno ir daugelis garsių to meto architektų. 1980 m. mėnesinį leidinį „Statyba ir architektūra“ papildė skiltis „Butas. Namas. Sodyba. Gyvenvietė“, kurioje buvo spausdinami architektų suprojektuoti sodo namelių projektai. Tarp jų būtų galima išskirti Gediminą Baravyką (S-45-2 projektas), kurio projektas ilgainiui tapo labai populiarus, taip pat Vytautą Kundrotą (S-45-14 projektas) ir kt.

Oficialiai tvirtinta, jog sodo nameliai turi būti statomi laikantis projekto, o bet kokie nesaikingumai privalo būti šalinami. Vis dėlto, praktika parodė, jog nuo projektų neretai būdavo nukrypstama, o sodo namelio išraiška priklausė tiek nuo gautų statybinių medžiagų, tiek nuo sodininkų išmonės. Daugelis tipinių projektų realybėje neatpažįstamai mutavo, o švelnėjant reglamentams bei leidus padidinti sodo namelių plotą, prie jų būdavo pristatomi įvairūs priestatai, verandos, palėpės ir pan. Empirinio tyrimo metu taip pat pastebėti ir visiškai unikalūs, analogų neturintys sodo nameliai.

Apibendrinant kolektyvinių sodų namelių tipus sąlyginai galima skirstyti į dvi grupes: 1) tipiniai / kataloginiai projektai bei įvairios jų mutacijos (tarp jų ir garsių to meto autorių parengti tipiniai projektai); 2) unikalūs „pasidaryk pats“ objektai (2.21 pav.).

2.21 pav. Sodo namelių tipai (autorės schema)

• TIPINIAI / KATALOGINIAI PROJEKTAI IR ĮVAIRIOS JŲ MUTACIJOS

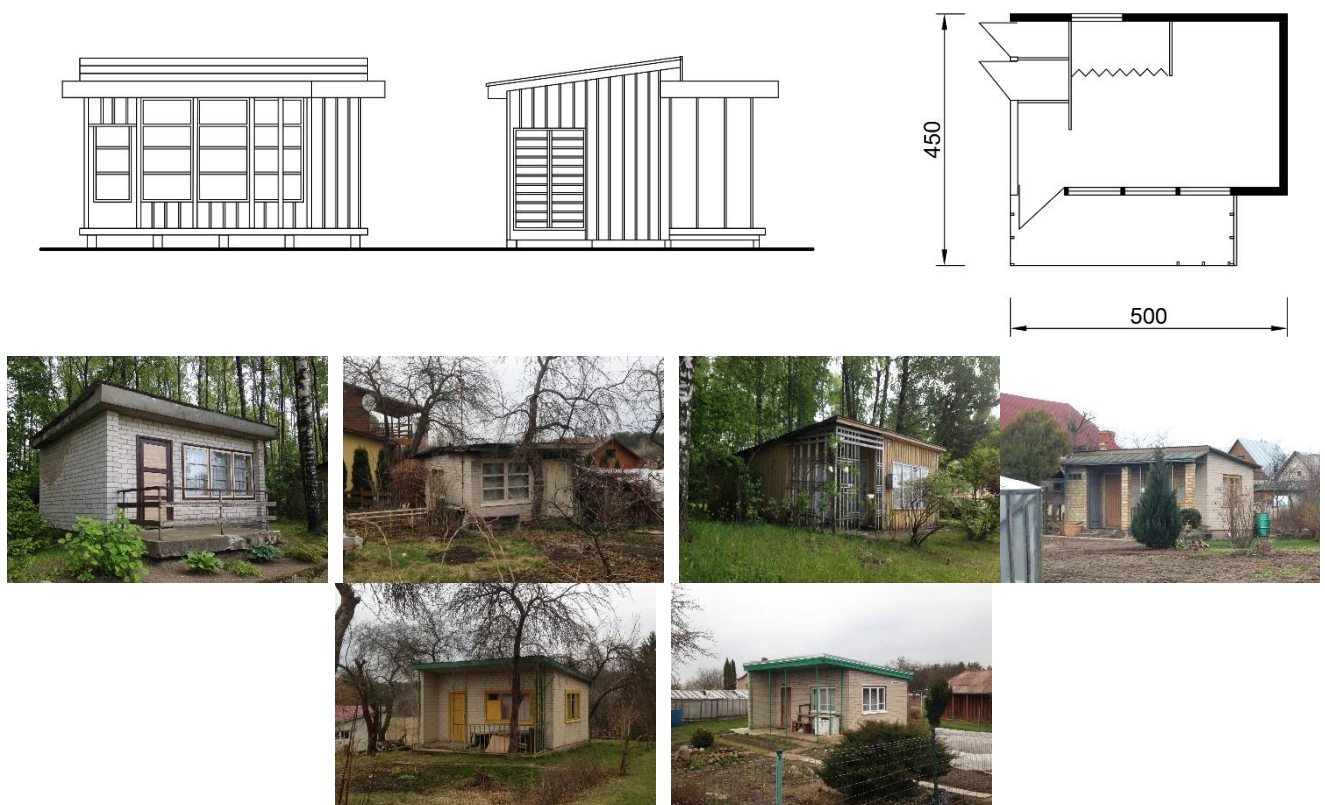
1954 – 1956 m. Sovietų Sąjungoje buvo paskelbta „gerovės valstybės“ programa – modernizacija, lėmusi visišką statybų industrializavimą, visuotinį surenkamųjų gelžbetoninių konstrukcijų ir detalių panaudojimą statyboje ir masinį tipinių projektavimą (Drėmaitė 2012). 1955 – 1970 m. etapą galima sieti su masine architektūros ir gyvenamųjų erdvių standartizacija bei individualumo neigimu, intensyvia „naujojo žmogaus“ formavimo kampanija (Lakačauskaitė 2010). Esant būtent tokioms sąlygoms imti statyti ir pirmieji sodo nameliai kolektyviniuose soduose.

Sodo namelių statyba susirūpinta vos pradėjus kurtis pirmiesiems kolektyviniams sodams (Kulys 1959). Lietuvos sodininkų draugijos iniciatyva buvo parengti tipinių sodo namelių katalogai. Nors oficialiai skelbta, jog sodo nameliai turi būti statomi laikantis projekto, praktikoje būta visko. Dėl statybinių medžiagų trūkumo, o taip pat ir dėl sodininkų išmonės, sodo namelių projektai neretai mutuodavo. Kai kurių tyrėjų nuomone, vasaros sodo namelis tapo vienintele vieta pabėgti nuo standartizuotos miesto aplinkos bei sukūrė pseudoprivačią erdvę asmens saviraiškos laisvei (Lovell, 2003; Kasatkina, 2011; Fatkova et al. 2014).

Kai kurių tyrėjų teigimu, tam, kad būtų išlaikytos galiojančios normos sodo namelių statybai, kurios iš tiesų buvo visiškai miniatiūrinės, reikėjo nemažai projektuotojų išrandingumo (Grava 2007:322). Sigurdas Grava juokauja, kad nors nameliai buvo akivaizdžiai didesni už lėlių namą, dažnai sukdavo būtent tokį įspūdį.

Šiuo metu tyrinėjant išlikusius sodo namelius neretai sunku išskirti, koks sodo namelio projektas buvo panaudotas. Realizuojant sodo namelių projektai mutavo, o švelnėjant kolektyvinę sodininkystę reglamentuojantiems teisės aktams ir leidus padidinti sodo namelio plotą, prie jų būdavo pristatomi įvairūs priestatai.

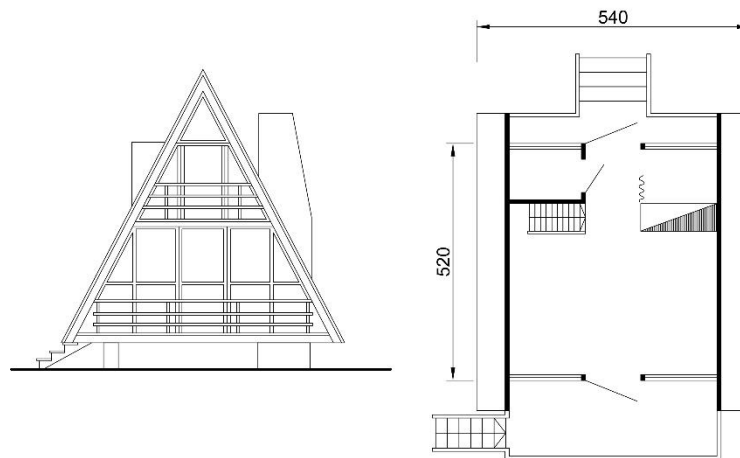
Būtų galima išskirti tokius pagrindinius ir galimai pačius populiariausius sodo namelių tipus, išlikusius Vilniaus mieste: 15 m² ploto namelis S-15-1 (2.22 pav.); 25 m² ploto namelis S-25-3 (2.24 pav.); taip pat surenkamas bitininko namelis (2,3 m pločio ir 3,3 m ilgio) (2.23 pav.).

2.22 pav. Sodo namelio S-15-1 projektas ir įvairios jo mutacijos

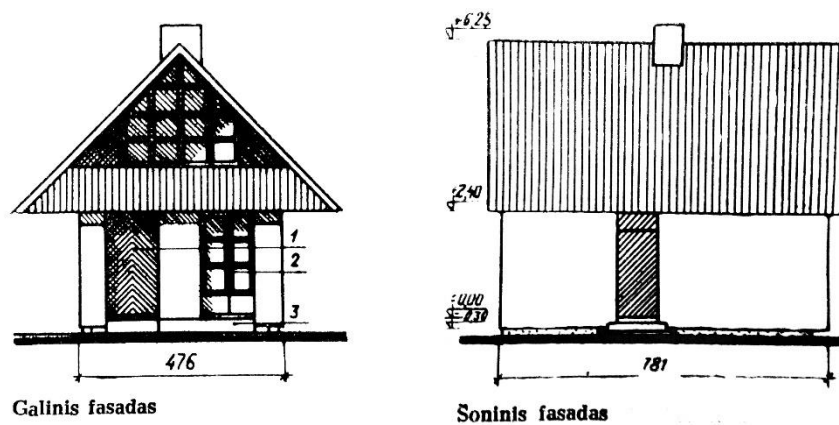

2.23 pav. Surenkamo bitininko namelio variacijos

2.24 pav. Sodo namelio S-25-3 projektas ir įvairios jo mutacijos

Vienas iš populiarių projektų yra ir architekto G. Baravyko suprojektuotas sodo namelis S-45-2 (2.25 pav.). Kaip skelbta apie projektą, tai paprastų, lakoniškų formų statinys, lengvai derinamas prie įvairių situacijų, atitinkamai keičiant architektūrinės detales, iškeliant židinį prie išorinės bendrojo kambario sienos, suapvalinant mansardos langą ar staigiai besikeičiančiame reljefe įrengiant balkoną iš bendrojo kambario (Aleksna 1980). Vilniaus sodininkų bendrijose iki šiol galima aptikti išlikusių įvairių šio projekto modifikacijų (2.26 pav.).

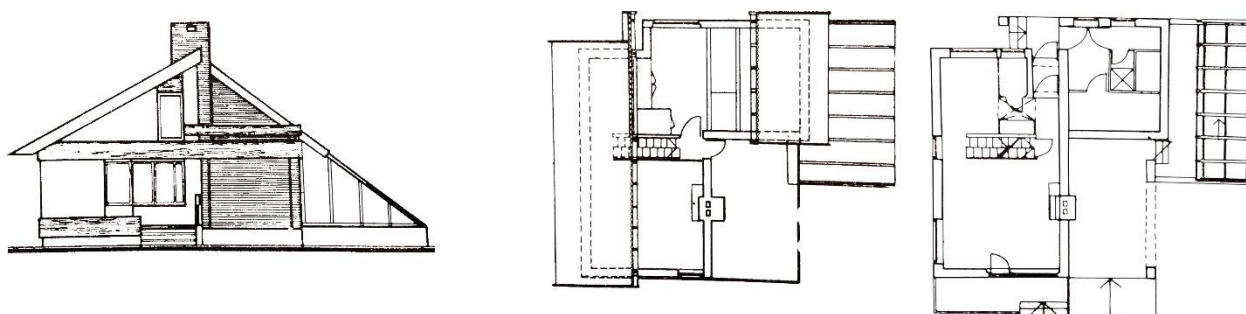

2.25 pav. Architekto G. Baravyko parengtas sodo namelio projektas S-45-2

2.26 pav. Sodo namelio projekto S-45-2 variacijos Vilniuje

Vienas iš populiarių autorinių projektų taip pat buvo architekto V. Kundroto suprojektuotas sodo namelis S-45-14 (2.27 pav.). Projektas išsiskyrė tuo, jog prie sodo namelio buvo priblokuota stoginė automobiliui. Išorės sienas siūlyta mūryti iš skylėtų molio plytų, iš lauko pusės jas aptaisant raudonomis apdailos plytomis ir baltu granitiniu tinku (Aleksa 1980).

2.27 pav. Architekto V. Kundroto parengtas sodo namelio projektas S-45-14

Tarp kitų autorinių projektų būtų galima išskirti šiuos: S-45-1 – architektas J. Miniotas; S-45-3 – architektas J. Zonys; S-45-4 – architektas A. Lamauskas; S-45-7 – architektas Tautvydas Miknevičius; S-45-12 – architektė L. Guzaitienė; S-45-24 – architektas J. Šiožinys; S-45-27 – architektas R. Razminas; S-45-29 – architektas A. Gruzdys; S-45-30 – architektė T. Devoinienė; S-45-33 – architektas P. Grecevičius; S-45-35 – architektas T. Matulionis; S-45-38 – architektė G. Rusteikienė; S-25-12 – architektė A. Blažienė; S-35-1 – architektas A. Vilčinskas ir kt.

Vertinant tipinių sodo namelių architektūrą išryškėja, jog populiariausios medžiagos – medis, taip pat naudotos ir plytos, stogai daugiausiai dengti šiferio lakštais. Vyrauja įvairūs liaudies architektūros motyvai, populiariausios geltona ir žalia spalvos.

- **UNIKALŪS „PASIDARYK PATS“ OBJEKTAI**

Sodo nameliai būdavo statomi pačių sodininkų savo jėgomis, todėl šiuo atveju unikalių „pasidaryk pats“ objektų grupę sudaro objektai, kurių projektus parengė sodininkai, nesivadovaudami tipiniais projektais. Įvertinti unikaliausius „pasidaryk pats“ objektus nėra lengva. Tai reikalauja giluminio empirinio tyrimo bei glaudaus vietos bendruomenių ar atstovų bendradarbiavimo. Toliau aptariami tik keli objektai, kuriuos empirinio tyrimo metu pavyko aptikti Vilniaus sodininkų bendrijose.

Akivaizdžiai, vienas unikaliausių sodo namelių Vilniuje, o greičiausiai ir visoje Lietuvoje, architekto A. Umbraso savo šeimai suprojektuotas analogų neturintis sodo namas (2.28 pav.). Namelis pastatytas sodų bendrijoje „Rasa“, netoli Nemenčinės plento. Pati bendrijos teritorija pasižymi išskirtiniu gamtiniu kraštovaizdžiu – pro ją vingiuoja Kairėnės upelis, kurio šlaitus sodininkai pavyzdingai prižiūri. Nedidelio mastelio architekto A. Umbraso sodo namelis taip pat puikiai įkomponuotas vietovėje – apvali namelio forma atkartoja šalia tekančią Kairėnės upelio vingį. Išsiskiria namelio tūrinė erdvinė kompozicija, apvalus tūris, kriauklę primenanti stogo forma, kaip pagrindinis išskirtinis elementas pasirinkta neįprasta langų ritmika bei fasado apdaila.

2.28 pav. Unikalus architekto A. Umbraso suprojektuotas sodo namelis sodininkų bendrijoje „Rasa“, Vilniuje

Prie unikalių „pasidaryk pats“ objektų būtų galima priskirti ir sodininkų bendrijos „Elektronika-1“ pirmininko J. Žuko paminėtą sodo namelį (2.29 pav.). Anot jo, tuo metu, kai daugiausiai buvo statoma iš medžio, šis sprendimas beveik neturėjo analogų ir sodininkų tarpe kėlė nedidelį pavydą.

Sodo namelis stovi sodininkų bendrijoje „Tauras“, kuriai būdingas ypač ryškus reljefas. Sklype esantis šlaitas šiuo atveju gudriai išnaudotas – apatinė namelio dalis laikyta rūsiu, todėl prie bendro ploto nepriskaičiuota. Tokiu būdu neoficialiai padidintas sodo namelio plotas. Namelis išsiskiria ir darnia panaudotų medžiagų kompozicija, jis puikiai įkomponuotas šlaite ir dera prie aplinkinio kraštovaizdžio. Vis dėlto, tenka apgailestauti, kad šiuo metu jis apleistas.

2.29 pav. Unikalus „pasidaryk pats“ objektas sodininkų bendrijoje „Tauras“, Vilniuje

2.4. Skyriaus apibendrinimas

Analizuojant Vilniaus miesto plėtrą XX a. II pusėje, remiantis parengtais generaliniais planais, galima daryti išvadą, jog teritorijos kolektyviniams sodams steigti dažniausiai buvo skiriamos miesto plėtrai nepalankiose zonose.

Nagrinėjant 1953 m. Vilniaus generalinį planą aiškėja, jog miesto vystymasis, o ypač nauji gyvenamieji rajonai (Burbiškės) buvo numatyti pietinėje miesto dalyje, galbūt todėl žemė pirmiesiems kolektyviniams sodams įkurti buvo skirta šiaurinėje miesto pusėje. Vis dėlto, paaiškėjus, jog pietinė dalis dėl gamtinių ir geografinių priežasčių miesto plėtrai nėra tinkama, gyvenamieji kvartalai perkelti į šiaurinę dalį, o pirmieji kolektyviniai sodai ilgainiui buvo absorbuoti miesto teritorijos (Šeškinės, Kalvarijų sodų masyvai).

1967 m. parengtame Vilniaus generaliniame plane jau buvo aiškiai numatytos miesto plėtros kryptys šiaurės – vakarų kryptimi, o kolektyvinius sodus imta steigti rytinėje pusėje. Šioje vietoje susiformavę stambūs miškų masyvai (Valakampiai, Sapieginė, Belmontas) buvo ypač palankūs kolektyviniams sodams kurtis, tačiau netinkami intensyvesnei miesto plėtrai. Ilgainiui susiformavo pagrindinės sodų steigimo kryptys – pietūs, rytai, šiaurės-rytai, priešingos pagrindinėms miesto plėtros kryptims ir atskirtos nuo miesto centro gamtiniais barjeriais.

Remiantis atliktu kiekybiniu Vilniaus kolektyvinių sodų masyvų tyrimu, galima teigti, kad Vilniuje daugiausiai vyrauja 1960-1970 m. įkurtų sodo masyvų (67 % visų sodų), jie įsikūrę 5-10 km atstumu nuo miesto centro (54 % visų sodų). Daugiausiai yra sodų masyvų nuo 100 iki 500 sodo sklypų, jiems būdingiausias 1 užstatymo morfotipas, kuomet sodas užstatomas su atskirais nameliais sklypuose.

Ryški tendencija, jog ankstyvieji sodai (iki 1960 m.) kūrėsi arčiau miesto centro, tuo tarpu po 1980 m. sodai įkurti didesniu nei 10 km atstumu nuo centrinės miesto dalies. Didžiausia sodų masyvų sanakaupa yra rytinėje ir šiaurės rytinėje miesto dalyje – šioje vietoje sodai puslankiu juosia centrinę miesto dalį ir kartu su ten esančiais želdynais sudaro žaliąjį miesto lanką.

Analizuojant konkrečius sodų bendrijų atvejus galima daryti išvadą, jog bendrijų transformacijos nesusijusios su sodo įkūrimo metais ar atstumu nuo miesto centro. Vienas iš esminių transformacijų aspektų yra bendrijos lokacija, taip pat socialinės infrastruktūros objektai (tokie kaip mokykla, darželis, parduotuvė, gydymo įstaiga), susisiekimas su miesto centru, gamtovaizdis. Net ir toliau nuo miesto esančios bendrijos, turinčios patogų susisiekimą su miesto centru, turi daugiau galimybių artimiausiu metu virsti gyvenamųjų namų kvartalu (pvz., SB „Geologas“, įsikūręs šalia Nemenčinės plento), didžiulę įtaką daro ir bendriją supanti aplinka (pvz., SB „Vokė“ įsikūrusi net 17 km nuo miesto centro, tačiau ypač vaizdingoje Vokės ir Neries upių sankirtoje, todėl nuolat ten gyvenančių kasmet daugėja).

Daugelyje bendrijų išlikusios pirminio suplanavimo idėjos – sodo sklypų dydžiai, konfigūracijos, gatvių tinklas, tačiau sodų transformacijos yra akivaizdžios. Beveik visose nagrinėtose bendrijos pastebima tendencija, jog 30% ir daugiau sodo sklypų yra nuolat gyvenama. Siekiant susikurti palankesnes sąlygas nuolatiniam gyvenimui, keletas sklypų neretai yra apjungiami. Architektūrinė sodų išraiška taip pat kinta – sodo namelius keičia gyvenamieji namai.

Pirminių kolektyvinių sodų idėjų išsaugojimui didelę įtaką daro susiformavusi bendruomenė. Mažiausios transformacijos bei sodininkavimo funkcijų išsaugojimas pastebimas būtent tose bendrijose, kuriose iki šiol išlikęs stiprus sodininkų branduolys, organizuojami įvairūs renginiai, talkos (pvz., SB „Ąžuolynas“).

Atlikus empirinį tyrimą sodų bendrijose bei išsamų periodikos šaltinių nagrinėjimą kolektyvinių sodų namelių tipus sąlyginai galima skirstyti į dvi grupes: 1) tipiniai / kataloginiai projektai bei įvairios jų mutacijos ; 2) unikalūs „pasidaryk pats“ objektai.

Tyrinėjant sodo namelius išskirti, koks projektas buvo pasirinktas, nėra lengva. Realizuojant sodo namelį projektai mutuodavo, atsižvelgiant tiek į gautas statybines medžiagas, tiek į sodininkų išmoningumą, o švelnėjant kolektyvinę sodininkystę reglamentuojantiems teisės aktams ir leidus padidinti sodo namelio plotą, prie jų būdavo pristatomi įvairūs priestatai. Galima teigti, kad vieninga sodininkų bendrijų architektūrinė išraiška nesusiformavo.

3. KOLEKTYVINIŲ SODŲ IDĖJOS TRANSFORMACIJOS XXI A.

3.1. Kolektyvinių sodų transformacijų proceso kryptys

Nors kolektyvinių sodų idėja kilusi iš Vakarų Europos, daugelyje buvusio socialistinio bloko šalių jie dažniausiai laikomi sovietmečio palikimu. Varšuvos universiteto mokslininkė Hanna Szumilas, tyrinėjanti šių teritorijų įtaką tolesnei miestų plėtrai, pripažįsta, kad šiandien jie neretai laikomi kliūtimi, užimančia erdvę, kuri galėtų būti panaudota tolesniam miestų vystymuisi (Szumilas 2014). Net ir tose šalyse, kuriose sodų teritorijos oficialiai yra saugomos, pavyzdžiui, Lenkijoje, sodai vis dažniau suvokiami kaip barjeras tolesnei miesto plėtrai (Bellows 2004). Kita vertus, vis garsiau yra kalbama apie šių teritorijų galimybes, jų potencialą plėtojant darnios miestų plėtros koncepciją.

Toliau šiame poskyryje bus nagrinėjama kolektyvinių sodų įtaka darniam miesto vystymuisi bei aptariama dabar plėtojama posocialitinių šalių politika kolektyvinių sodų klausimu. Analizei pasirinktos būtent socialistinį režimą išgyvenusios šalys, kadangi jų patirtis yra artimiausia Lietuvai. Daugumoje šių šalių kolektyviniai sodai buvo suvokiami kaip socialistinės politikos atributas, su kuriuo, atkūrus nepriklausomybę, elgiamasi skirtingai.

3.1.1. Kolektyvinių sodų vaidmuo darnaus miesto vystymesi

Pastaruoju metu vis plačiau kalbama apie darnios plėtros koncepciją, kurios pagrindą sudaro trys lygiaverčiai komponentai – aplinkosauga, ekonominis bei socialinis vystymasis. Kolektyviniai sodai, užimdami žaliąsias miestų teritorijas, būdami glaudžiai susiję tiek su socialiniais, tiek su ekonominiais faktoriais, yra vienas iš esminių elementų darniai miestų plėtrai.

Atliktos studijos rodo, jog kolektyviniai sodai turėtų tapti miesto žaliųjų zonų dalimi, kadangi jie skatina biologinę įvairovę ir yra svarbūs darnaus miesto vystymuisi (Irvine *et al.* 1999, Holland 2004). Tyrėjų nuomone, bendruomeniniai sodai miestų struktūrose yra kaip tam tikros nepriklausomos erdvės, žaliajai infrastruktūrai suteikiančios daug ekosistemos funkcijų ir leidžiančios plėtoti darnaus miesto principus ekologiniu, ekonominiu bei socialiniu (gyvenimo kokybės) aspektais (Matos *et al.* 2013).

Egzistuoja tam tikras ryšys tarp sensorinio gamtinės aplinkos suvokimo ir žmonių sveikatos (Grahm 2010), todėl galima teigti, kad sodai yra svarbus veiksnys ir siekiant stiprinti psichinę visuomenės sveikatą. Bendruomeniniai sodai daugeliui miesto gyventojų suteikia galimybę užsiimti aktyvia veikla neišvykstant toli už miesto ribų, jie skatina socialinius ryšius (Pawlikowska-Piechotka 2011).

Socialinis bendruomeninių sodų aspektas plėtotas jau Ebenezerio Howardo. Būtent jį galima laikyti bendruomeninių sodų pradininku. E. Howardo sukurtas miesto modelis demonstruoja tiek erdvinę, tiek socialinę utopiją, kurioje sodai suvokiami kaip tarpinė jungtis tarp miesto ir gamtos, ir kuri padeda gyventojams išlaikyti ryšį su gamta (Drilling *et al.* 2016). Socialinį sodų aspektą iki šiol išskiria daugelis

tyrėjų (Matos *et al.* 2013), teigdami, kad tai ne tik vietos leisti laisvalaikį, bet ir erdvės formuotis naujiems bendruomeniniams ryšiams.

Nagrinėjant ekonominį bendruomeninių sodų aspektą darnios plėtros vystymosi koncepcijose, galima išskirti tai, jog finansų krizės metu Ispanijoje bei Graikijoje nauji bendruomeniniai sodai iškilo kaip nauja miesto planavimo strategija, siekiant padidinti tam tikrų priemiestinių bei miesto zonų investicinių populiarumą (Drilling *et al.* 2016). Niujorke bei Tokijuje mažas pajamas gaunantiems gyventojams leidžiama auginti vaisius ir daržoves ant pastatų stogų, tokiu būdu ne tik sukuriama naujos darbo vietos, bet ir siekiama sumažinti aplinkos temperatūrą (Jankovska *et al.* 2010).

3.1.2. Kolektyvinių sodų plėtros praktikos posocialistinio bloko šalyse

Analizuojant kolektyvinių sodų vystymąsi posocialistiniu laikotarpiu, galima teigti, kad šalių praktika šiuo klausimu išsiskiria. Vienur, žlugus TSRS, sodų teritorijos buvo privatizuotos ir oficialus jų gyvavimas baigėsi, kitur, tuo tarpu, šios teritorijos iki šiol saugomos kaip sodininkystei, rekreacijai bei laisvalaikiui skirtos žaliosios miestų zonos. Toliau šiame poskyriuje bus aptariama skirtinga buvusių socialistinių šalių politika kolektyvinių sodų atžvilgiu.

- **ESTIJA**

Kolektyviniai sodai Estijoje, kaip ir kitose socialistinio bloko šalyse, pradėti steigti XX a. vid. Tuo metu teisinis jų reglamentavimas beveik nesiskyrė nuo Lietuvos.

Žlugus TSRS ir Estijai atkūrus nepriklausomybę, vienintelis priimtas dokumentas, apibrėžiantis kolektyvinių sodų teritorijas, buvo 1992 m. priimtas Sodininkų kooperatyvų privatizavimo aktas („Aiandus-ja suvilakoooperatiivide vara erastamise kohta“) (Szumilas 2014). Remiantis šiuo dokumentu, visas sodų bendrijose esantis turtas galėjo būti privatizuotas sodininkų ar jų šeimos narių. Iš esmės, tai lėmė tokios tipologinės grupės kaip kolektyviniai sodai baigtį. Nors šių teritorijų konversija į gyvenamuosius kvartalus miesto planuotojų ir nebuvo skatinta, naujos statybos ar senų sodo namelių rekonstrukcija neuždrausta (Leetmaa *et al.* 2012). Teisiškai kolektyviniai sodai Estijoje nėra apsaugoti, o galiojantys įstatymai praktikoje lemia šių teritorijų nykimą.

Šiuo metu Taline taip pat nėra jokio teisinio pagrindo, reglamentuojančio kolektyvinių sodų teritorijas. Pagrindiniai miesto plėtrą reguliuojantys dokumentai – Bendrasis miesto planas ir Aplinkos apsaugos planas – nesuteikia jokios informacijos apie sodų bendrijų teritorijas (Szumilas 2014). Statistikos duomenų apie šias teritorijas taip pat beveik nėra.

2007 m. Taline buvo atliktas tyrimas, nagrinėjęs kolektyvinių sodų transformacijas posocialistiniu laikotarpiu bei jų įtaką naujų gyvenamųjų priemiesčių kūrimuisi (Leetmaa *et al.* 2012). Sovietmečiu Taline buvo suformuota beveik 26000 sodo sklypų. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad beveik 35% jų dabar yra

nuolat gyvenami (apie 9000 sklypų). Taip pat nustatyta, jog palankiausios konversijai sodų teritorijos yra įsukūrusios arčiausiai miesto centro.

Kai kurių tyrėjų nuomone, tai, kad sodų vystymasis nėra numatytas jokiais oficialiais dokumentais ir nėra jokių statistinių duomenų apie šias teritorijas, rodo, jog Estija nesuvokia sodų teikiamos socialinės, ekologinės bei ekonominės naudos (Szumilas 2014). Vis dėlto Taline pastebimos ir tam tikros visuomenės iniciatyvos kurti naujus bendruomeninius sodus, todėl ilgainiui tai gali suformuoti naują sodų etapą.

- **LENKIJA**

Pirmieji bendruomeniniai sodai Lenkijoje pradėti kurti jau XX a. pr., tačiau sparčiausia jų plėtra prasidėjo 1946 m., kuomet buvo priimti pirmieji nutarimai dėl kolektyvinių sodų steigimo (Szumilas 2014). Nuo to laiko sodai yra tapę neatsiejama daugelio Lenkijos miestų kraštovaizdžio dalimi.

Šiuo metu pagrindinis kolektyvinių sodų plėtrą Lenkijoje reglamentuojantis įstatymas yra 2013 m. priimtas Šeimos sodų aktas („Ustawa o rodzinnych ogrodach działkowych“). Pagrindinis šio dokumento tikslas – sodų teritorijų apsaugojimas ir plėtra. Jame numatytos pagrindinės sodų funkcijos, šių teritorijų valdymas bei svarba miesto struktūroje. Nutarime nurodyta, jog kolektyvinis sodas – tai atskira žemės teritorija, skirta šeimos sodui, padalinta į bendrąsias zonas ir sodo sklypus, aprūpintus atitinkama infrastruktūra, reikalinga tinkamam šios teritorijos funkcionavimui (Szumilas 2014), taip pat numatyta, jog sodai turėtų gerinti socialines vietos bendruomenių sąlygas, auginti vaikus sveikoje aplinkoje, palaikyti pensijinio amžiaus žmonių užimtumą bei jų socialinę integraciją į visuomenę, padėti išsaugoti gamtą bei aplinką (Drilling *et al.* 2016). Remiantis šiuo dokumentu, sodų planavimas išlieka miestų savivaldybių atsakomybėje, savivaldybės turi teisę kurti naujus arba likviduoti esamus sodus, išduodamos sąlygos tokiam žemės panaudojimui. Jos taip pat turi teisę perduoti kolektyvinių sodų valdymą atitinkamoms institucijoms ar organizacijoms. Dokumentas taip pat garantuoja teisę į finansinę paramą, kuri galėtų būti skirta sodų infrastruktūros modernizavimui, sodų pasiekiamumo stiprinimui (Drilling *et al.* 2016).

Varšuvoje šiuo metu yra įkurti 166 sodo masyvai, kuriuose priskaičiuojama daugiau kaip 29000 sodo sklypų. Visa tai užima 1170 ha miesto teritorijos (2,3 % viso miesto teritorijos) ir sudaro 58% visų žaliųjų miesto erdvių. Toks didžiulis procentas tik parodo, koks svarbus šių sodų vaidmuo ekologinėje miesto infrastuktūroje.

Sodų plėtrą Varšuvoje reglamentuoja du dokumentai – tai Teritorijų valdymo kryptių ir sąlygų studija bei Aplinkos apsaugos programa. Remiantis šiais dokumentais, kolektyviniai sodai yra priskiriami žaliosioms miesto zonoms, nurodant, kad jie skirti laisvalaikiui, rekreacijai bei gamtos saugojimui. Aplinkos apsaugos programa šioms teritorijoms priskiria ir žemės ūkio funkcijas, suteikia galimybę juose užsiimti sodininkyste. Sodai gali būti konvertuojami į viešąsias žaliasias erdves ir tik išimtiniais atvejais jų teritorijos gali būti panaudojamos miesto plėtrai.

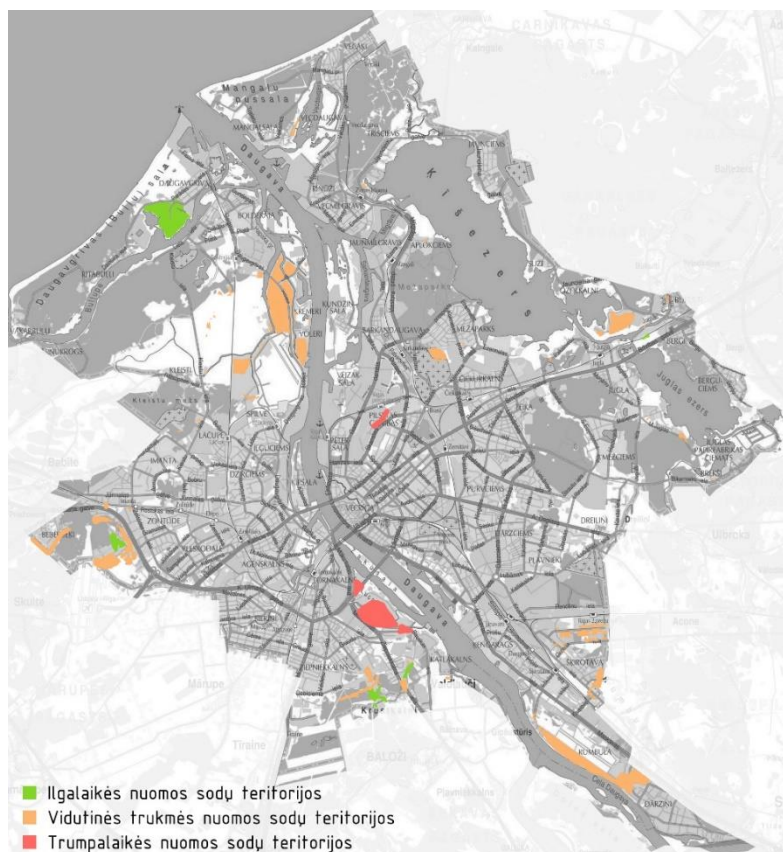
- **LATVIJA**

Kolektyviniai sodai Latvijoje vadinami šeimų sodais (*ģimenes dārziņi*), o jų istorija siekia daugiau kaip šimtą metų. Pirmieji sodai, gyventojams stokojant maisto atsargų, Rygoje įkurti 1907 m. 1930 m. Rygoje jau suskaičiuota 7500 sodo sklypų, įkurtų 65 masyvuose (Jankovska, Panagopoulos 2010). Sovietmečiu šeimų sodai Latvijoje ir toliau plėtoti, tuo metu jų reglamentavimas beveik nesiskyrė nuo kitų socialistinio bloko šalių. 1995 m. Rygoje buvo 32000 sodo sklypų, užėmusių 1600 ha miesto teritorijos.

Kitaip nei daugelyje buvusių bloko šalių, atgavus nepriklausomybę Latvijoje sodų teritorijos nebuvo privatizuotos. Pirmajame bendrajame Rygos plane (1995–2005) numatyta kurti sveiką aplinką bei teikti pirmenybę natūralios gamtos išsaugojimui bei atgaivinimui. Prie gamtinių elementų priskirti miškai, pievos, želdynai, pelkės bei kanalai, taip pat ir sodų teritorijos. 2006–2018 m. bendrajame Rygos plane sodai taip pat priskirti žaliosioms miesto erdvėms bei apibrėžta, jog tai šeimos sodams skirtos teritorijos su ar be laikiniais pastatais (sodo nameliu) atsižvelgiant į nuomos laiką (Jankovska, Panagopoulos 2010). Latviai pasekė Vakarų Europos pavyzdžiu – sodų teritorijos iki šiol priklauso miestų savivaldybėms ar valstybei ir gali būti nuomojamos atskiriems gyventojams ar asociacijoms (Līdaka 2014).

Remiantis Rygos bendruoju planu (2006–2018) sodų teritorijos skirstomos į keturias grupes (3.1 pav.): naujai įkurti šeimų sodai, suteikiantys galimybę nuomininkams sudaryti ilgalaikes sutartis, kurias būtų galima pratęsti; ilgalaikės nuomos termino šeimų sodai (6–9 metai); sodai, kuriuose numatyta užstatymo galimybė (nuomos sutartis sudaroma 3–5 metai ir gali būti pratęsta, jei sodai neužstatomi); trumpalaikės nuomos termino sodai (1 metai), kuriuos numatyta likviduoti (Abolina *et al.* 2013). Soduose leidžiama statyti sodo namelius iki 30 m².

Vis dėlto, lyginant 1995 m. ir 2011 m., sodų sklypų skaičius Rygoje sumažėjo 30% (nuo 32000 iki 9782). Dalis teritorijų buvo privatizuotos, dalis likviduota – šios zonos numatytos tolesnei miesto plėtrai (Abolina *et al.* 2013). Dėl sodų erdvinės marginalizacijos, jų kūrimosi miesto pakraštyje, didėja sodų pasiekiamumo problemos. Taip pat 2011 m. 53% sodo sklypų Rygoje buvo skirti tik trumpalaikiai nuomai (Līdaka 2014). Dėl šios priežasties šeimų sodai Latvijoje daugiausiai susiduria su estetikos problemomis. Daugelis sodininkų nenori investuoti į sodo sklypą bei jo aplinką, daugėja tuščių, apleistų sklypų, soduose įsikuria benamiai, dėl to prastėja ir socialinė aplinka, didėja nusikalstamumas, o miestų savivaldybės nenori rūpintis apleistomis teritorijomis.

3.1 pav. Šeimos sodų pasiskirstymas Rygoje (pagal 2006–2018 Rygos bendrąjį planą)

3.2. Kolektyvinių sodų idėjų tęstinumo prielaidos Lietuvoje

Atlikus kiekybinį ir kokybinį sodų bendrijų tyrimą Vilniaus mieste, pateiktą 2 skyriuje, ryškėja tendencija, jog dauguma sodų teritorijų virsta gyvenamaisiais kvartalais. Vilniaus mieste didžiausią įtaką tam turi sodo bendrijos lokacija, gretimybės, susisiekimas, taip pat gamtinė aplinka. Vis dėlto dalis bendrijų yra pakankamai sėkmingai išsaugojusios pirmines kolektyvinių sodų idėjas, kurios sutinkamos ir Vakarų Europoje populiariuose bendruomeniniuose soduose – tai sodininkavimas ir bendruomeniniai ryšiai. Bendruomenė yra ypač stiprus faktorius siekiant tęsti sodininkavimo idėjas Lietuvoje, o sodai yra svarbus darnios miesto plėtros koncepcijos elementas, leidžiantis padidinti žaliųjų plotų mieste skaičių, skatinantis biologinę įvairovę bei gerinantis miestiečių gyvenimo sąlygas.

Toliau šiame poskyryje siekiama aptarti, kokia šiandien yra sodų teisinė padėtis bei kokiomis priemonėmis būtų galima skatinti kolektyvinių sodų tęstinumą Lietuvoje, remiantis tiek pasauline, tiek lietuviška praktika, galbūt materializuojant šių teritorijų idėjas kitomis formomis.

3.2.1. Kolektyvinių sodų reglamentavimas nepriklausomybės laikotarpiu

Analizuojant kolektyvinių sodų padėtį Lietuvoje atgavus nepriklausomybę ir lyginant ją su prieš tai aptartais buvusių socialistinio bloko šalių atvejais, Lietuvos atvejį galima priskirti tarpinei grupei. Nors sodų sklypai buvo privatizuoti, taip iš esmės prarasdami Vakarų Europoje būdingas bendruomeninių sodų idėjas, sutinkamas ir kaimyninėje Latvijoje ar Lenkijoje, kuomet sklypai nuosavybės teise priklauso miestų

savivaldybėms, o sodininkai už tam tikrą mokestį juos nuomojasi, tačiau sodininkų bendrijos Lietuvoje iki šiol gyvuoja ir nėra taip nunykusios kaip Estijoje.

1990 m. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė įstatymą „Dėl kooperatinių garažų ir sodininkų bendrijų“ (Nr. I-715). Remiantis šiuo dokumentu, „sodininkų bendrijos nario sodo namelis ir kiti statiniai, pastatyti jam skirtame žemės sklypelyje, priklauso bendrijos nariui nuosavybės teise ir savininkas paskirtu jam žemės sklypeliu naudojasi neterminuotai“ (Lietuvos Respublikos įstatymas... 1990). 1991 m. priimtas žemės reformos įstatymas (I-1607), pagal kurį parengus sodų bendrijų privatizavimo projektus, sodo sklypai galėjo būti privatizuoti (Lietuvos Respublikos žemės... 1991).

Vienas pagrindinių dokumentų, iki šiol reglamentuojančių sodų bendrijų veiklą Lietuvoje, yra 2003 m. priimtas „Lietuvos Respublikos sodininkų bendrijų įstatymas“ (IX-1934) (Lietuvos Respublikos sodininkų... 2003). Šis įstatymas pagaliau oficialiai nustatė mėgėjų sodų sklypų tvarkymo bei naudojimo reikalavimus, apibrėžė sodininkų bendrijų valdymą bei veiklą. Įstatyme taip pat reglamentuotos ir pačios mėgėjiškos sodininkystės bei šiai veiklai skirtų teritorijų sąvokos. Skelbiama, kad „mėgėjiška sodininkystė – tai laisvalaikio veikla turint tikslą sodo sklype susikurti aktyvaus poilsio sąlygas, išsiauginti ar pasigaminti žemės ūkio produktų (vaisių, uogų, daržovių, gėlių, bitininkystės ir kitų produktų), taip pat tvarkyti kraštovaizdį ir naudotis juo rekreacijai, puoselėti ir tausoti jo išteklius. Mėgėjiško sodo teritorija – tai teisės aktu mėgėjiškai sodininkystei skirta, pagal žemėtvarkos projektą arba kitą teritorijų planavimo dokumentą suformuota teritorija, suskirstyta į individualius sodo sklypus ir bendrojo naudojimo žemę (rekreacijai ir kitoms reikmėms)“. Kita vertus, šis dokumentas taip pat numatė teisę sodo sklypuose statyti gyvenamąjį namą. Galima teigti, kad tai buvo vienas pirmųjų žingsnių sodininkų bendrijų likvidavimui.

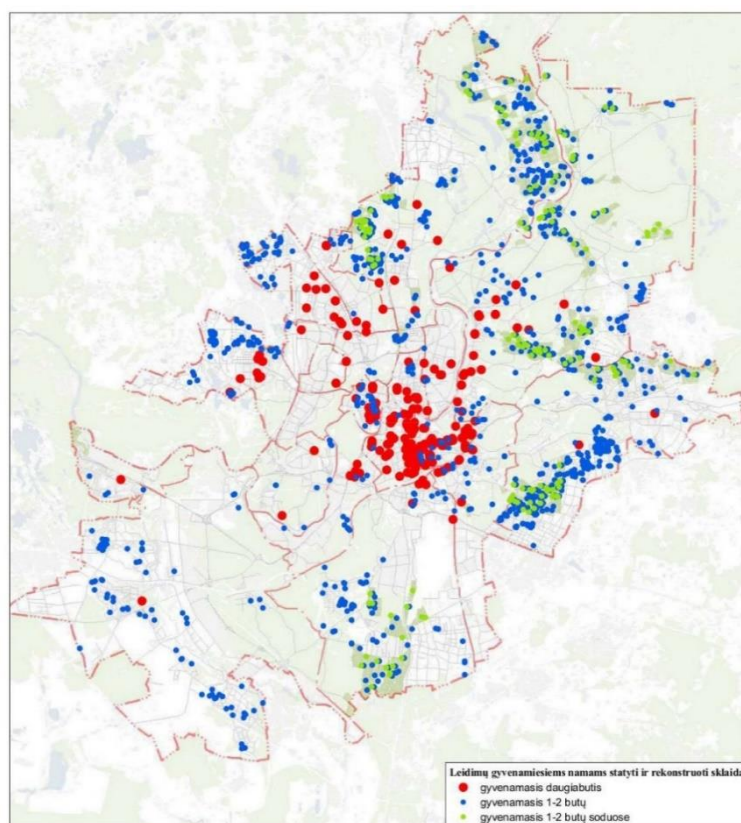
Priėmus Sodininkų bendrijų įstatymą, soduose prasidėjo stichiškos individualių gyvenamųjų namų statybos. Jos ypač suintensyvėjo 2008 m. ekonominės krizės sąlygomis sustiprėjus gyventojų migracijai į kolektyvinius sodus, kur pigesnė žemė ar jos įsigyti visai nėra poreikio – sklypo paveldėjimo atveju. 2007–2012 m. laikotarpiu net 43,2% statybos leidimų naujiems gyvenamiesiems namams išduota būtent sodų bendrijų teritorijose (3.2 pav.). Daugiausiai naujų gyvenamųjų namų statoma sodų bendrijų teritorijose Verkių, Antakalnio, Naujosios Vilnios seniūnijose, kiek mažiau – Naujininkų sen. (Vilniaus miesto savivaldybės... 2015).

Reaguojant į šį kaitos procesą 2015 m. Vilniaus bendrojo plano sprendiniuose buvo numatyta sodininkų bendrijų teritorijų konversija į individualių gyvenamųjų namų teritorijas. Iš viso 2299 ha sodų ploto planuota modernizuoti 300 ha šių teritorijų, pritaikant jas gyvenamajai statybai. Įvertinus prognozuojamus rodiklių pokyčius, gyventojų migracija į sodų teritoriją 2015 m. turėjo pasiekti 9000 (Vilniaus miesto savivaldybės... 2007).

Kita vertus, siekiant įgyvendinti sodų konversiją, susiduriama su problema, jog dauguma sodų bendrijų teritorijų neturi papildomų teritorinių rezervų būtinai inžinerinei, transporto, socialinei infrastruktūrai (Leitanaitė 2007). Vilniaus vyriausiasis architektas Mindaugas Pakalnis taip pat pastebi, kad

siekiant kokybiškos sodų bendrijų konversijos „reikėtų rengti detaliuosius planus, nutiesti komunikacijas, iš kiekvieno sklypo atėmus po porą metrų, nutiesti gatves, šaligatvius, sutvarkyti jų apšvietimą“, tačiau akivaizdu, kad nurėžti keletą metrų sklypo nenorėtų nei vienas sodininkas (Rašimaitė 2006). Vilniaus miesto savivaldybės teritorijos bendrojo plano sprendinių įgyvendinimo stebėsenos 2007–2014 metų ataskaitoje taip pat skelbiama, kad jog plačiąja prasme konvertuojamų sodų bendrijų urbanistinės aplinkos ir aptarnavimo infrastruktūros pritaikymo nuolat gyvenamos teritorijos funkcijoms problemos lieka nuosekliai neanalizuojamos, nesprendžiamos arba sprendžiamos fragmentiškai (Vilniaus miesto savivaldybės... 2015). Neefektyviai vykstančią sodų teritorijų konversiją atskleidžia ir Vilniaus miesto problemų analizės gyventojų nuomonės aspektu duomenys. Dažniausiai sodininkų bendrijose pasistatę namus vilniečiai skundžiasi, kad nėra normaliai įrengtų gatvių, esami gruntkeliai labai siauri ir duobėti, trūksta elektros energijos galios, vandentiekio ir nuotekų kanalizavimo komunikacijų (2014–2020 m. Vilniaus miesto... 2014).

2015 m. priimti Lietuvos sodininkų bendrijų įstatymo pakeitimai (Lietuvos respublikos sodininkų... 2015). Iš esmės įstatymas buvo keičiamas siekiant sudaryti palankesnes galimybes sodininkų bendrijų panaikinimui bei jų konversijai į gyvenamuosius kvartalus, užtikrinti, kad miestų savivaldybės pradėtų rūpintis sodininkų bendrijų keliais bei komunikacijos. Akivaizdu, jog teisinėmis priemonėmis siekiama panaikinti sodų bendrijų teritorijas konvertuojant jas į gyvenamąsias teritorijas, tačiau praktikoje šios idėjos įgyvendinimas nėra toks paprastas.

3.2 pav. Leidimų sklaida statyti, rekonstruoti, atnaujinti ir remontuoti gyvenamuosius namus 2014 m. (Vilniaus miesto savivaldybės... 2015)

3.2.2. Kolektyvinių sodų vystymo strategijos Lietuvoje

Nors visuomenėje ir spaudoje kolektyviniai sodai sulaukia vis daugiau susidomėjimo ir diskusijų dėl jų konversijos į gyvenamuosius kvartalus, jų atgaivinimo pasiūlymai, tolesnis sodininkavimo idėjų skatinimas dažniausiai pamiršamas. Toliau aptariamos galimos kolektyvinių sodų skatinimo ir tolesnio plėtojimo strategijos, remiantis tiek pasauline, tiek lietuviška praktika.

1996 m. Vokietijoje, Leipzige duris atvėrė pirmasis ir kol kas vienintelis pasaulyje Mažųjų sodų muziejus. Muziejuje pristatoma bendruomeninių sodų raida Vokietijoje ir Europoje nuo XIX a. iki XXI a., eksponuojami dokumentai, nuotraukos, pristatomi istoriniai faktai. Mažųjų sodų muziejus įsikūręs istorinėje vietovėje – pirmosios sodininkų asociacijos „Dr. Schreber“, įkurtos 1861 m., būstinėje (German allotment... 2016). Ši asociacija, pavadinta bendruomeninių sodų pradininko Danieliaus Gottliebo Moritz'o Schreberio garbei, gyvuoja iki šiol.

Idėjų kurti kolektyvinių sodų muziejų būta ir Lietuvoje. Sodininkų bendrijos „Rūta“ nariai 2008 m. buvo iškėlę mintį įkurti pirmąjį Lietuvoje sodą – muziejų (Skučaitė 2008). Šiuo metu beveik pačiame Kaune centre, K. Baršausko ir Aukštadvario g. sankryžoje, esantys kolektyviniai sodai – pirmieji Lietuvoje, įkurti dar 1949 m. Tuomet tai buvo J. Janonio popieriaus fabrikui priklausę sodai – sodininkai pasakoja, kad stulpus sodo tvorai gamino iš fabrike gautų vadinamųjų popiermalkių. Ir nors bendrija šiandien beveik neatpažįstamai pasikeitusi, sodininkai pastebi, jog vis dar išlikę keletas pirmųjų sodo namelių. Jie juokauja, kad šiuos namelius derėtų išsaugoti kaip paminklus, įrengiant virš jų stiklinį gaubtą.

Lietuvos sodo – muziejaus idėja iki šiol nerealizuota, todėl panašiaus pobūdžio idėjų plėtojimas, pasitelkiant ir užsienio patirtį, galėtų tapti viena iš strategijų siekiant atgaivinti kolektyvinę sodininkystę Lietuvoje.

Vienas iš alternatyvių būdų Lietuvoje skatinti kolektyvinę sodininkystę – 2015 m. jaunos fotomenininkės Jovitos Poviliūnaitės parengta fotografijų paroda „Kolektyviniai sodai“ (Poviliūnaitė 2015). Tai meninis tyrimas, kurio tikslas – per fotografiją ištirti kolektyvinių sodų gyvenimą Lietuvoje, išsiaiškinti, kodėl žmonėms reikalingi sodai (Zvicevičiūtė 2015). Nuotraukose autorė pristato nostalgiką sodų pusę, siekiama sodininkavimą pristatyti kaip alternatyvą miestietiškam gyvenimo būdui, atsiribojimą nuo miesto ritmo, sezoniškumą – gyvenimą gamtos ritmu. Autorės teigimu, sodai suteikia miesto žmonėms galimybę prisiliesti prie gamtos, pačiam užsiauginti savo daržovių, sulaukti savų ekologiškų obuolių, atsipūsti nuo miesto triukšmo ir skubos kartu neatsisakant ir miestietiško gyvenimo (Poviliūnaitė 2015). Tris sezonus stebėjusi gyvenimą kolektyviniuose soduose autorė išskiria iki šiol nesitransformavusių sodų bruožus, tokius kaip tvorų tarp kaimynų nebuvimas, bendradarbiavimas, bendruomeniškumas, kaimynų santykiai.

Architektūriniu požiūriu bene didžiausią kolektyvinių sodų Lietuvoje atgaivinimo projektą parengė architektų bei urbanistų grupė „PUPA“. Projektas „Atgaivink kolektyvinį sodą“ pristatytas 2014 m.

Roterdamo architektūros bienalėje. Architektų teigimu, sovietmečiu projektuoti kolektyviniai sodai turi neišnaudotą potencialą (Architektūros menas... 2015).

„PUPA“ išskyrė dvi kolektyvinių sodų tolesnio formavimosi kryptis – tai urbanizacijai palankūs sodai bei žalieji sodai. Arčiau miesto esantys, intensyviai urbanizuojami sodai, ilgainiui turėtų virsti gyvenamaisiais kvartalais. Anot architektų, šias teritorijas reikėtų dar labiau urbanizuoti, tankinti gyventojų skaičių. Susiformavus kritinei gyvenančiųjų masei, atsirastų ir dienos centrų, darželių, parduotuvių poreikis, o visa tai gali lemti sodų bendrijos virsmą į kokybišką gyvenamąjį kvartalą. Tuo tarpu mažiausiai urbanizuotose, arčiausiai gamtos esančiuose soduose sodininkavimo bei gamtos puoselėjimo tradicijos turėtų būti skatinamos. Architektai siūlo riboti arba visai uždrausti naujas statybas tokiose teritorijose, ieškoti elementų, kurie skatintų sodininkavimą, leistų jauniems žmonėms mokytis sodininkauti, sukurtų geresnes poilsio sąlygas vasarą. Žaliuosiuose soduose turėtų atsirasti daugiau viešųjų elementų, skirtų vasarojimui – pasivaikščiojimo takų, dviračių takų, ekologiškų restoranų, jauniems žmonėms, naujakuriams skirtų mokymo centrų, kuriuose būtų toliau tęsiamos sodininkavimo tradicijos.

Kaip vieną didžiausių sodų bendrijų potencialų architektai išskiria gamtinio ir rekreacinio karkaso formavimą aplink Vilniaus miestą. Anot specialistų, pasigrožėti gamtos kampeliais būtų galima pritraukti ir miesto žmones plėtojant ekologinį turizmą, pritaikant žaliąsias sodų bendrijas turizmui. Didesni žmonių srautai padėtų vietiniams gyventojams įkurti nedidelių verslų, sodai taptų atviresni visuomenei. Greta sodininkų bendrijų siūloma įkurti ekologiškus restoranėlius bei krautuves, nakvynės namus ar vandens bokštą su terasa ir apžvalgos aikštele. Šiose vietose turėtų atsirasti tęstiniai dviračių takai, tokiu būtu dar labiau padėsiantys sustiprinti ryšį tarp miesto ir sodininkų bendrijų.

Kaip alternatyvą kolektyviniams (arba bendruomeniniams) sodams bei jų idėjų puoselėjimui galima laikyti ir pastaruoju metu ypač populiarėjančius miesto sodus (angl. *urban gardens*) arba bendruomeninius daržus (angl. *urban farming*). Įkuriant panašaus pobūdžio sodus miesto teritorijose siekiama atgaivinti apleistas miestų erdves, skatinti tausojimo bei perdirbimo praktikas, stiprinti kaimyninius ryšius bei vystyti organinę bei ekologišką sodininkystę (Danys 2013). Visos šios idėjos, būdingos ir tradicinei kolektyvinei sodininkystei, materializuojamos naujose formose.

Vienas pirmųjų panašaus pobūdžio bandomųjų projektas pradėtas įgyvendinti Vokietijoje – 2009 m. Berlyne, Moritzplatz teritorijoje, kuri daugiau kaip 50 metų buvo visiškai apleista, įkurtas bendruomenės miesto sodas *Prinzessinnengärten*. Grupė aktyvistų, ne pelno siekianti organizacija „Nomadisch Grün“, ėmėsi tvarkyti šią vietą, siekiant ją paversti sodu, suteikiančiu galimybę užsiauginti ekologiškų vaisių bei daržovių. Pagrindinis šio projekto tikslas – padidinti biologinę įvairovę, sumažinti išmetamųjų CO₂ dujų kiekį bei pagerinti miesto mikroklimatą. Projekto autoriai teigia, jog ateityje vis daugiau žmonių gyvens miestuose, todėl miestams ypač svarbu kuo labiau plėtoti darnaus miesto koncepciją, apimančią tiek gyvenimą bei judėjimą mieste, tiek ir valgymo įpročius. Ateities miestas turėtų būti palankus klimatui,

maloni vieta gyventi, jame kiekvienas turėtų jaustis atsakingas už gamtinių išteklių tausojimą (About Prinzessinnengarten 2016).

Ypač pabrėžiama ir projekto bendruomeniškumo idėja – projektu siekiama skatinti miestiečių bendruomeniškumo jausmą, suteikti galimybę keistis žiniomis bei gebėjimais. Kaip pastebi projekto iniciatoriai, kitaip nei standartiniuose bendruomeniniuose soduose, kur kiekvienas sodininkas gauna savo žemės sklypelį ir jame tvarkosi, čia siekiama kurti visiems atvirą aplinką. *Prinzessinnengärten* yra mokymosi ir eksperimentų vieta, suteikianti galimybę miestiečiams daugiau sužinoti apie organinį sodininkavimą, klimato išsaugojimą, siekiant didinti socialinę, kultūrinę ir biologinę įvairovę.

Vis dėlto sodelių mieste praktika Lietuvoje nėra naujas reiškinys. Sovietmečiu prie daugiabučių namų gyventojai taip pat stengėsi kurti nedidelius sodelius, tai buvo ypač populiari tarp naujakurių, atsikrasčiusių į miestą iš kaimo. Tačiau šiais laikais ieškoma naujos sodų miestuose kokybės.

Panašių iniciatyvų jau ima rasti ir Vilniuje. 2012 m. plėtotas projektas „Vietos.org“, kurio tikslas buvo paskatinti tuščių Lazdyno mikrorajono erdvių atnaujinimą, siūlė išnaudoti erdves šalia daugiabučių namų jose įrengiant sodelius namo gyventojams. 2013 m. susibūrusi Antakalnio seniūnijos bendruomenė Sapiegų parke įkūrė vieną pirmųjų bendruomeninių daržų Lietuvoje. Projektas vystomas iki šiol, ateityje planuojama plėsti veiklų lauką – organizuoti seminarus bei mokymus moksleiviams bei būsimiesiems daržininkams, populiarinti žaliąsias idėjas. Ekologišką daržą 2013 m. šalia kultūros centro „BeePart“ buvo įkūrę ir Pilaitės mikrorajono gyventojai (Levickaitė 2013).

2015 m. surengtos kūrybinės dirbtuvės „Aukštamiesčio arterija“, kurių metu architektai siekė pateikti pasiūlymus kaip būtų galima atgaivinti Vilniaus Naujamiesčio teritoriją. Tarp daugelio sprendimų išsiskyrė nemažai sodininkavimo tradicijomis grįstų idėjų.

Viena iš architektų komandų – Šarūno Kiaunės projektavimo studija – pasiūlė du Vilniaus Naujamiesčio industrinius kvartalus jungiančią žaliąją erdvę su išlikusiais mediniais namais išlaikyti kaip vietą ūkinei invazijai (Bružaitė 2015). Anot autorių, daugelis šiuolaikinių miestų turi tendenciją formuoti erdves, skirtas mažiems darželiams ar ūkiams.

Architektų studija „Aketuri architektai“ pasiūlė Aukštamiestyje įkurti bičių ūkį. Pasak architektų, miesto bitininkystė yra dažnas reiškinys didmiesčiuose, tokiuose kaip Londonas ar Niujorkas. Kartu architektai siūlo apželdinti Vilniaus Naujamiesčio stogus, tokiu būdu jie ne tik pagyvintų kvartalo estetinį vaizdą, bet ir gerintų mikroklimatą, valytų orą.

Remiantis atlikto tyrimo rezultatais, galima teigti, kad kai kurios sodų bendrijos Vilniuje vis dar išlaikiusios pirmines kolektyvinių sodų idėjas – sodininkavimą bei bendruomeniškumą. Tarp tokių bendrijų galima išskirti SB „Ažuolynas“, SB „Žibutė“, SB „Geologas“. Būtent šiose sodų bendrijose būtų tikslinga įgyvendinti sodininkystės skatinimo programas, riboti statybas tokiose bendrijose, siekti, kad jose būtų plėtojamos žaliosios zonos.

3.3. Skyriaus apibendrinimas

Lietuvoje kolektyviniai sodai neretai laikomi sovietmečio palikimu, trukdančiu tolesnei miestų plėtrai, tačiau daugelyje Vakarų Europos šalių šios teritorijos yra saugomos. Sodų teritorijos vertinamos kaip vienas pagrindinių darnios miesto plėtros koncepcijos elementų, jos yra svarbios miestų žaliajam karkasui palaikyti, stiprina biologinę įvairovę, gerina miestiečių gyvenimo sąlygas, jų socialinę bei psichologinę būklę. Kaimyninėse šalyse, Lenkijoje ir Latvijoje, kur sodų pradžia taip pat siejama su socialistiniu laikotarpiu, šios teritorijose taip pat iki šiol yra saugomos, skirtos tik sodininkavimui bei poilsiavimui, suvokiant jų svarbą miestų struktūrose.

Analizuojant teisinį kolektyvinių sodų reglamentavimą nepriklausomybės laikotarpiu Lietuvoje, galima teigti, kad sodus stengiamasi eliminuoti iš miestų teritorijų. Pirmasis žingsnis buvo atliktas leidus privatizuoti sodų sklypus, o vėliau, priėmus Lietuvos sodininkų bendrijų įstatymą ir leidus sodų sklypuose statyti individualius gyvenamuosius namus, daugelyje sodų prasidėjo stichiška kaita. Vilniaus mieste šias problemas bandyta spręsti Bendrajame plane numatant konvertuoti sodų teritorijas į gyvenamuosius kvartalus, tačiau trūkstant papildomo teritorinio rezervo, skirto inžinerinei bei transporto infrastruktūrai, daugelyje bendrijų kokybiška konversija į gyvenamąsias teritorijas praktiškai neįmanoma.

Nors iki šiol daugiausiai diskutuota apie sodų konversiją, pastaruoju metu vis dažniau pasigirsta nuomonių apie sodininkavimo idėjų išsaugojimą bei puoselėjimą. Plėtojant darnaus vystymosi koncepciją, sodai ypač prisidėtų prie žaliųjų miesto zonų stiprinimo. Stichiškas kolektyvinių sodų problemas padėtų išspręsti ir naujų statybų apribojimas tradicijas vis dar išsaugojusiuose soduose, sodininkavimo skatinimo programos.

IŠVADOS

1. Bendruomeninių sodų atsiradimas Vakarų Europoje siejamas su XIX a. prasidėjusia industrine revoliucija, jos nulemta gyventojų migracija iš kaimų į miestus, prastėjančiomis gyvenimo sąlygomis miestuose bei didėjančiu gyventojų skaičiumi. Ekonominės prielaidos, maisto produktų trūkumas, varganos gyvenimo sąlygos lėmė masinį šių teritorijų steigimą Vakarų Europos miestuose. Tuo tarpu carinėje Rusijoje bendruomeninių sodų reiškiny, vadinamas *dačių* judėjimu, siejamas su elitu ir aukštuomene. Šios priemištinės teritorijos buvo suvokiamos kaip vasaros rezidencijos ar antrasis būstas miesto triukšmo išvargintiems turtingiems miestiečiams.
2. Kolektyvinių sodų atsiradimas Lietuvoje pirmiausia siejamas su ekonominėmis prielaidomis. Po Antrojo pasaulinio karo susidurta su maisto stygiaus problema, todėl sodai turėjo skatinti kiekvieną šeimą asmeniškai spręsti produktų trūkumo klausimą, suteikti galimybę patiems užsiauginti vaisių ir daržovių. Be kita ko, sodai leido spręsti ir gyventojų užimtumo bei laisvalaikio klausimus, o tai lėmė ir tam tikrą politinį sodininkavimo skatinimo aspektą. Kolektyviniai sodai tapo vienu iš socialistinės valdžios įrankių siekiant atitolinti gyventojus nuo politinių diskusijų.
3. Kolektyvinių sodų organizavimas ir statyba juose sovietmečio Lietuvoje buvo griežtai reglamentuota, tačiau gyventojai stengėsi maksimaliai išnaudoti esamas galimybes. Reglamentavimo ir realios praktikos neatitikimo sudarytą spaudimą liberalizuoti statybas soduose iliustruoja ir sovietmečiu priimti teisės aktai. Jie palaipsniui kito pereinant nuo visiško statybų draudimo iki žymiai švelnesnių apribojimų, leidusių statyti ne tik vasarnamius, bet ir kitus priklausinius (ūkinius pastatus, stogines automobiliui, šiltnamius). Švelnėjant apribojimams kolektyvinių sodų funkcijos palaipsniui transformavosi iš sodininkavimui skirtos erdvės į poilsio vietą, vasaros rezidenciją, o ilgainiui ir į antrąjį būstą, gyvenamąją vietą.
4. Vilniaus miesto plėtros XX a. II pusėje analizė parodė, kad teritorijos kolektyviniams sodams steigti buvo skiriamos miesto plėtrai nepalankiose zonose. Generaliniuose planuose numčius pagrindines miesto plėtros kryptis į šiaurę ir vakarus, pagrindiniai kolektyvinių sodų masyvai imti formuoti pietuose, rytuose ir šiaurės rytuose. Ilgainiui šiose zonose, atskirtose nuo miesto centro ir gamtiniais barjeriais, stambiais miškų masyvais (Valakampių, Sapieginės, Belmonto miškais), susiformavo pagrindinis miesto kolektyvinių sodų ruožas – žaliasis miesto lankas.
5. Lietuvoje plėtojantis kolektyviniams sodams susiformavo keturi pagrindiniai sodų užstatymo morfotipai: 1) sodas užstatomas su atskirais nameliais sklypuose; 2) sodo nameliai statomi žaliojoje zonoje šalia sklypelių; 3) blokuoti nameliai statomi bendro naudojimo plotuose atskirai nuo sklypelių; 4) sodo nameliai statomi atskirai vienoje zonoje, o sodininkavimui skirti plotai numatomi kitoje zonoje. Labiausiai paplitęs I užstatymo morfotipas, kadangi jis racionaliausias. Šis morfotipas būdingiausias ir Vilniaus miestui – 90% visų sodų masių Vilniuje pasižymi šiuo morfotipu. II

morfotipu pasižymi 5 Vilniaus sodų masyvai. Jis išskirtinis tuo, jog, privatizavus sodo sklypus, šiuose masyvuose suformuoti didesni nei įprasta sklypai, kadangi buvo privatizuota ir sodo namelio žemė. III morfotipo pavyzdžių Vilniuje nėra. IV morfotipas būdingas vietovėms, pasižyminčioms išskirtinėmis gamtinėmis savybėmis ar turinčioms tam tikrų infrastruktūros apribojimų. Vilniuje jis sutinkamas viename sodų masyve pietinėje miesto dalyje, kadangi šioje teritorijoje praeina aukšto slėgio dujotiekis.

6. Atlikus empirinį tyrimą Vilniaus sodų bendrijose bei išsamų literatūros šaltinių nagrinėjimą, nustatyta, jog sodų namelių tipus sąlyginai galima skirstyti į dvi grupes: 1) tipiniai / kataloginiai projektai bei įvairios jų mutacijos; 2) unikalūs „pasidaryk pats“ objektai. I grupę dar galima skirstyti į įprastus kataloginius projektus bei garsių to meto architektų parengtus tipinius projektus (pvz., architekto Gedimino Baravyko parengtas sodo namelio projektas S-45-2). Šiai grupei būdingos ir įvairios projektų mutacijos, kadangi realizuojant sodo namelį būdavo atsižvelgiama tiek į gautas statybines medžiagas, tiek į sodininko išmonę bei galimybes, sodo namelio statybos buvo ir vienas iš būdų realizuoti savo individualumą. Švelnėjant kolektyvinę sodininkystę reglamentuojantiems teisės aktams ir leidus padidinti sodo namelio plotą prie jų būdavo pristatomi ir įvairūs priestatai. II grupės objektams nustatyti būtinas glaudus bendradarbiavimas su vietos bendruomenėmis bei jų atstovais. Apibendrinant galima teigti, kad kolektyviniai sodai vieninga architektūrine raiška neišsiskiria.
7. Magistriniame darbe atliktas kokybinis sodų bendrijų tyrimas leidžia teigti, kad kolektyviniai sodai Vilniuje yra vis labiau urbanizuojami – nagrinėtose bendrijose pastebėta tendencija, jog 30 % ir daugiau sodo sklypų yra nuolat gyvenama. Vienas iš esminių aspektų, lemiančių sodų transformacijas, yra bendrijos lokacija bei gretimybės (tokios kaip mokykla, darželis, parduotuvė, laisvalaikio centras), susisiektis su miesto centru, gamtovaizdis. Net ir toliau nuo miesto esančios bendrijos, turinčios patogų susisiekimą su miestu, turi daugiau galimybių artimiausiu metu virsti gyvenamųjų namų kvartalais.
8. Vienas esminių sodininkavimo tradicijų išsaugojimo bendrijose aspektų yra bendruomenė. Tose sodų bendrijose, kuriose iki šiol veikia stipri sodininkų valdyba, rūpinamasi bendra aplinka, organizuojamos šventės bei susibūrimai, kolektyvinių sodų idėjos iki šiol gyvos, jose pastebimos mažiausios transformacijos, o net ir nuolat gyvenantys tokiose soduose siekia prisidėti prie sodininkavimo puoselėjimo, bendros veiklos. Atliktas sodų bendrijų tyrimas taip pat parodė, jog tokio pobūdžio tyrimai yra glaudžiai susiję su bendruomenine veikla, sodininkų tarpusavio santykiais, kadangi bendruomenė yra vienas esminių sodų bendrijų gyvavimo aspektų. Vis dėlto iki šiol nėra atlikta jokių sociologinių tyrimų kolektyvinių sodų klausimu.
9. Kolektyvinių sodų reglamentavimo nepriklausomybės laikotarpiu analizė atskleidė, kad sodus vis labiau stengiamasi eliminuoti iš miestų teritorijų konvertuojant juos į gyvenamųjų namų kvartalus. Pirmasis žingsnis buvo atliktas leidus privatizuoti sodų sklypus vos atkūrus nepriklausomybę, o

vėliau, priėmus Lietuvos sodininkų bendrijų įstatymą ir leidus sodų sklypuose statyti individualius gyvenamuosius namus, daugelyje sodų prasidėjo stichiška kaita. Vilniaus miesto Bendrajame plane taip pat numatyta sodų teritorijų konversija į gyvenamuosius kvartalus, nors kokybiška transformacija yra beveik neįmanoma dėl teritorinio rezervo, skirto inžinerinei ar transporto infrastruktūrai, trūkumo, taip pat kokybiškos socialinės infrastruktūros tinklo nebuvimo (darželių, mokyklų, gydymo įstaigų, parduotuvių trūkumo). Kita vertus, kolektyviniai sodai galėtų tapti reikšmingu miesto žaliųjų zonų stabilizavimo faktoriumi, o tai svarbu plėtojant šiuo metu vis aktualesnę darnaus miesto vystymosi koncepciją.

NAUDOTOS LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Abolina, K., Duboks, J., Tukuma, Z., Zilans, A. 2013. Food Consumption Habits and Urban Allotment Gardens: Case Study of Riga, Latvia, in *Bridging Across Communities and Cultures Towards Sustainable Consumption*. SCORAI Europe Workshop, June 3, 2013, Istanbul, Turkey.
2. Acton, L. 2011. Allotment Gardens: A Reflection of History, Heritage, Community and Self, *PIA* 21: 46–58. <http://doi.org/10.5334/pia.379>
3. Alekna, R. 1980. Jūsų sodui, *Statyba ir architektūra* 6(253): 24.
4. Alekna, R. 1980. Jūsų sodui, *Statyba ir architektūra* 9(256): 24.
5. Antrasis konkursas. 1969. *Mūsų sodai* 3(118): 23.
6. *Architektūros menas kolektyviniuose soduose* [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. balandžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.voxart.lt/#!Architekt%C5%ABros-menas-kolektyviniuose-soduose/c19ss/55adfb50cf25466c2a554da>
7. Balčiūnas, V., Vaškevičius, J. 1981. Vilnius ir jo ateitis, *Statyba ir architektūra* 4(263): 15-18.
8. Bellows, A.C. 2004. One Hundred Years of Allotment Gardens in Poland, *Food & Foodways* 12: 247–276.
9. Bronušas, H. 1988. *Kolektyviniai sodai, jų užstatymas ir tvarkymas*. Vilnius, LIMTI.
10. Bružaitė, E. 2015. *Žinomi architektai nusiteikę keisti Vilniaus Naujamiesčio veidą* [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. balandžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://bustas.lrytas.lt/architektura/zinomi-architektai-nusiteike-keisti-vilniaus-naujamiescio-veida.htm>
11. Crouch, D., Ward, C. 1997. *The Allotment: Its Landscape and Culture*. Nottingham: FiveLeaves.
12. Colding, J. 2011. Creating incentives for increased public engagement in ecosystem management through urban commons, in E. Boyd, C. Folke. *Adapting Institutions: Governance, Complexity and Social-Ecological Resilience*. Cambridge: Cambridge University Press, 101–124. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9781139017237.008>
13. Clark, S. 2012. *From weekend retreat to commuter's paradise: the intrusion of suburbanization into dacha territory in post-soviet Russia*. Florida: Wilkes Honors College of Florida Atlantic University. 57 p.
14. Crowley, D., Reid, S. 2010. *Pleasures in Socialism: Leisure and Luxury in the Eastern Bloc*. Evanston: Northwestern University Press.
15. Čiapas, A. 2009. Sodininkų bendrija „Verkių“, in M. Feliksas. *Megėjiškai sodininkystei Lietuvoje – 50 metų*. Vilnius: Tautodailė, 198.
16. Čiurlionienė, I. 2008. Vilniaus miesto planavimo raida: kai kurie estetinių aspektų ypatumai, *K. Šešelgio skaitymai – 2008 (Rokiškis, 2008 m. gegužės 8-9 d.)*. Vilnius: Technika, 23–39.
17. Damin, A., Palmer, J. F. 2002. Rural life in the city: The chalet garden in Denmark, in R. Schuster.

- Proc. of the 2002 Northeastern Recreation Research Symposium*. Newtown Square, PA: U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Northeastern Research Station, 59–64.
18. Danys, M. 2013. *Bendruomeniniai daržai Lietuvoje ir užsienyje (urban farming)* [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. balandžio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.slideshare.net/mindaugasdanys/darai-miestuose-pasaulyje-ir-vilniuje>
 19. Daukša, A. 1970. Darbo žmogaus sveikatai ir poilsiui, *Mūsų sodai* 2: 15.
 20. Dikčius, A. 1962. Kolektyvinius sodus tvarkykime kolektyviškai, *Mūsų sodai* 1: 3–4.
 21. Drilling, M., Giedych, R., Ponizy, L. 2016. The idea of allotment gardens and the role of spatial and urban planning, in S. Bell, R. Fox-Kämper, N. Keshavarz, M. Benson, S. Caputo, S. Noori, A. Voigt. *Urban Allotment Gardens in Europe*. New York: Routledge, 35–60.
 22. Drescher, A.W. 2001. The German Allotment Gardens – a Model for Poverty Alleviation and Food Security in Southern African Cities, in *Proc. of the Sub-Regional Expert Meeting on Urban Horticulture*. January 15–19, 2001, Stellenbosch, South Africa.
 23. Drėmaitė, M. 2012. Masinė gyvenamoji architektūra, in M. Drėmaitė, V. Petrulis, J. Tutlytė. *Architektūra sovietinėje Lietuvoje*. Vilnius: VDA leidykla, 157–180.
 24. Fatková, G., Watson, P. 2014. Live the garden: Post-socialist transformation of Garden Cooperatives in the Czech Republic, *Etnologické rozpravy* 2: 27–45.
 25. Gaulia, A. 1974. Vasarnamiai sodams, *Mūsų sodai* 6(182):19.
 26. *German allotment gardener's museum* [interaktyvus] 2016. Prieiga per internetą: <http://www.kleingarten-museum.de/en/>
 27. Grah, P., Stigsdotter, U. K. 2010. The relation between perceived sensory dimensions of urban green space and stress restoration, *Landscape and Urban Planning* 94: 264–275.
 28. Grava, S. 2007. Urban transport in the Baltic republics, in K. Stanilov. *The post-socialist city: urban form and space transformations in Central and Eastern Europe after socialism*. Dordrecht, Netherlands: Springer. 496 p.
 29. Gražiausios sodybos. 1967. *Mūsų sodai* 10(101): 17–19.
 30. Groening, G. 1996. Politics of Community Gardening in Germany, in *Proc. of 1996 Annual Conference of the American Community Gardening Association (ACGA) „Branching Out: Linking Communities Through Gardening”*. September 26–29, 1996, Montréal, Canada.
 31. Groening, G. 2005. The World of Small Urban Gardens, *Chronica Horticulturae* 45(2): 22–25.
 32. Holland, L. 2004. Diversity and connections in community gardens: a contribution to local sustainability, *Local Environment* 9(3): 285–305.
 33. Ingersoll, R. 2013. *Eat the City* [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 5 d.]. Prieiga per internetą: <https://placesjournal.org/article/eat-the-city/>
 34. Irvine, S., Johnson, L., Peters, K. 1999. Community gardens and sustainable land use planning: A

- case study of the Alex Wilson community garden, *Local Environment* 4(1): 33–46.
35. Jankovska I., Panagopoulos T. 2010. Challenges and prospects of urban allotments in Latvia and Portugal, in *3rd WSEAS international conference on Urban Rehabilitation and Sustainability (URES '10) University of Algarve*. November 3-5, 2010, Faro, Portugal, 113–119.
 36. Jensen, N. *Allotment Guide – Copenhagen & Surroundings*. Copenhagen, Denmark: N.O. Møller, 1996.
 37. Juška, A. 1964. Darbas ir poilsis kolektyviniame sode, *Mūsų sodai* 3(58): 22–23.
 38. Juška, A. 1966. Sodo namukų projektų konkursas, *Mūsų sodai* 6(85): 22.
 39. Juška, A. 1966. Sodo namukų projektai, *Mūsų sodai* 7(86): 8–10.
 40. Juška, A. 1966. Kolektyviniuose soduose pasižvalgius, *Mūsų sodai* 9(88): 20.
 41. Juškevičius, P., Burinskienė, M., Paliulis, G. M., Gaučė, K. 2013. *Urbanistika: procesai, problemos, planavimas, plėtra*. Vilnius: Technika. 384 p.
 42. Kasatkina, A. 2011. *Public and Private in Contemporary Russia: The Case of Garden Cooperatives*. MA Thesis, 2011, Central European University.
 43. Keshavarz, N., Bell, S. A history of urban gardens in Europe, in S. Bell, R. Fox-Kämper, N. Keshavarz, M. Benson, S. Caputo, S. Noori, A. Voigt. *Urban Allotment Gardens in Europe*. New York: Routledge, 8–32.
 44. Kostinskiy, G. 2001. Post-socialist cities in flux, in R. Paddison. *Handbook of Urban Studies*. London: Sage Publications, 451–465.
 45. Kulys, B. 1959. Vasariniai nameliai sode, *Mūsų sodai* 6: 9.
 46. Lakačauskaitė, R. 2010. Miestiečio butas sovietų Lietuvoje: ideologijos atspindžiai gyvenamojoje erdvėje, *Naujasis Židinys – Aidai* 1–2: 13–22.
 47. Leetmaa, K., Brade, I., Anniste, K., Nuga, M. 2012. Socialist Summer-home Settlements in Post-socialist Suburbanisation, *Urban Studies* 49(1): 3–21.
 48. Leitanaite, R. 2007. Urbanistinė konversija Vilniaus miesto plėtros kontekste pagal Bendrojo plano 2015 metams sprendinius, *Urbanistika ir architektūra* 3: 131–139.
 49. Lemkė, V. 2009. Sodininkų bendrija „Pragiedruliai“, in M. Feliksas. *Megėjiškai sodininkystei Lietuvoje – 50 metų*. Vilnius: Tautodailė, 168–169.
 50. Levickaitė, R. 2013. *Eko daržas mieste: idėja, galinti suburti bendruomenes bei pamaitinti vargšus* [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. balandžio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/grynas/gyvenimas/eko-darzas-mieste-ideja-galinti-suburti-bendruomenes-bei-pamaitinti-vargsus.d?id=60564675>
 51. Līdaka, L. 2014. Changing Trends: Development of Urban Allotment Gardens in Latvia, in *International Conference “Urban Allotment Gardens in European Cities COST Action TUI201”*, September 4–6, 2014, Riga, Latvia.

52. Lietuvos Komunistų Partijos Centro Komiteto ir Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1977 m. lapkričio 17 d. nutarimas Nr. 414 „Dėl kolūkiečių, darbininkų, tarnautojų bei kitų gyventojų asmeninių pagalbinių ūkių ir kolektyvinės sodininkystės bei daržininkystės“. *Valstybės žinios*. 1977, Nr. 34–447.
53. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl kooperatinių garažų ir sodų bendrijų, 1990 m. spalio 25 d. Nr. I-715.
54. Lietuvos Respublikos sodininkų bendrijų įstatymas. Galiojanti suvestinė redakcija (nuo 2015-07-31). *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 4–40.
55. Lietuvos Respublikos sodininkų bendrijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004-01-07, Nr. 4–40.
56. Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 24–635.
57. Lietuvos sodininkystės draugijos kolektyvinių sodų vidaus tvarkos taisyklės. 1976. *Mūsų sodai* 9: 11.
58. Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1984 metų gruodžio 20 d. nutarimas Nr. 1286 „Dėl kolektyvinės sodininkystės ir daržininkystės organizavimo sutvarkymo“.
59. Lovell, S. 2002. Soviet Exurbia: Dachas in Postwar Russia, in D. Crowley, S. E. Reid. *Socialist Spaces. Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*. Oxford: Berg, 105–119.
60. Lovell, S. 2003. *Summerfolk: A History of the Dacha, 1710-2000*. New York: Cornell University Press. 280 p.
61. Matos, R. S., Batista, D. S. Urban Agriculture: The Allotment Gardens as Structures of Urban Sustainability, in M. Özyavuz. *Advances in Landscape Architecture*. Rijeka, Croatia: InTech, 457–512. <http://dx.doi.org/10.5772/51738>
62. Mikučianis, V. 2001. *Norėjau dirbti Lietuvoje*. Vilnius: VDA leidykla. 256 p.
63. Ministrų Tarybos 1961 m. gruodžio 2 d. nutarimas Nr. 711 „Dėl esamų kolektyvinių sodų žemės naudojimo sutvarkymo ir sklypų naujiems kolektyviniams sodams skyrimo tvarkos“. *Valstybės žinios*. 1961, Nr. 35–283.
64. Ministrų Tarybos ir Respublikinės profsąjungos tarybos 1966 m. vasario 15 d. nutarimas Nr. 72 „Dėl tolesnio darbininkų ir tarnautojų kolektyvinės sodininkystės plėtimo“. *Valstybės žinios*. 1966, Nr. 7–58.
65. Ministrų Tarybos ir Respublikinės profsąjungų tarybos 1974 m. sausio 21 d. nutarimas Nr. 35 „Dėl priemonių kolektyvinės sodininkystės pažeidimams šalinti“. *Valstybės žinios*. 1974, Nr. 4–29.
66. Miškinis, A. 1991. *Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis*. Vilnius: Mintis. 154 p.
67. Parker, J. N. 2003. *The rise of the allotment movement in Europe: an historical overview with theoretical implications*. The Department of Systems Ecology, Stockholm University, Sweden. 40 p.
68. Pawlikowska-Piechotka, A. 2011. Active recreation space ‘for all’: family gardens in Poland,

- Studies in Physical Culture and Tourism* 18(4): 351–360.
69. Pole, S. 2006. *The Allotment Chronicles: A Social History of Allotment Gardening*. Peterborough, United Kingdom: Silver Link. 192 p.
 70. Poviliūnaitė, J. 2015. *Jovita Poviliūnaitė. Fotografijos „Kolektyviniai sodai“* [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.krmuziejus.lt/jovita-poviliunaite-fotografijos-kolektyviniai-sodai/>
 71. Puipa, A. 1966. Tarėsi kolektyvinių sodų atstovai, *Mūsų sodai* 5(84): 19.
 72. Rašimaitė, T. 2006. *Namai kolektyviniuose soduose* [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. kovo 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/37808/namai-kolektyviniuose-soduose>
 73. Savill, R. 2009. *England's oldest allotments celebrate 200 years* [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. spalio 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.telegraph.co.uk/gardening/4967971/Englands-oldest-allotments-celebrate-200-years.html>
 74. Selwood, J. 2006. Second homes Russian/Ukrainian style, *Prairie Perspectives: Geographical Essays* 9: 1.
 75. Skučaitė, V. 2008. *Senoji sodininkų gvardija laikosi* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://kauno.diena.lt/naujienos/vilnius/miesto-pulsas/senoji-sodininku-gvardija-laikosi-486082>
 76. Stepankevičius, V. 2009. Vilniaus sodai – antrieji namai, in M. Feliksas. *Megėjiškai sodininkystei Lietuvoje – 50 metų*. Vilnius: Tautodailė, 121–124.
 77. Suveizdienė, I. 1969. Kaip tvarkyti kolektyvinius sodus, *Mūsų sodai* 7: 14–15.
 78. Szumilas, H. 2014. Allotment gardens in former Eastern Bloc countries – a comparative study of spatial policy in Tallinn and Warsaw, in *Horticulture and Landscape Architecture* 35: 39–51.
 79. Šypsenos. 1977. *Mūsų sodai* 10(222): 29.
 80. Štembokas, D. 1959. Vilniečių kolektyvinis sodas, *Mūsų sodai* 3: 11.
 81. Talačka, A. 1969. Sodas – poilsio vieta, *Mūsų sodai* 3: 12.
 82. Theobold, T. 1997. *The History of Allotments in Germany*. Bonn, Germany: Bundesverband Deutscher Gartenfreunde.
 83. Tipiniai darbininkų ir tarnautojų sodininkų bendrijos įstatai. 1979. *Mūsų sodai* 9: 10–13.
 84. Tverečiūnas, K. 1965. Vilniečių kolektyviniuose soduose, *Mūsų sodai* 9(76): 21.
 85. Vanagas, J. 2003. *Miesto teorija*. Vilnius: VDA leidykla. 247 p.
 86. *Vilniaus miesto savivaldybės teritorijos bendrasis planas iki 2015 metų*. 2007 [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: http://www.vilnius.lt/lit/Bendrasis_planas_iki_2015_m/783
 87. *Vilniaus miesto savivaldybės teritorijos bendrojo plano sprendinių įgyvendinimo stebėsenos 2007–2014 metų ataskaita*. 2015 [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vilnius.lt/index.php?4247127520>

88. VSRK 1963 m. liepos 31 d. įsakymas Nr. 126 „Dėl statybos kolektyviniuose soduose kontrolės sustiprinimo“.
89. Zdanevičius, J. 1966. Sodai – sveikata ir grožis, *Mūsų sodai* 12(91): 8.
90. Zimble, R. L. 2001. *Community Gardens on the Urban Land Use Planning Agenda: Experiences from the United States, Germany, and the Netherlands*. Chapel Hill: Masters of Regional Planning.
91. Zvicevičiūtė, S. 2015. *Kolektyviniai sodai* [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. balandžio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.jovitapoviliunaite.lt/Galerija/Kolektyviniai-sodai/>
92. Совет министров СССР постановление от 24 февраля 1949 г. N 807 „О коллективном и индивидуальном огородничестве и садоводстве рабочих и служащих“.
93. 2014–2020 m. *Vilniaus miesto integruotų teritorijų vystymo programos projektas*. 2014 [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. balandžio 18 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.vilnius.lt/vaktai2011/DefaultLite.aspx?Id=3&DocId=30243678>

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

- 1.1 pav. Bendruomeninių sodų „Grübser Weg“ Magdeburge, Vokietijoje, planas ir dabartinė situacija
- 1.2 pav. Carlo Theodoro Sorenseno suprojektuoti ovalieji sodai Naerumo mieste, Danijoje (1952 m.)
- 1.3 pav. Pirmąją premiją 14 m² ploto namelių grupėje gavusios Vilniaus miesto projektavimo instituto architektės Alinos Samukienės sodo namelio projektas („Mūsų sodai“ Nr. 7(86), 1966)
- 1.4 pav. A. Deltuvos piešinys leidinyje „Mūsų sodai“ (Nr. 10(222), 1977)
- 1.5 pav. PN-5-1 pensiono tipo pastato projektas. Vienos sekcijos plotas: a) bendros paskirties patalpa 12 m²; b) virtuvėlė 5,1 m²; c) tualetas 1,7 m²; d) terasa 9,3 m². Projekto autorė – V. Sakalauskaitė („Mūsų sodai“ Nr. 6(182), 1974)
- 1.6 pav. Gedimino Baravyko suprojektuoto sodo namelio projektas („Statyba ir architektūra“ Nr.6, 1980)
- 1.7 pav. Sodų masyvų užstatymo morfotipai (autorės schema)
- 1.8 pav. Sodininkų bendrijos „Vandenis“ kolektyvinio sodo planas (1966 m.): 1 – visuomeniniai pastatai; 2 – automobilių stovėjimo aikštelė; 3 – iškastinis vandens telkinys; 4 – vandens bokštas; 5 – siurblinė; 6 – šulinys (Bronušas 1988)
- 1.9 pav. Valstybinio plano komiteto sodininkų bendrijos „Verkliai“ kolektyvinio sodo planas (1967 m.) (Bronušas 1988)
- 1.10 pav. Kaišiadorių rajono centrinės ligoninės sodininkų bendrijos „Marios“ kolektyvinio sodo planas (1969 m.) (Bronušas 1988)
- 1.11 pav. Kauno rajono valstybinių įstaigų darbuotojų kolektyvinio sodo planas (1965 m.) („Mūsų sodai“ Nr. 3(118), 1969)
- 2.1 pav. 1953 m. Vilniaus miesto generalinis planas (aut. V. Mikučianis) (Mikučianis 2001)
- 2.2 pav. 1967 m. generalinio plano schema (autorės schema)
- 2.3 pav. 1977 m. generalinio plano schema (autorės schema)
- 2.4 pav. Užstatytos Vilniaus miesto teritorijos ir susiformavę kolektyvinių sodų masyvai (autorės schema)
- 2.5 pav. Skirtingi kolektyvinių sodų masteliai
- 2.6 pav. Sodo masyvai Vilniaus miesto stuktūroje (autorės schema)
- 2.7 pav. 1 sodų užstatymo morfotipo pasiskirstymas Vilniaus sodų bendrijose pagal sodo įkūrimo metus ir atstumą nuo miesto centro, tolesniame etape analizuojamos sodų bendrijos
- 2.8 pav. SB „Verkliai“ pirminio suplanavimo projekto (1967 m.) schema ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)
- 2.9 pav. SB „Turnišės“ pirminė idėjinė suplanavimo schema, sodo privatizacijos planas (1992m.) ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)

- 2.10 pav. SB „Žibutė“ sodo privatizacijos planas (1993m.) ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)
- 2.11 pav. SB „Mokslas“ dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)
- 2.12 pav. SB „Pramonės darbuotojai“ dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)
- 2.13 pav. SB „Elektronika-1“ 1972 m. sausio mėnesį (sodininkės D. Zarauskienės asmeninio albumo nuotrauka)
- 2.14 pav. SB „Elektronika-1“ pirminio suplanavimo projekto (1969 m.) schema ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)
- 2.15 pav. SB „Geologas“ pirminio suplanavimo projekto (1969 m.) schema ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)
- 2.16 pav. Tipinio sodo sklypelio užstatymo schema, pateikta SB „Vokė“ suplanavimo projekte
- 2.17 pav. SB „Vokė“ pirminio suplanavimo projekto (1972 m.) schema ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)
- 2.18 pav. SB „Keramikas“ privatizacijos projekto (1991 m.) schema ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)
- 2.19 pav. SB „Antaviliai“ sklypų schema ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)
- 2.20 pav. SB „Ažuolynas“ pirminio suplanavimo projekto (1981 m.) schema ir dabartinės situacijos schema (didesnio mastelio genplanai pateikti priede)
- 2.21 pav. Sodo namelių tipai (autorės schema)
- 2.22 pav. Sodo namelio S-15-1 projektas ir įvairios jo mutacijos
- 2.23 pav. Surenkamo bitininko namelio variacijos
- 2.24 pav. Sodo namelio S-25-3 projektas ir įvairios jo mutacijos
- 2.25 pav. Architekto G. Baravyko parengtas sodo namelio projektas S-45-2
- 2.26 pav. Sodo namelio projekto S-45-2 variacijos Vilniuje
- 2.27pav. Architekto V. Kundroto parengtas sodo namelio projektas S-45-14
- 2.28 pav. Unikalus architekto A. Umbraso suprojektuotas sodo namelis sodininkų bendrijoje „Rasa“, Vilniuje
- 2.29 pav. Unikalus „pasidark pats“ objektas sodininkų bendrijoje „Tauras“, Vilniuje
- 3.1 pav. Šeimos sodų pasiskirstymas Rygoje (pagal 2006–2018 Rygos bendrąjį planą)
- 3.2 pav. Leidimų sklaida statyti, rekonstruoti, atnaujinti ir remontuoti gyvenamuosius namus 2014 m. (Vilniaus miesto savivaldybės... 2015)

LENTELIŲ SĄRAŠAS

- 1 lentelė Daugiakriterinis kolektyvinių sodų masyvų vertinimas
- 2 lentelė Lentelė pagal atstumą nuo miesto centro ir sodo įkūrimo metus
- 3 lentelė Lentelė pagal sodo masyve vyraujantį morfotipą ir sodo įkūrimo metus
- 4 lentelė Lentelė pagal sodo masyve vyraujantį morfotipą ir atstumą nuo miesto centro
- 5 lentelė Lentelė pagal sodo masyvo sklypų skaičių ir atstumą nuo miesto centro
- 6 lentelė Lentelė pagal sodo masyvo sklypų skaičių ir sodo įkūrimo metus
- 7 lentelė Lentelė pagal sodo įkūrimo metus ir kryptį pasaulio šalių atžvilgiu
- 8 lentelė 1 sodų užstatymo morfotipo pasiskirstymas Vilniaus sodų bendrijose pagal sodo įkūrimo metus ir atstumą nuo miesto centro, tolesniame etape analizuojamos sodų bendrijos